

ZAČIATKY ŠTRUKTURALIZMU NA SLOVENSKU
A BRATISLAVSKÝ LINGVISTICKÝ KRÚŽOK*

EUBOMÍR ĎUROVIČ

ĎUROVIČ, E.: The Beginnings of Structuralism in Slovakia and the Bratislava Linguistic Circle. Jazykovedný časopis, 51, 2000, No. 2, pp. 81 – 93. (Bratislava)

The paper describes the fates of structuralism in Slovakia from its beginnings in the 1930s to 1950, when the Bratislava Linguistic Circle was dissolved and its journal Slovo a tvar stopped. It gives short characteristics of main streams within Slovak structuralism and of the most important works written by Slovak structuralists during this period.

1. V čase päťdesiateho výročia vzniku Pražského lingvistického krúžku, keď sa pozornosť zameriava predovšetkým na vzťah Pražskej školy k nasledujúcemu vývinu v lingvistiky, môže sa téma môjho príspevku zdať krokom v opačnom smere. Pretože však charakter akejkoľvek vedeckej práce je determinovaný istým počtom zemepisných, časových, národných alebo iných spoločenských parametrov, môže byť skúmanie podmienok vývinu štrukturalizmu na Slovensku aj všeobecným záujmom. V 20. a 30. rokoch bola slovenská spoločnosť úzko spojená s dianím v Prahe, ale zároveň mala aj vlastný kultúrny a jazykový charakter. V politických peripetiách, ktoré potom nasledovali, sa tento charakter občas oslaboval, občas posilňoval a to všetko poznamenalo úlohu štrukturalizmu na Slovensku.

2. V 19. storočí jazykoveda na Slovensku sledovala národno-obranné a národno-záchovné ciele. Slováci nemali vlastnú univerzitu a od r. 1870 ani vlastné stredné školy. Preto sa mohli zaoberať jazykovedou alebo inými vednými oblasťami len ako amatéri. Jediný profesionálny jazykovedec, profesor Martin Hattala na pražskej univerzite, bol v českej spoločnosti izolovaný medziiným pre svoj purizmus, a preto ostali izolované i jeho vynikajúce práce o slovenčine. V jeho diele nikto nepokračoval.

Po r. 1918 sa situácia, prirodzene, zmenila, aj pokiaľ ide o inštitúcie. Slovensko dostalo vlastnú univerzitu, ale jediný slovenský profesor filológie Jozef Škultéty, ktorý bol ustanovený za profesora pre svoje zásluhy o slovenský spisovný jazyk,

* Štúdiu E. Ďuroviča *The Beginnings of Structuralism in Slovakia and the Bratislava Linguistic Circle*, publikovanú v zborníku *Sound, Sign and Meaning*, ktorý vydal L. Matějka r. 1976 v USA na päťdesiate výročie založenia Pražského lingvistického krúžku, z angličtiny preložil a niekoľkými poznámkami doplnil Ján Horecký. Preklad je autorizovaný. – Zároveň si tým pripomíname polstoročné výročie Bratislavského lingvistického krúžku (1945 – 1950).

nemal a ani nemohol mať takú váhu ako vedec, aby mohol vychovať prvú generáciu slovenských profesionálnych jazykovedcov. Táto generácia sa mala objaviť až v ďalšom desaťročí. Je skôr náhoda, že sa to stalo v tridsiatych rokoch, v tom čase, keď sa objavil na scéne štrukturalizmus. Nie je však náhoda, že táto generácia získala svoje vedecké vzdelanie v Prahe alebo cez Prahu. A bolo prirodzené, ako je to s každou mladou generáciou, že mladí slovenskí jazykovedci sa stotožnili s modernými smermi vo svojej disciplíne, t. j. s myšlienkami Pražského lingvistického krúžku.

3. Prvú generáciu slovenských profesionálnych jazykovedcov reprezentujú Ľudovít Novák a Ján Stanislav.

Ján Stanislav publikoval r. 1932 rozsiahlu nárečovú monografiu *Liptovské nárečia*. Bol to prvý pokus aplikovať štrukturalizmus a najmä fonológiu na opis nárečia. Stanislav sa usiluje konštruovať inventár foném a svoje triedenie podnárečí na danom území založil na tomto inventári. Pravda, jeho kritici mali vážne námietky proti tomu, ako J. Stanislav používal štrukturalistickú metodológiu a terminológiu. Keď N. S. Trubeckoj neskôr ostro odsúdil jeho ďalšiu prácu (o datíve absolútnom v staroslovienčine), J. Stanislav sa vzdal štrukturalizmu. Po celé ďalšie pôsobenie v Bratislave bol v skutočnosti jediným slovenským mladogramatikom a jediným závažným slovenským jazykovedcom, ktorý sa po druhej svetovej vojne nepripojil k Bratislavskému lingvistickému krúžku. J. Stanislav bol vždy individualista a nikdy sa neangažoval v organizovaní výskumu. Pritom však pracoval tvrdo a sústavne, a za posledných štyridsať rokov publikoval veľký počet kníh, štúdií a článkov. Takto úspešne a bez väčších škôd prežil ako osoba aj ako vedec v peripetiách štyridsiatych, päťdesiatych a sedemdesiatych rokov.

Ľudovít Novák bol vo všetkých ohľadoch protikladom J. Stanislava, a to aj ako osobnosť aj ako vedec. Na začiatku tridsiatych rokov začal svoju vedeckú dráhu viacerými vynikajúcimi štrukturalistickými štúdiami zo všeobecnej a slovenskej jazykovedy (napr. *K otázce jerových střidnic a kontrakce v střední slovenštině*, Bratislava 5, 1931; *K vnitřním dějinám slovenštiny*, Slavia 11, 1932; *Fonológia a štúdium slovenčiny*, Slovenská reč 2, 1933; *De la phonologie historique romane. La quantité et l'accent*, Charisteria G. Mathesio ... , 1932; *K základom slovenskej ortoepie*, Slovenská reč 3, 1934 atď.) a knihou *Jazykovedné glosy k československej otázke*, T. Sv. Martin 1935. Ľ. Novák vždy spájal svoju vedeckú činnosť s prácou na organizovaní vedeckého výskumu na Slovensku.

Novákova fonologická interpretácia slovenčiny rozvíja niektoré myšlienky z Jakobsonovej štúdie *Z fonologie spisovné slovenštiny* (Slovenská miscellanea, 1931, anglický preklad v Selected Writings 1) a je to prvý sústavný fonologický opis jedného konkrétneho jazyka. Ako výsledok vlastnej fonologickej interpretácie Ľ. Novák rehabilitoval jazykovednú koncepciu Ľ. Štúra, ktorá bola základom kodifikácie slovenčiny r. 1843; dokázal, že zmeny, ktoré v nej urobila po niekoľkých rokoch tzv. hodžovsko-hattalovská reforma, vniesli do tejto prísne fonologickej kodifi-

kácie neústrojné historické alebo kvázihistorické prvky. Iná vec je, že tieto neústrojné zmeny boli prijaté a integrované do súčasného spisovného jazyka.

4. Koncom tridsiatych rokov sa štrukturalizmus na Slovensku etabloval aj inštitucionálne. Ľ. Novák bol ustanovený za vedúceho Jazykového odboru Matice slovenskej, najstaršej slovenskej kultúrnej organizácie, a od r. 1935 bol hlavným redaktorom *Zborníka Matice slovenskej* (oddielu *Jazykoveda*), ktorý sa pod jeho vedením stal medzinárodne uznávaným vedeckým časopisom.

Rokom 1936 bol ustanovený za profesora porovnávacej jazykovedy na Univerzite Komenského štrukturalista Josef M. K o ř í n e k z Prahy.¹ Z jeho seminára vyšla v nasledujúcich rokoch metodologicky dobre pripravená skupina štruktúrnych lingvistov. Členovia tejto skupiny mali v slovenskej jazykovede vedúce postavenie (J. Horecký, J. Ružička). Po r. 1939 bol za profesora ustanovený aj Ľ. Novák a značnú časť svojej činnosti venoval organizovaniu jazykovedného výskumu. Bol jedným z iniciátorov Slovenskej učenej spoločnosti a stal sa jej generálnym tajomníkom. Táto spoločnosť sa r. 1943 zmenila na Slovenskú akadémiu vied a umení (SAVU). [Aj tu sa stal Ľ. Novák generálnym tajomníkom – J. H.] Jej Jazykovedný ústav sa stal prvým výskumným ústavom v slovenskej jazykovede a závažným strediskom štrukturalizmu. Nový časopis – *Linguistica Slovaca*² získala širšie medzinárodné uznanie než ktorýkoľvek slovenský jazykovedný časopis predtým.

Roku 1942 bola v Bratislave založená Slovenská jazykovedná spoločnosť ako fórum pre jazykovedcov všetkých smerov. Začiatkom 40. rokov prišiel na bratislavskú univerzitu štrukturalista Eugen P a u l i n y: stal sa najoriginálnejším slovenským jazykovedcom. Roku 1941 bol z Ľubľany pozvaný do Bratislavy Alexander V. I s a č e n k o, špecialista na slovanskú a ruskú jazykovedu. Krátko predtým Isačenko vydal v Slovinsku prvú štrukturalistickú dialektologickú monografiu *Narečje vasi Sele na Rožu*, opisujúcu niektoré slovinské nárečia v Rakúsku, a štrukturalisticky koncipovanú poetiku *Slovenski verz*.

Literárny štrukturalizmus bol sústredený okolo Mikuláša B a k o š a, žiaka J. Mukašovského, ktorý bol v Bratislave profesorom v 30. rokoch. Roku 1939 vydal Bakoš monografiu *Vývin slovenského verša*, v ktorej skúmal princípy verzifikácie v slovenskej literatúre od romantizmu k modernizmu v duchu J. Mukašovského a ruskej formálnej metódy. Začiatkom 40. rokov inicioval preklady prác svojho učiteľa do slovenčiny a vydal zborník o ruskom formalizme pod názvom *Teória literatúry. Výbor z formálnej metódy* (Trnava 1941) so štúdiami B. M. Eichenbauma, R. Jakobsona, V. Šklovského, B. V. Tomaševského a iných v slovenskom preklade. V tom istom čase sústredil Bakoš okolo seba skupinu nadrealistických básnikov a mladších

¹ V skutočnosti bol r. 1935 ustanovený za docenta, až r. 1939 za profesora.

² Vlastne *Acta Linguistica Slovaca* – ako jedna zo sérií aktov v iných vedných odboroch, napr. *Acta Litteraria, Historica Slovaca*.

teoretikov umenia (M. Považan, J. Dubnický, V. Reisel, neskôr V. Kochol, N. Beniaková a iní).

Keď bola r. 1939 Československá republika rozdelená, skoro všetci českí profesori boli z univerzity prepustení a prinútení opustiť Bratislavu (výnimkou bol J. M. Kořínek). Pretože filológovia medzi nimi patrili k staršej, t. j. pozitivistickej generácii, mladí slovenskí štrukturalisti sa náhle dostali takmer na všetky jazykovedné katedry. Takže keď som ja v búrlivej jeseni 1944 začal študovať, prednášala sa slovakistika (Ľ. Novák, E. Pauliny) i rusistika (A. V. Isačenko) zo štrukturalistického hľadiska. Len J. Stanislav (slavistika) a V. Pogorielov (stará ruština) si podržali svoje pozitivistické pozície.

5. Bratislavská štrukturalistická skupina sa do istej miery odlišovala od klasickej pražskej doktríny v definícii fonémy. Ani Ľ. Novák ani J. M. Kořínek neskúmali fonematickú rovinu izolovane od iných rovín.

Ľ. Novák definoval fonému (TCLP 8, 1938) ako najmenšiu nedeliteľnú jednotku, ako priesečník všetkých jazykových funkcií „jazyka“ v jeho forme. Zdôrazňuje, že táto formulácia zahrnuje i všetky vnútorné (sémantické, morfológické, syntaktické) i čisto „formálne“ jazykové funkcie. J. M. Kořínek, vychádzajúc zo svojej teórie polarítty medzi nocionálnosťou a interjekcionálnosťou v jazyku (*Acta Linguistica* 1), polemizoval s Trubeckého štandardnou pražskou definíciou fonémy, podľa ktorej sa fonéma pokladala za rozlišovacia jednotku výlučne intelektuálneho významu. Nena-vrhol však vlastnú definíciu (čo možno symptomaticky pokladať za odraz ťažkostí nastolených jeho námietkami).

Ľ. Novák sa nedržal svojej prísne funkčnej definície pri interpretácii neutralizácie. V prípade prekryvania (napr. znelosť v takmer všetkých slovanských jazykoch alebo vokalickej kvantita v slovenčine) ponecháva konečné rozhodnutie na intuíciu hovoriaceho: foneticky krátku samohlásku, hoci je výsledkom neutralizácie, môže hovoriaci stotožniť s fonematicky krátkou (*Slovenská reč* 2, s. 151). Namiesto klasickej pražskej archifonémy zavádza v takýchto prípadoch „menej samostatné morfológické alternácie“, ktoré však neboli prijateľné vo všeobecnej teórii.

Všeobecné a typologické hľadiská sa používali pri riešení jednotlivých problémov v takom istom rozsahu, ako to bolo bežné v Pražskej škole. Napr. Jakobsonovo pravidlo o nezlučiteľnosti vokalickej a konsonantickej korelácie palatálnosti Ľ. Novák často používal pri výkladoch otázok historickej dialektológie. Najznámejšou prácou v tejto oblasti je štúdia A. V. Isačenka *Versuch einer Typologie der slawischen Sprachen* (*Linguistica Slovaca* 1/2), kde zistil obrátený pomer medzi vokalicnosťou a konsonantickosťou v slovanských jazykoch. Podľa Isačenka poľština a ruština sú na konsonantickom, srbochorvátčina na vokalickej póle. Nováková štúdia o typológii na morfematickej rovine (*Základná jednotka gramatického systému a jazyková typológia* v Zborníku Matice slovenskej – Jazykoveda 14) zostala takmer neznáma.

Prínos bratislavských štrukturalistov k metodológii štruktúrnej morfológie je veľmi originálny. E. Pauliny r. 1943 vydal monografiu *Štruktúra slovenského slove-*

sa, v ktorej skúma syntagmatické možnosti rozličných druhov sloves a ich vplyv na vetné typy. Jeho nová koncepcia slovenského slovesa je založená na týchto vlastnostiach. Paulinyho „slovesná intencia“ sa ukázala ako veľmi plodná pri ďalšom výskume slovesa. Na rozdiel od klasických štruktúrnych štúdií z 30. rokov E. Pauliny skúma vzťahy medzi štruktúrovanosťou obsahovej aj výrazovej roviny. Táto kniha sa pokladá (napr. J. Vachek) za prvú štrukturalistickú monografiu o morfológii.

6. Špecifická je úloha štrukturalizmu v kontexte slovenskej národnej kultúry. Ako sme už povedali, začiatkom 30. rokov jazykoveda a filológia na bratislavskej univerzite bola reprezentovaná len českými profesormi, väčšinou pozitivistami – mladogramatikmi. Školské príručky sa sústreďovali – v zhode so staršou tradíciou – väčšinou na pravopis. Triedenie a výklad jazykových faktov boli založené na historických kritériách, nezrozumiteľných a neprístupných žiakom. Roku 1931 [v skutočnosti 1932 – J. H.] bol založený časopis *Slovenská reč*, predovšetkým ako orgán na obranu proti masívnej „čechizácii“ slovenčiny, v začiatkoch bol však jeho cieľ len praktický. Boj o jazykovú kultúru slovenčiny sa fakticky realizoval formou protičeského prohibívneho purizmu.

Do tejto situácie prišla prvá generácia slovenských štrukturalistov. Mali možnosť, resp. videli ako svoju povinnosť vypracovať základné diela o svojom jazyku. L. Novák publikoval svoj fonologický opis už r. 1933. Rozdiel v situácii českých a slovenských štrukturalistov je zrejмый zo skutočnosti, že úplný fonologický opis češtiny napísal až takmer o tridsať rokov neskôr H. Kučera v USA, teda v čase, keď druhá generácia slovenských fonológii bola už publikovaná (Paulinyho *Fonológia spisovnej slovenčiny*, 1961). L. Novák mal k dispozícii podnetnú štúdiu R. Jakobsona o slovenskej fonológii, ale bezprostredným podnetom pre túto štúdiu bola priama objednávka hlavného redaktora Slovenskej reči Henricha Bartka.

Nasledujúci rok napísal L. Novák ďalšiu základnú štúdiu *K základom slovenskej ortoepie* (Slovenská reč 3). V tejto oblasti existovali dovtedy len jednotlivé pravidlá rozdielnej vedeckej hodnoty. L. Novák si vybudoval vlastnú teóriu na (morfo)fonologickom základe: fonologicky odôvodnil dva varianty slovenského vokalizmu (s *ä* alebo bez *ä*) a systematicky opísal štandardnú fonetickú realizáciu všetkých foném s ohľadom na ich výslovnosť v hlavných nárečiach. Najmä však rekonštruoval v „kultivovanej“ výslovnosti spoluhláskových skupín ich (morfo)fonematické zložky, napr. /mušski:/ v protiklade k /muski:/ v staršej kodifikácii a v hovorovej reči. Rovnakým spôsobom kodifikoval fonetické gemináty, napr. /od:atʰ/, aby sa signalizovala hranica morfém. Všetky nasledujúce kodifikácie v menšej alebo väčšej miere zachovávajú pravidlá formulované v tejto štúdií.

Jedným z hlavných cieľov slovenských štrukturalistov bola reforma slovenského pravopisu: zbaviť ho neústrojných historických vlastností a kodifikovať ho v zhode s fonematickým systémom. Táto myšlienka patrí L. Novákovi. O problémoch pravopisu – tradične úzko spojených so všeobecnými princípmi jazykovej kultúry – sa horlivo diskutovalo v 30. a 40. rokoch až do r. 1953, čo je dátum poslednej pravopisnej

reformy. Boje o pravopis boli v mnohom ohľade symptómom politických konfliktov. Návrhy L. Nováka, neskôr formulované J. Orlovským, Š. Peciarom, J. Horeckým a E. Paulinym [títo dvaja r. 1948 vydali osobitnú brožúrku *O reforme slovenského pravopisu* – J. H.] boli založené na prísne vedeckých argumentoch, avšak obidve reformy (1940 a 1953) prevzali z nich len tie časti, ktoré boli v súlade s politickými cieľmi kodifikujúcich orgánov. Tieto orgány v obidvoch obdobiach dali prednosť kontinuite pred jazykovedne motivovaným, ale radikálnym riešením, ktoré predkladali štrukturalisti. (Podobne bol zamietnutý návrh upraviť ruský pravopis na prísne synchronných princípoch v ZSSR v 60. rokoch.)

Na Slovensku bola aj akútna potreba vypracovať systematickú gramatiku, ale v tejto oblasti prvej generácii štrukturalistov chýbali teoretické základy, aké táto generácia mala na zvukovej rovine. Slovenská jazykoveda nemala vlastnú tradíciu gramatického opisu. Štúrove a Hattalove práce tu tradíciu nevytvorili. Czamblova normatívna *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1902) bola sústredená väčšinou na kodifikáciu vzorov skloňovania a časovania a Damborského príručky v 20. a 30. rokoch neoriginálnym spôsobom nasledovali Gebauerovu a Ertlovu tradíciu. Preto *Gramatika jazyka slovenského* od J. Orlovského a L. Aranya (1946), ktorá bola zamýšľaná ako štrukturalistická gramatika, je prvým pokusom podať úplný opis slovenskej fonológie a morfológie. Je príznačné, že fonologická i morfológická časť majú takmer rovnaký rozsah. Dovtedy totiž nebolo štrukturalistickej koncepcie gramatiky; autori prirodzene odmietli historické výklady a historicky podložené klasifikácie, ale nepojali do svojej knihy gramatickú sémantiku. Ich inovácie sa týkajú len výrazovej roviny: sú to nové klasifikácie (najmä slovíes), niekoľko pokusov o morfematickú analýzu a podrobný opis morfológických (paradigmatických) javov podmienených fonológiou. Úplne novú, štruktúrnu koncepciu slovenskej morfológie dokončil uprostred 40. rokov E. Pauliny, ale bola prístupná len v rozmnoženej podobe pre študentov Filozofickej fakulty v Bratislave r. 1946 a zrejme pre nelingvistické dôvody nebola nikdy publikovaná. Len časť jej paradigmatiky publikoval Pauliny v menších článkoch: napr. analýza času bola publikovaná v zborníku *Pocta F. Trávníčkovi a F. Wollmannovi* (1948). *Slovenská gramatika*, kolektívne dielo E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca, vydaná za veľmi nepriaznivých podmienok r. 1953, je kompromisom medzi Paulinyho a Ružičkovou štruktúrnou koncepciou (obidvaja boli v tom čase vylúčení z výskumu pre politické dôvody) a ostrým antištrukturalistickým postojom politických činiteľov. Preto napr. nebola do diela zahrnutá fonológia.³

Musím však pripomenúť dve oblasti, v ktorých boli slovenskí štrukturalisti neúspešní. Pred štyridsiatimi rokmi nebolo prijateľného slovníka spisovnej slovenčiny. Takýto slovník sa preto podujal zostaviť nový Jazykovedný ústav SAVU. Lexikografický tím založil svoju prácu na pražskej teórii „básnického jazyka“ (pravda, J. M.

³ Neskôr sa *Slovenská gramatika*, značne rozšírená a rozpracovaná, dočkala piatich vydání, posledné z r. 1968.

Kořínek túto teóriu spochybnil – pozri *Linguistica Slovaca* 3, s. 156 n.) a sústredil excerpciu na texty čo najmenej zaťažené „estetickou funkciou“ (český slovník vydávaný v Prahe nemal takéto obmedzenia): iba 36 % excerpovaného materiálu bolo z umeleckej prózy. Iný slovník, pripravovaný v tom istom čase v Matici slovenskej, bol založený zásadne na umeleckej literatúre. Neskôr sa ukázalo, že toto obmedzenie nebolo podložené. Keď r. 1945 po politických zmenách bola práca na matičnom slovníku zastavená, všetka lexikografická práca bola sústredená v Akadémii. Bolo teda potrebné zmeniť aj koncepciu, aby bol zahrnutý spisovný jazyk vo všetkých jeho štýloch a funkciách.⁴

Staršia česká filológia neuznávala slovenčinu ako osobitný jazyk so špecifickým vývinom, v Gebauerovej a Trávníčkovej tradícii bola slovenčina nárečím češtiny. Je teda pochopiteľné, že Ľ. Novák, z opačného východiska (porov. 3), sa začal zaoberať dejinami slovenčiny. V tridsiatych rokoch intenzívne pracoval na historickej gramatike, o čom svedčia jeho publikácie z tých čias. V *Linguistica Slovaca* 1/2, s. 91 v poznámke pod čiarou oznámil, že ako dúfa, jeho kniha o dejinách slovenčiny v tisícročí medzi 4. a 14. storočím bude publikovaná „v niekoľkých najbližších mesiacoch“. Táto kniha však nevyšla a okolnosti r. 1945 a nasledujúcich Ľ. Nováka prakticky nadlho vylúčili z jazykovedy. Všetky pokusy o vydanie tejto knihy boli neúspešné.⁵

Naopak, J. Stanislav publikoval svoje *Dejiny slovenského jazyka I – V* v r. 1956 – 1973. Usilovne v nich zhromaždil a pozitivistickou metódou opísal rozsiahly materiál z písaných textov aj nárečí. Fonologickú interpretáciu vývinu slovenčiny, založenú na štruktúrnej interpretácii nárečí, vydal neskôr E. Pauliny (*Fonologický vývin slovenčiny*, 1963). Zdôraznil však, že využíva pre vlastnú štrukturalistickú interpretáciu dielo Ľudovíta Nováka, ktoré pre to vybudovalo základy.

7. Ako sme už povedali, aj na Slovensku bol jazykovedný štrukturalizmus spojený s literárnovedným štrukturalizmom. Po vydaní Bakošovho *Vývinu slovenského verša* sa v Bratislave sformovala skupina štrukturalistických literárnych teoretikov a nadrealistických básnikov. Táto skupina vydala zborníky *Sen a skutočnosť* (1940), *Vo dne a v noci* (1941) a *Pozdrav* (1942), ktoré zahrnovali nadrealistickú poéziu, teoretické príspevky niekoľkých autorov a sémantické štúdie filozofa Igora Hrušovského, ktorý bol v tom čase pod Carnapovým vplyvom.

⁴ Tieto práce boli zavŕšené vydaním *Slovníka slovenského jazyka* za redakcie Š. Peciar a v rokoch 1959 – 1968.

⁵ Novákova kniha *K najstarším dejinám slovenčiny* napokon vyšla r. 1980 vo Vydavateľstve SAV, pravda, s podmienkou, že poprední slovenskí jazykovedci osvetlia miesto Ľ. Nováka a jeho monografie v rámci slovenskej jazykovedy. Preto je vo vydaní z r. 1980 dvojité Novákov úvod i rozsiahly „osvetľovací“ výklad, ktorý vypracovali a podpísali J. Horecký, J. Ružička a Š. Peciar. Ľ. Novák sa vrátil do jazykovedy r. 1960, keď bol rehabilitovaný a začal prednášať na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Trnave a neskôr aj na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Tu pôsobil až do svojho odchodu do dôchodku r. 1981, tu aj r. 1992 zomrel; pochovaný je v Eubochni.

8. Po druhej svetovej vojne aktivita bratislavskej štrukturalistickej skupiny pokračovala vo výrazne odlišných podmienkach. Skupina stratila obidvoch svojich štrukturalistov prvej generácie. V lete 1946 zomrel J. M. Kořínek (na fakulte ho nahradil J. Ružička) a od r. 1945/46 prestal prednášať Ľ. Novák. Dôvody pre jeho odchod boli pravdepodobne subjektívne i objektívne, ale ja nepoznám dosť dobre fakty, aby som sa nimi tu mohol podrobnejšie zaoberať. Ale Ľ. Novák sa už nikdy naplno nezúčastnil na kultúrnom živote Slovenska.⁶

9. Druhá generácia slovenských štrukturalistov založila 12. decembra 1945 *Bratislavský lingvistický krúžok* (BLK). Ten bol do istej miery pokračovaním Slovenskej jazykovednej spoločnosti, ale nové meno malo ukázať, že nová spoločnosť sa chce metodologicky špecializovať, ako aj zdôrazniť svoje väzby s Pražským lingvistickým krúžkom. Ale napriek takejto metodologickej špecializácii BLK nestál na Slovensku „v protiklade“ k nejakému inému jazykovednému združeniu (na rozdiel od predvojnovaj a povojnovej situácie v Prahe) a nepripojili sa k nemu len tí jazykovedci, ktorí vedome neprijali štrukturalizmus, predovšetkým J. Stanislav. BLK však nikdy nebol masovou organizáciou. Roku 1947 mal 10 riadnych a 8 korešpondujúcich členov (rozdiel medzi riadnymi a korešpondujúcimi členmi bol čisto geografický: korešpondujúcimi členmi boli tí, ktorí nepracovali v Bratislave, napr. J. Mukařovský, V. Skalická, K. Horálek v Prahe, L. Hjelmslev v Kodani, resp. Ľ. Novák, ktorý po r. 1945 žil v kúpeľoch Ľubochňa na severnom Slovensku).

Zakladateľmi a ústrednými osobnosťami krúžku boli E. Pauliny a A. V. Isačenko. Pauliny bol predsedom krúžku do januára 1950, Isačenko podpredsedom [a redaktorom – J. H.]. V poslednom výbore si vymenili miesta. Členmi výboru boli J. Horecký, J. Ružička, V. Blanár, V. Kochol, J. Štolc a Š. Peciar.

Roku 1947 začal BLK vydávať (s E. Paulinym ako hlavným redaktorom) štvrtročník *Slovo a tvar*, revue pre jazykovedu, štylistiku a slovesnosť. Súvislosť so Slovom a slovesnosťou, orgánom Pražského lingvistického krúžku, je zrejmá z titulu i podtitulu. *Slovo a tvar* bol výlučne štrukturalistickým časopisom, najmä v začiatočnom období, kým dvojmesačník Slovenská reč, založený r. 1932 v Matici slovenskej, ostal otvorený pre všetky metodologické smery slovakistiky. Táto polarizácia sa zmenila až v dôsledku ideologického tlaku po r. 1948 – 1949, ktorý viedol k likvidácii Bratislavského lingvistického krúžku i Slova a tvaru.

Roku 1948 vydal Bratislavský lingvistický krúžok prvý zväzok medzinárodnej revue *Recueil linguistique de Bratislava* pod redakciou A. V. Isačenka. Revue mala byť paralelou k predvojnovým Travaux du Cercle linguistique de Prague.⁷ V dôsledku

⁶ S výnimkou jeho pôsobenia na Filozofickej fakulte v Prešove, počas ktorého publikoval viacero štúdií o jazykovom znaku, v ktorých obhajoval jeho filozofický základ založený na triáde začiatok – stred – koniec.

⁷ V tomto prvom ročníku boli uverejnené tieto príspevky členov BLK: A. V. Isačenko: *O prizyvnoj funkcii jazyka*; E. Pauliny: *La phrase et l'énonciation*; J. M. Kořínek: *Le développement du système consonantique du grec*; J. Horecký: *K otázke geminát v latinčine*; J. Ružička: *Zur gotischen Grammatik*;

ideologického tlaku tento prvý ročník Recueil nebol vôbec distribuovaný normálnou cestou a len náhodou nebol poslaný do šrotu, ako to bolo s toľkými publikáciami v tomto čase.⁸

10. V rokoch 1946 – 1948 BLK vyvíjal neobyčajne intenzívnu činnosť. Prerušené styky s inými jazykovednými centrami boli obnovené, predovšetkým s Prahou. Nové zahraničné publikácie vyvolávali nové diskusie o základných otázkach jazykovedy, teórie literatúry i národopisu. Schôdzky BLK s prednáškami a diskusiami boli počas akademického roku každý pondelok. Bola zavedená pravidelná výmena prednášateľov s PLK: v prvom roku prišli do Bratislavy V. Skalička a J. Mukařovský, do Prahy E. Paulíny a A. V. Isačenko. Zo zahraničia prednášali v BLK L. Hjelmslev, T. Lehr-Splawínski, C. F. Bazell a historik M. Kos (ten v súvislosti s Isačenkovou interpretáciou Frizinských listov).

V r. 1949 však bolo už len osem schôdzok. V správe výboru sa to odôvodňovalo administratívnymi a pedagogickými povinnosťami členov. Lepšie vysvetlenie však môžu napovedať témy prednášok J. Ružičku a A. V. Isačenka *Základné metódy sovietskej jazykovedy*, resp. *Triedna povaha spisovných jazykov*. Takto BLK stratil svoje metodologické opodstatnenie a jeho členovia sa napokon rozišli aj ľudsky: niektorí zostali pôsobiť v orgánoch nového režimu, iní boli kritizovaní pre domnelý „buržoázny nacionalizmus“. Roku 1951 boli z univerzity, resp. z Akadémie prepustení E. Paulíny, J. Ružička a J. Štolc a na viac rokov boli vyradení zo všetkého vedecského života.⁹

11. V činnosti BLK mali prvé miesto všeobecnojazykovedné otázky. Dôvod bol dvojaký: predovšetkým to bola potreba vnútornej diskusie, úsilie aplikovať štrukturalizmus v nových oblastiach, ale na druhom mieste aj ostrá antištrukturalistická pozícia sovietskej „marristickej“ jazykovedy, ktorá sa v povojnovom Československu šírila v súvislosti s novou politickou orientáciou štátu.

Boli tu intenzívne diskusie o koncepcii jazykového znaku a jeho vzťahu k realite (denotát), sčasti založené na diskusii prebiehajúcej v *Acta Linguistica*, sčasti aj na článkoch Česnokova (porov. Isačenkovu štúdiu *Gesto ako znak* v *Národopisnom zborníku* 7, a Ružičkovu štúdiu v *SAT*). Diskutovalo sa aj o starom „pražskom“ probléme jazykových funkcií (Isačenko o konatívnej funkcii a Horálek o funkcii „štruktúry funkcií“), skúmali sa vlastnosti parole (Skalička, Paulíny). Odrazom Isačenkových záujmov o morfológiu bola jeho polemika s de Boerom *Morphologie, syntaxe et phraséologie* v *Cahiers F. de Saussure* 7. Niektoré z týchto štúdií znova odtlačil J.

V. Blanár: *Poznámky k morfematickej štruktúre slova*; A. Melicherčík: *K voprosu ob issledovanii narodnych poverij*.

⁸ Recueil bol obnovený r. 1968 ako orgán Združenia slovenských jazykovedcov, resp. neskôr Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV s cieľom oboznamovať svetovú lingvistickú verejnosť s prácami a výsledkami slovenských jazykovedcov; do r. 1989 vyšli zväzky 2 až 9.

⁹ J. Horecký bol v Jazykovednom ústave SAV ponechaný ako organizátor prác pri ustaľovaní slovenskej odbornej terminológie.

Vachek v zborníku *Prague School Reader in Linguistics* (Indiana University Press 1964).

12. Diskusiu o otázkach slovenskej fonológie v týchto rokoch vyvolal najmä Š. P e c i a r, ktorý pracoval na novej interpretácii slovenského fonologického systému. V povojnových rokoch sa sústredil na kvantitu (Slovenská reč 12), ale jeho interpretácia diftongov nebola prijatá (pokúšal sa napr. ukázať, že slovenčina nahradila mórovú kvantitu slabičnou kvantitou). J. Horecký publikoval niekoľko štúdií o latinskej fonológii a L. Arany pokračoval vo svojom výskume slovensko-maďarských kontaktov na fonologickej rovine.¹⁰

Roku 1948 Š. Peciar posmrtno vydal Kořínkovu knihu *Úvod do jazykospytu* (1948). Je to vlastne nedokončený úvod do všeobecnej jazykovedy a fonológie, zamýšľaný ako príručka pre študentov. J. Ružička vydal r. 1947 rozsiahlu prácu *Z problematiky slabiky a prozodických vlastností*, využívajúc predovšetkým germánsky materiál. O slabike sa začala intenzívna polemika medzi ním a E. Paulinym, pravda, až o niekoľko rokov neskôr, po vydaní Paulinyho *Fonológie spisovnej slovenčiny* (1961).

Pravopisná reforma v týchto povojnových rokoch ako teoretický problém sa prakticky stratila zo schôdzok BLK i zo stránok SAT, napriek tomu, že verejná diskusia o nej bola veľmi vzrušená a že práve členovia BLK argumentovali v prospech radikálnej reformy.

13. Vyučovanie jazyka v školách a oblasť jazykovej kultúry boli v týchto časoch ovládané tradičnou gramatikou a na histórii založených triedeniach a výkladoch, spojených s veľkým počtom puristických zákazov; pre členov BLK bolo teda zrejmé, že ak sa má situácia zmeniť, musia svoje úsilie sústrediť na synchronnú gramatiku. Ako súčasť tohto úsilia E. Pauliny vymedzil miesto trpného rodu v slovenskej morfológii: opisné pasívum puristi zakazovali preto, že sa nevyskytuje v nárečiach, ale E. Pauliny poukázal na jeho funkčnú hodnotu (SAT 3). Publikoval aj rad článkov o niektorých morfológických tvaroch, v ktorých používal prísne synchronnú analýzu foriem a vypracoval metódu pre ich synchronne triedenie (čas, imperatív, komparatív atď.). Morfematická štruktúra slovesných tvarov (napr. otázka spojovacej morfémy) sa stala predmetom ostrej polemiky medzi E. Paulinym a J. Ružičkom (SAT 4) na jednej a Š. Peciarom na druhej strane (*Jazykovedný zborník* 1951) atď. Bohužiaľ, v Peciarovej argumentácii hrali rastúcu úlohu ideologické argumenty. O vsuvnom vokále, veľmi zložitom probléme v slovenčine, sa diskutovalo vo viacerých štúdiách E.

¹⁰ J. Horecký vydal monografiu *Fonológia latinčiny* (1949) a začal pracovať v oblasti medievalistiky – publikoval napr. štúdiu *Jazykovoštyľová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného* – *Jazykovedný zborník SAVU* 1951. Neskôr sa vrátil k fonológii slovenčiny a novo interpretoval zvukovú stavbu latinčiny, slovenčiny, starej gréčtiny i slovenskej karpatskej rómčiny. L. Arany publikoval monografiu *Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere. Bevezetés a szerkezeti nyelvjárásanba* – *Fonologický systém kolenianskeho nárečia. Úvod do štruktúrálnej dialektológie* (1944).

Paulinyho, J. Orlovského, Š. Peciara a L. Dvonča. Ten koncom 40. rokov začal pracovať na podrobnom opise slovenskej paradigmatiky.

V oblasti ruštiny začal A. V. Isačenko začiatkom 40. rokov svoje výskumy synchronnej morfológie. V prvých rokoch, stimulovaný predovšetkým V. V. Vinogradovom a L. V. Ščerbom, sústredil svoju pozornosť na problém slovných druhov a súčasne na porovnávanie morfológických systémov ruštiny a slovenčiny. Výsledkom týchto prác je dobre známy *Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija I* (jeho prvá verzia vyšla r. 1947 a 1948 ako cyklostylované vydanie). Závažným príspevkom k štruktúrnej metodológii je druhá časť tohto diela (Bratislava 1960).

Pre nepriaznivý stav teórie syntaxe BLK si vybral v programe na rok 1947 ako jednu zo svojich hlavných úloh výskum slovenskej syntaxe. V tomto čase sa však nedosiahli žiadne zaujímavejšie výsledky. Isačenkove príspevky o definícii prísudku (SAT 2) boli skôr konfrontáciou ruskej a slovenskej, resp. českej tradície.

14. Jednou z hlavných charakteristík tradície Pražskej školy je to, že sa veľa pozornosti venovalo jazykovej kultúre (porov. *Spisovná čeština a jazyková kultura*, 1932). Pražskí štrukturalisti v štúdiách V. Mathesia, B. Havránka a R. Jakobsona odmietli úzkoprsý protinemecký purizmus a vybudovali známu teóriu funkčného hodnotenia jazykových prostriedkov. To však bolo v čase, keď postavenie českého národa a českého jazyka v „prvej“ Československej republike nebolo ohrozené.

Situácia Slovákov bola odlišná. Bez akýchkoľvek pochybností vznik československého štátu r. 1918 zachránil slovenský národ, ktorý bol ohrozený v starej Rakúsko-uhorskej monarchii maďarizáciou. Avšak ústava prvej republiky uznávala len jeden „československý“ národ a „československý“ jazyk. V 20. a 30. rokoch sa viedla taká politika, že veľká časť Slovákov sa znova obávala o budúcnosť svojho národa i jazyka. Purizmus preto nebol nezmyselným anachronizmom a podporovala ho aj časť inteligencie: za činnosťou Slovenskej reči bola autorita Matice slovenskej. Zrejme pre tieto dôvody prvá štrukturalistická generácia nebojovala proti purizmu ako takému, ale usilovala sa zjemniť jeho metódy. Na rozdiel od oficiálnej politiky prvej republiky, ktorú podporovala väčšina starších českých filológov a historikov, českí štrukturalisti bez výhrad uznávali slovenčinu ako nezávislý národný a spisovný jazyk.

Po r. 1945, v „druhej“ republike, v dôsledku politických udalostí medzi rokmi 1939 a 1945 bola situácia Slovenska úplne odlišná: tzv. Košický vládny program uznával existenciu slovenského národa a zaručoval jeho územnú autonómiu s vlastným parlamentom, vládou atď. V dôsledku toho slovenskí štrukturalisti, ktorí teraz v slovenskej jazykovede zaujímali skoro všetky výskumné a učiteľské pozície (ale nie v Matici slovenskej a v Slovenskej reči), sa usilovali zavádzať moderné, štruktúrne metódy aj do oblasti jazykovej kultúry. Je príznačné, že začali vydávať nový štvrťročník *Slovo a tvar* s Paulinyho úvodníkom *Namiesto úvodu o slovenskom purizme*. E. Pauliny tu pripúšťa, že puristi prispeli k ustáleniu spisovného štandardu pred rokmi 1938 – 1940, ale upozorňuje, že v roku 1947 normatívna jazyková politika, pozostá-

vajúca len z radu zákazov, nie je namieste. Ako nový program navrhuje jazykovú analýzu dobrých textov a žiada, aby si slovenská inteligencia bola vedomá svojej úlohy pri tvorení a kultivovaní svojho jazyka. V súlade s tým štrukturalisti analyzovali a kritizovali školské programy, príručky slovenčiny (pre ich historizmus a ignorovanie vývoja jazykovedy) a univerzitné vzdelávanie (príprava učiteľov pre gymnáziá). Zároveň sa zúčastňovali na písaní nových príručiek. Bohužiaľ, toto úsilie neprišlo uspokojivé výsledky, pretože po r. 1948 sa tu presadila silná tendencia odstrániť všetky stopy štrukturalizmu.

Napriek všetkým týmto snahám slovenskí štrukturalisti nepokladali za potrebné formulovať svoj program jazykovej kultúry. Predpokladali, že pražská teória z 30. rokov sa bude dať použiť aj na Slovensku. V 50. a 60. rokoch sa však situácia zmenila a nebola taká ako v 30. rokoch v Čechách. A otázka národnoreprezentatívnej funkcie slovenčiny nadobudla veľký význam v politických dejinách Československa koncom 60. rokov.

Po r. 1949 časopis Slovo a tvar vychádzal s prílohou Technický jazyk, ktorú viedol Ján Horecký. Ako profesionálny lexikograf a zároveň člen [resp. jazykový poradca – J. H.] viacerých terminologických komisií prišiel k záveru, že namiesto tvorenia nových technických terminológií na základe nárečových slov je nevyhnutné budovať tieto terminológie na dobrej znalosti derivačného systému spisovného jazyka a na možnostiach vlastných tomuto systému. Neskôr J. Horecký publikoval základné diela v tejto oblasti.

15. Povojnová práca bratislavskej skupiny znamená základnú zmenu aj v slovenskej dialektológii. E. Pauliny vo svojej monografii *Nárečie zátopových osád na Hornej Orave* (1947) podal štruktúrny opis nárečí jednej oblasti. Obsahuje ich úplnú fonologickú interpretáciu (paradigmatickú aj syntagmatickú fonológiu), morfológia je založená na morfematickej analýze, gramatická sémantika sa formuluje v termínoch privatívnych opozícií. Táto monografia sa stala vzorom pre netradičný opis nárečí, a pretože opisuje stredoslovenské nárečia, jej výsledky sa mohli využívať aj v neskorších výskumoch spisovného jazyka. V tom istom čase E. Pauliny navrhol a spolu s J. Štolcom uskutočnili úplný opis slovenských nárečí (fonetiku, paradigmatickú a sčasti aj derivačnú morfológiu i niektoré lexikálne prvky). Pri tomto výskume bol zhromaždený rozsiahly materiál (okolo 2000 otázok) z 2599 sídiel a ten bol neskôr využitý vo veľkých atlasových projektoch. V Paulinyho seminári bola vychovaná nová generácia dialektológov (nie všetci sa však stali štrukturalistami).

Štruktúrne výskumy slovensko-maďarskej hranice L. Aranya ostali takmer neznáme. L. Arany, podobne ako Ľ. Novák, bol začiatkom päťdesiatych rokov uväznený pre domnelé politické príčiny a v jeho práci nikto nepokračoval.

16. Literárnovedný štrukturalizmus sa vyvíjal trochu odlišne. Bývalí štrukturalisti alebo prijali socialistický realizmus, alebo prestali písať poéziu. Teoretici sa ocitli medzi svojou lojálnosťou k svojej štrukturalistickej minulosti (ktorú pokladali za pokrokovú) a ideologickými požiadavkami komunistickej strany, ktoré od 30. ro-

kov odmietali štrukturalistickú myšlienku o organizujúcej úlohe estetickej funkcie v každom umeleckom diele. Spoločenská závažnosť literárnovedného štrukturalizmu značne utrpela vydaním dvoch úplne epigónskych monografií (*Ivan Krasko* od J. Brezina a *Poézia Laca Novomeského* od V. Reisela.). Títo autori neboli schopní v diele veľkých básnikov nájsť nič okrem štatistiky rytmu, opisu rýmových vzorcov atď. Obidve knihy sa stali obľúbeným predmetom „boja proti formalizmu“, ktorý pokračuje s rozličnou intenzitou až podnes.

17. V tejto štúdií som chcel opísať činnosť štrukturalistov na Slovensku a ich organizáciu, Bratislavský lingvistický krúžok len do roku 1950, keď prestal existovať. Inou témou je súvislosť tohto prvého obdobia s československým štrukturalizmom päťdesiatych, šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Môj opis nechce byť dejinami udalostí, ale skôr subjektívnym svedectvom, ktoré napísal angažovaný štrukturalista „tretej“ generácie.

Záverom treba zdôrazniť dva fakty. Štrukturalisti na Slovensku sa pokladali za stúpcov tej istej školy, tej istej teoretickej doktríny ako ich učitelia a kolegovia v pražskej skupine. Pražskí štrukturalisti prví v dejinách českej jazykovedy bez výhrad uznali slovenčinu ako nezávislý jazyk s vlastnými dejinami. Takto slovenskí štrukturalisti boli zbavení stáročných neplodných diskusií na tému „jazyk či nárečie“. Toto, ale aj iné priaznivé okolnosti im umožnili závažnú prácu na svojom vlastnom jazyku i vypracovanie viacerých vynikajúcich príspevkov k všeobecnej teórii štrukturalnej jazykovedy.

Autorov dôvetok

Tento článok bol napísaný v čase, keď v Československu štrukturalizmus bol tupený ako buržoázne idealistické učenie, takže jubileum Pražského lingvistického krúžku sa tam prešlo úplným mlčaním. Ladislav Matějka, profesor slovanských jazykov na Michiganskej univerzite v Ann Arbor, v zborníku zhromaždil spomienky členov starého PLK, ktorí vtedy žili v slobodných krajinách (Milada Součková, René Wellek, Roman Jakobson, Dmitrij Čiževskij, Ludwig Landgrebe), príspevky o štrukturalizme v rôznych krajinách a o niektorých jeho osobnostiach, štúdie o niektorých klasických štrukturalistických témach (morfológia, aktuálne členenie vetné a i.) a tiež rad ďalších štúdií jazykovedných, literárnovedných a všeobecne semiotických.

V obsiahlom úvode L. Matějka podáva svoju verziu dejín a konca Pražského lingvistického krúžku. Zborník je ukončený súpisom všetkých prednášok, prednesených v Pražskom lingvistickom krúžku do r. 1948.

E. Ď.

HYPOTÉZA KRITICKÉHO OBDOBIA A SLOVENSKÝ JAZYK

JOZEF ŠTEFÁNIK

ŠTEFÁNIK, J.: The Critical Period Hypothesis and the Slovak Language. *Jazykovedný časopis*, 51, 2000, No. 2, pp. 94 – 113. (Bratislava)

The aim of the study was to verify validity of the critical period hypothesis for the Slovak language. Recordings and short essays of ten Slovaks and ten nonnative bilinguals (five of which were Czechs) were evaluated by 114 native Slovak judges divided into six groups. The critical period hypothesis for language and speech based on percentage of correct identification of twenty recordings and texts, relationship between the age and education of Slovak judges and their correct identification scores, as well as difference between the results of Czechs and other foreigners were studied..

Vzťah mozgu a jazyka, resp. reči bol už v minulosti predmetom záujmu viacerých vedných disciplín, najmä však lekárov, filozofov a jazykovedcov. Zranenia mozgu a s nimi súvisiaca strata rečových schopností sa spomínajú už na papyrusovom zvitku z r. 3000 pred n. l. (Dingwall, 1998). Výskum ich vzťahu pokračoval až do 19. storočia, keď P. P. Broca v r. 1885 vyslovil známu vetu „hovoríme ľavou hemisférou“ (op. cit., s. 56). Bol tiež prvým, kto dal do priameho súvisu lateralizáciu jazyka a pravorukosť, resp. ľavorukosť. Vyslovil názor, že poranenie ľavej prednej časti mozgu, ktoré má za normálnych okolností za následok afáziu u dospelého, nezabráni malému dieťaťu naučiť sa rozprávať. Afáziou a vzťahom jednotlivých častí mozgu k rečovej produkcii a percepcii sa zaoberal aj C. Wernicke (Dvončová, 1980). Pomenovania oblastí mozgu špecializovaných na určité rečové činnosti (Brocovo motorické centrum reči a Wernickeho sluchové senzorické centrum reči) ukazujú dôležité miesto týchto dvoch vedcov v histórii výskumu mozgu. Neskoršie výskumy súviseli najmä so snahou liečiť epilepsiu a spočívali buď v prerušení spojenia medzi dvoma hemisférami (komisuroktémia) alebo v odstránení celej hemisféry (hemisféroktómia). Tieto, ale aj súčasné metódy výskumu mozgu (EEG, PET atď.) potvrdili a ďalej špecifikovali úlohu jednotlivých oblastí mozgu pre rečovú činnosť. Aj keď sa do riadenia tejto činnosti zapája viacero oblastí mozgu a veľká časť centrálnej nervovej sústavy súčasne, nie všetky zohrávajú pritom rovnako dôležitú úlohu.¹

¹ O úlohe jednotlivých centier a následkoch ich poškodenia podrobnejšie porov. J. Dvončová (1980), W. O. Dingwall (1998). Zovšeobecňujúco možno povedať, že činnosti súvisiace priamo s rečou sú riadené zväčša ľavou hemisférou, kým vnímanie hudby, obrazov emócií a pod. pravou hemi-

W. Penfield (1963) posunul výskum v oblasti vzájomného vzťahu mozgu a osvojovania si jazyka ďalej v tom zmysle, že ako prvý vyslovil domnienku o možnej existencii neurologických obmedzení u ľudí, pokiaľ ide o osvojovanie si, resp. učenie sa jazyka.² Aj keď časové obdobie rozhodujúce pre osvojenie si jazyka presne nevy-medzil, kládol ho do prvých desiatich rokov veku. Neurologické procesy ovplyvňujúce úspech učenia sa cudzí jazyk podľa W. Penfielda súvisia s plasticitou mozgu. Svoje domnienky založil okrem iného aj na zisteniach etológov, ktorí objavili časové obmedzenia vzťahujúce sa na učenie u zvierat. Všeobecne známe výskumy nositeľov Nobelovej ceny z r. 1973 Karla von Frischa, Nikko Tinbergena so včelami, resp. rybami, no najmä K. Lorenza (1979) a jeho pokusy s divými husami zistili a dokázali teóriu vpečatenia (imprinting) zakladajúcu sa na existencii kritických raných fáz ontogenézy u týchto zvierat.³

O niekoľko rokov neskôr E. Lenneberg (1967) skúmal prípadové štúdie detí, ktoré prekonalí afáziu spôsobenú poškodením mozgu v ranom veku alebo ktorým kvôli epilepsii či nádoru odstránili časť mozgu. Pri porovnávaní podobných operácií mozgu detí a dospelých zistil, že ak sa uskutočnia u detí vo veku od 4 do 10 rokov, rečové funkcie dieťaťa sa obnovia a dieťa pokračuje v rečovom vývine. Na základe týchto výskumov hovoril o existencii kritického obdobia pre osvojenie si jazyka, ktoré

sférou. V prípade špecifického poranenia pravej (nedominantnej) hemisféry takýto človek nemá ťažkosti v oblasti zvukovej roviny jazyka, so slovnou zásobou či vetnou skladbou, ale pri rozprávaní mieša poradie udalostí v príbehu, má problém s metaforickými, humornými a obraznými termínmi, ktoré interpretuje doslova. Problematické je u neho aj využívanie suprasegmentálnych javov. Rozličné druhy porúch rečovej činnosti (afázia, dyzartria, alexia, agrafia či dyslexia) odrážajú rozličnú mieru poškodenia mozgu, zároveň však dokazujú možnosť pokračovania myšlienkových procesov pri súčasnej absencii reči, t. j. oddelenosť lingvistickej a kognitívnej kompetencie. Ukazuje sa tiež, že závislosť dominantnej hemisféry od vedúcej ruky nie je taká jednoznačná, ako sa vo všeobecnosti predpokladalo. Pravostranná mozgová lateralita je zriedkavejšia ako ľavorukosť a zároveň ľavostranná mozgová lateralita pre reč je častejšia ako pravorukosť. Tiež sa ukázalo, že v prípade, ak sa poranenia mozgu (ľavej, t. j. najmä u pravákov pre reč dominantnej hemisféry) vyskytnú u malých detí, iná časť mozgu (v tomto prípade pravá hemisféra) preberie funkcie poškodenej časti.

² V predkladanej štúdiu sa nerieši rozdiel medzi osvojovaním si jazyka (ako prirodzeným a spontánnym procesom osvojovania si vedomostí a zručností odohrávajúcim sa v prirodzenom prostredí napr. rodiny) a učením sa (ako zámerným a vedomým procesom odohrávajúcim sa v umelo vytvorenom prostredí, napr. školy – porov. Krashen, 1981). Tieto činnosti sú často previazané a kombinované. Okrem toho, viac nás zaujíma konečná úroveň ovládania jazyka ako spôsob jej dosiahnutia. Podobne tu dôsledne nerozlišujeme medzi termínmi druhý a cudzí jazyk, ktoré je inak bežné napr. v literatúre venovanej bilin-gvizmu (Baker, 1993).

³ Divé húsatá vyliahnúť z inkubátora a držané oddelene od iných húsat a od pohybujúcich sa objektov sa rýchlo a natrvalo upáli na najbližšiu „náhradnú hus“, t. j. nasledovali prvý pohybujúci sa predmet, ktorý bol väčší ako ony a vstúpil do ich zorného poľa v určitej fáze po vyliahnutí. Týmto predmetom nemusela nakoniec byť ani iná hus, mohol to byť aj samotný Lorenz (známe fotografie Lorenza s pochodujúcimi húsatami) či dokonca aj neživá atrapa. V prípade, že toto kritické obdobie (približne 9 – 17 hodín po vyliahnutí) uplynulo (napr. v dôsledku toho, že im bol podaný uspávací prášok), vpečatenie neprebehlo.

podľa neho súvisí s neskoršou stratou adaptability mozgu a schopnosti jeho reorganizácie. Bol prvý, kto poukázal na vzťah osvojovania si druhého (cudzieho) jazyka a biologicky určitého kritického obdobia. Na rozdiel od v tom čase prevládajúcej teórie behavioristov vyzdvihujúcej vplyv okolia (porov. Skinner, 1957) zdôraznil aj úlohu ľudského faktora a vrodenných predispozícií. Možnú existenciu takýchto kritických období pre osvojenie si jazyka nepriamo potvrdzujú aj známe prípady detí, ktoré buď vyrastali samé (Victor), alebo ich vychovávali zvieratá (Kamala), či duševne chorí rodičia (Genie). Absencia primeraných rečových vzorov a možností komunikácie v ich ranom veku sa odrazila v neschopnosti osvojiť si jazyk, resp. naučiť sa ho v neskoršom období napriek vysokej starostlivosti ich opatrovníkov a učiteľov (porov. Grosjean, 1982).

Otázka možnej existencie kritického obdobia u človeka na osvojenie si jazyka v súčasnosti rozdeľuje psycholingvistov do dvoch základných skupín podľa ich kladného, resp. negatívneho postoja (porov. Oyama, 1976; Tahta et al., 1981; Major, 1987; resp. Krashen, 1973; 1975; 1981; Flege, 1981; Hakuta, 1986; Neufeld, 1987 a iní). K tým, ktorí uznávajú existenciu takéhoto obdobia, aj keď s určitými obmedzeniami, patrí aj T. Scovel (1969; 1981; 1988). Od svojho prvého vážnejšieho článku venovaného tejto problematike v r. 1969 tvrdí, že aj relatívne neskúsený rodený hovoriaci vie okamžite po vypočutí hoci len krátkeho úseku reči rozlíšiť rodeného hovoriaceho od cudzinca na základe jeho cudzieho prízvuku. Neschopnosť znieť ako rodený hovoriaci je podľa T. Scovela pravdepodobne následkom toho, že druhý (cudzí) jazyk si začala táto osoba osvojovať až po strate neuroplasticity mozgu a ukončení lateralizácie (t. j. obe mozgové hemisféry majú „rozdelené“ sféry pôsobnosti). T. Scovel zároveň od začiatku zúžil okruh platnosti hypotézy kritického obdobia len na oblasť fonetiky a fonológie a osvojovanie si iných jazykových zručností (rozširovanie slovnéj zásoby, osvojovanie si nových gramatických vzorov a i.) vynechal. Jeho hlavný prínos okrem iného spočíva v tom, že vymedzil (zúžil) časové obdobie, počas ktorého je potrebné začať si osvojovať druhý jazyk, na určitý vek (približne do 12. roku veku dieťaťa, resp. pred pubertou), dal ho do súvisu so špecifickou neurologickou zmenou (lateralizáciou mozgu) a dovtedy príliš širokú oblasť celého jazyka, na ktorú by sa existencia takéhoto časového obdobia mala vzťahovať, zúžil na konkrétnu lingvistickú zručnosť (schopnosť znieť ako rodený hovoriaci). Pod neuroplasticitou rozumie celkovú schopnosť mladého mozgu programovať a spracúvať nové vzory správania rýchlo a efektívne a premiestniť tieto činnosti do iných oblastí mozgu v prípade, že sa vyskytne vrodené poškodenie mozgu alebo ak takéto poškodenie nastane až po narodení. Neuroplasticitu T. Scovel spája so zvukovou rovinou na rozdiel od iných oblastí (úrovní) jazyka, napr. morfológie, syntaxe, lexikológie atď. preto, lebo výslovnosť jediná je priamo „fyzická“ a vyžaduje si neuromuskulárne programovanie. Svoju úlohu tu hrá aj senzorická spätná väzba prinášajúca informáciu o polohe a činnosti artikulačných orgánov. Všetky ostatné aspekty jazyka sú výlučne kognitívne alebo

perceptuálne, t. j. nie „fyzické“ (gestá a písanie si vyžadujú oveľa „jednoduchšie“ neuromuskulárne pohyby).

Ako dôkaz potvrdenia svojej teórie T. Scovel najčastejšie používa výsledky svojich experimentov, z ktorých najdôležitejší publikoval v r. 1981 a neskôr ho ešte niekoľkokrát zopakoval takmer s rovnakým výsledkom. Vybral desať Američanov, pre ktorých je americká angličtina materinským jazykom. Okrem nich po dlhšom hľadaní vybral aj desať cudzincov s rôznymi materinskými jazykmi (arabčinou, švédčinou, čínštinou, rumunčinou, írskou angličtinou, francúzštinou, portugalcínou, lingalčinou, španielčinou a juhoafricko-indickou angličtinou), ktorí sa v dospelosti prisťahovali do USA, dlhší čas tam už žili a študovali. Všetci dvadsiati prečítali dve vety týkajúce sa vyhliadok futbalového mužstva oceliarov z Pittsburgu na získanie majstrovského titulu. Okrem toho mali všetci dvadsiati napísať krátku esej na tému „Dôležitosť spánku“. 31 vybraných dospelých rodených Američanov hovoriacich americkou angličtinou potom malo po vypočutí si nahrávok a prečítaní esejí odpovedať na otázku, či čítajúci znie ako Američan a či tie eseje napísali Američania. Pri zohľadnení všetkých dvadsiatich nahrávok (celkové skóre identifikácie všetkých 20 subjektov) bolo 95 % odpovedí správnych a keď sa zoberali do úvahy len výsledky cudzincov (skóre úspešnosti identifikácie iba cudzincov), úspešnosť bola až 97 % (čiže bola tam skôr tendencia považovať rodeného Američana za cudzinca ako cudzinca za rodeného Američana). Pri textoch bola celková úspešnosť 57 % (a iba 47 % pri výsledkoch cudzincov!). Podľa T. Scovela to potvrdilo jeho teóriu o cudzom prízvuku objavujúcom sa v reči v prípade, že človek sa naučil alebo si osvojil cudzí (druhý) jazyk v dospelosti. Zároveň sa potvrdil tzv. jav J. Conrada, anglického spisovateľa poľského pôvodu, ktorý sa po anglicky naučil v osemnástich rokoch a po niekoľkoročnej praxi písal svoje diela výbornou angličtinou. Neskôr T. Scovel nahradil dospelých posudzovateľov deťmi (5 – 10-ročnými), dospelými Američanmi s rozličnými stupňami afázie a dospelými cudzincami hovoriacimi výborne po anglicky. Percento správnych odpovedí pri posudzovaní nahrávok sa pohybovalo u detí od 73 %, resp. 78 % (celkové skóre, resp. skóre u cudzincov) u 5-ročných po 97 %, resp. 99 % u 10-ročných detí. Afatickí posudzovatelia dosiahli priemer 85 % (približne na úrovni 7 – 8-ročných detí). Zahraniční študenti angličtiny študujúci na amerických vysokých školách dosiahli priemer 74,3 %, resp. 66 %. Ďalšie štúdie skúmajúce vzťah medzi vekom, v ktorom si jedinec začal osvojovať cudzí jazyk, a prítomnosťou cudzieho prízvuku, resp. úrovňou zvládnutia tohto jazyka potvrdzujú Scovelove výsledky (porov. Asher – García, 1969 [namiesto „kritického“ obdobia sa tu používa termín „optimálne“ obdobia]; Oyama, 1976 [namiesto „kritického“ obdobia hovorí o „citlivom“]; Tahta – Wood – Loewenthal, 1981; Major, 1987 a ďalší).

V slovenskej jazykovede sa príbuznou problematikou zaoberala J. Dvořáková (1971). Vo svojej štúdií definuje artikulačnú bázu ako „systém artikulačných pohybov čiže systém artikulačných stereotypov, typických pre istý jazyk“ (op. cit., s. 293). Tento systém si človek osvojí napodobňovaním svojho okolia (nie je teda vrodený).

Takýto návyk potom uplatňuje za všetkých okolností, pričom podľa J. Dvončovej artikulačné pohyby, ktoré sa raz zafixovali, majú tendenciu zostávať po celý život totožné (podobne ako iné pohybové stereotypy, napr. chôdza – pozn. J. Dvončová). Používateľ jazyka si preto aj v inom jazykovom prostredí zachováva v základe svoju artikulačnú bázu a „jeho výslovnosť má zreteľnejší alebo menej zreteľný ‚cudzí akcent‘“ (ibid., s. 295). J. Dvončová navrhuje rozlišovať aj artikulačnú a fónickú bázu, pričom termín fónická báza navrhuje použiť pre pojem akustického ekvivalentu artikulačnej bázy. Aj keď to J. Dvončová ďalej nedefinuje, dá sa predpokladať, že v takom prípade by sa pod termínom fónická báza rozumel systém ustálených akustických realizácií typických pre istý jazyk, ktorý spolu so systémom artikulačných stereotypov v konečnom dôsledku spôsobuje J. Dvončovou spomínaný zreteľnejší alebo menej zreteľný, v každom prípade však vždy prítomný a rozpoznateľný „cudzí akcent“.

Cieľ výskumu a hypotézy

Na základe predchádzajúcich výsledkov hlavne Scovelových štúdií (Scovel, 1981) rozhodli sme sa overiť platnosť ním dosiahnutých výsledkov identifikácie cudzincov rodenými hovoriacimi u takých cudzincov, u ktorých jedným z jazykov bude slovenčina. Snažili sme sa priblížiť podmienkam, aké mal pri svojich experimentoch T. Scovel, aby sme mohli lepšie porovnať dosiahnuté výsledky. Z toho dôvodu sme sa rozhodli zistiť aj vzťah veku a vzdelania k schopnosti identifikovať zvukové prejavy cudzincov.⁴ Napriek tomu, že T. Scovel terminológiu z oblasti bilingvizmu explicitne nepoužíva, vzhľadom na vysokú úroveň ovládania angličtiny môžeme všetkých jeho cudzincov považovať za bilingvistov. V zhode s našimi predchádzajúcimi prácami (Štefánik, 2000) za bilingvistov pokladáme jednotlivcov majúcich schopnosť alternatívneho používania dvoch jazykov pri komunikácii s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutočňuje.

Cieľom výskumu bolo zistiť, či rodení slovenskí posudzovatelia budú schopní odlíšiť cudzincov-bilingvistov od rodených Slovákov na základe ich zvukového a písomného prejavu. Podľa dosiahnutých výsledkov by sme potom mohli uvažovať o platnosti hypotézy kritického obdobia na osvojenie si reči bez cudzieho prízvuku pre slovenčinu. Sme presvedčení, že jazyk, resp. jeho významovú rovinu si možno osvojiť na vysokej úrovni aj v dospelosti. Súhlasíme preto s T. Scovelom v tom, že v prípade, ak takéto kritické obdobie veku naozaj existuje, vzťahuje sa iba na zvukovú oblasť jazyka a reči, resp. iba na oblasť prízvuku. Ten v našej štúdii chápeme širšie, ako je bežné v slovenskej lingvistickej literatúre (porov. Král – Sabol, 1989 – prízvuk slov-

⁴ Výskum sme realizovali v spolupráci s niekoľkými študentmi štvrtého ročníka slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK, ktorí navštevovali naše výberové prednášky a semináre venované problematike bilingvizmu.

ný, vetný, hlavný, vedľajší atď.). V tejto práci pod prízvukom rozumieme súbor subsegmentálnych, segmentálnych a suprasegmentálnych vlastností, ktorých výsledkom kombinácie je pre určitú osobu, resp. skupinu osôb charakteristický a príznakový spôsob prejavu. Očakávali sme, že naše výsledky sa budú zhodovať s výsledkami, ktoré dosiahol T. Scovel, resp. im budú veľmi podobné, a preto sme predpokladali, že:

1. pri zvukových nahrávkach dosiahne percento úspešnosti správnej identifikácie Slovákov a cudzincov vysokú hodnotu, ktorá bude potvrdzovať ľahké odlíšenie cudzincov od rodených hovoriacich a tým aj nemožnosť naučiť sa (osvojiť si) druhý (cudzí) jazyk v dospelosti bez cudzieho prízvuku;

2. pri ukážkach textov, ktoré napísali cudzinci, dosiahne úspešnosť ich správnej identifikácie podstatne nižšie hodnoty (v porovnaní s nahrávkami), ktoré budú potvrdzovať možnosť naučiť sa (osvojiť si) druhý (cudzí) jazyk aj v dospelosti na vysokej úrovni, dokonca až na úrovni rodených hovoriacich (s výnimkou prízvuku);

3. úspešnosť správnej identifikácie cudzincov slovenskými posudzovateľmi bude závisieť od veku, resp. vzdelania slovenských posudzovateľov, t. j. bude štatisticky významný rozdiel medzi výsledkami, ktoré dosiahnu napr. študenti stredných škôl a jazykovedci, desaťročné deti a dôchodcovia v prospech jazykovedcov, resp. dôchodcov;

4. vzhľadom na blízkosť češtiny a slovenčiny dosiahne úspešnosť správnej identifikácie na vzorke nahrávok a textov získaných od Čechov (tvoriacich 50 % zo vzorky všetkých cudzincov) nižšie hodnoty ako u ostatných cudzincov, t. j. pre slovenských posudzovateľov bude ťažšie odlíšiť Čechov hovoriacich a píšucich po slovensky od Slovákov ako ostatných cudzincov.

METÓDA VÝSKUMU

Výskumná vzorka

Vybrali sme výskumnú vzorku dvadsiatich osôb.⁵ Prvú časť výskumnej vzorky tvorilo desať Slovákov (päť mužov a päť žien) vo veku od 20 do 55 rokov. Všetci mali stredoškolské alebo vysokoškolské vzdelanie, ich výslovnosť nebola výrazne

⁵ Samotnému nahrávaniu a získavaniu textov od dvadsiatich jednotlivcov predchádzala dlhšia príprava, počas ktorej sme hľadali vhodné osoby. Je potrebné uviesť, že najmä v prípade cudzincov-bilingvistov, u ktorých bola jedným z dvoch jazykov slovenčina, sme z niekoľkých desiatok jednotlivcov vybrali tých, ktorých úroveň ovládania slovenčiny bola najlepšia. Viackrát sa stalo, že pôvodné odporúčania priateľov a známych niekoho, kto „hovorí na nerozoznanie od Slováka“, sa pri osobnom kontakte, resp. pri nahrávke pripraveného textu nepotvrdili a vlastne ich bolo treba chápať vo význame „(na cudzinca) ten človek hovorí naozaj dobre po slovensky, ale od rodeného Slováka je okamžite odlišiteľný“. Naše úsilie vybrať len tých najlepších cudzincov bolo motivované skutočnosťou, že v prípade ich neúspešnej identifikácie slovenskými posudzovateľmi by sa tým priamo úmerne zvýšila hodnota dosiahnutých výsledkov a potvrdili by sa tak Scovelove (a ďalšie) výsledky dokazujúce existenciu kritického obdobia.

poznačená žiadnym nárečím. Druhú časť výskumnej vzorky tvorilo desať cudzincov. Všetci sa narodili mimo územia Slovenska a ich materinským (prvým) jazykom nebola slovenčina. Tú si začali osvojovať najskôr až po šestnástom roku veku. Všetkých označujeme ako „cudzincov“, aj keď v dvoch prípadoch (Češka Marie a Rumun Ján) sa vzhľadom na dĺžku ich pobytu na Slovensku slovenčina stala dominantným jazykom. Rozdelili sme ich na dve podskupiny – päť Čechov a päť iných cudzincov. Vzhľadom na genetickú, typologickú a štruktúrnú príbuznosť a blízkosť slovenčiny a češtiny a vzhľadom aj na nedávnu spoločnú minulosť sme predpokladali štatisticky významný rozdiel v úspešnosti ich identifikácie. Chceli sme vedieť, či pri posudzovaní nahrávok a textov získaných od Čechov dosiahnu slovenskí posudzovatelia nižšie percento úspešnosti, t. j. ťažšie odlišia tieto nahrávky od rodených Slovákov ako ostatných piatich cudzincov. Výskumná vzorka 10 cudzincov sa skladala z nasledujúcich osôb:

Cudzinci – č. 1/ Ján, Rumun, 51 rokov, SŠ vzdelanie, 34 rokov žije na Slovensku a používa slovenčinu;

č. 5/ Monica, Španielka, 26 rokov, VŠ vzdelanie, 3 roky 5 mesiacov žije na Slovensku, 5 rokov používa slovenčinu;

č. 15/ Castor, Kolumbijčan, 33 rokov, VŠ vzdelanie, 15 rokov žije na Slovensku a používa slovenčinu;

č. 16/ Adnan, 23 rokov, Bosna a Hercegovina, študent VŠ, 7 rokov žije na Slovensku a používa slovenčinu;

č. 20/ Snježana, Chorvátko, 22 rokov, študentka VŠ, 4 roky žije na Slovensku a používa slovenčinu.

Česi – č. 2/ Marie, 69 rokov, SŠ vzdelanie, 32 rokov žije na Slovensku a hovorí po slovensky;

č. 3/ Marcela, 23 rokov, študentka VŠ, 4 roky žije na Slovensku, 5 rokov používa slovenčinu;

č. 4/ Jitka, 26 rokov, VŠ vzdelanie, 8 rokov žije na Slovensku, 2 roky používa slovenčinu;

č. 11/ Martin, 31 rokov, VŠ vzdelanie, 10 rokov na Slovensku, v bežných situáciách nepoužíva slovenčinu vôbec;

č. 19/ Martina, 20 rokov, 6 mesiacov na Slovensku, 1,5 roka študuje slovenčinu na VŠ v Česku, okrem pobytu na Slovensku používa slovenčinu len v škole počas vyučovania.

Výskumné metódy

Požiadali sme všetkých dvadsať osôb, aby si pred nahrávaním text niekoľkokrát prečítali. Väčšinu z nich sme nahráli vo fonetickom štúdiu Katedry slovenského jazyka FF UK v Bratislave. Tých, ktorí z rôznych dôvodov nemohli prísť do štúdia, na-

hrali študenti na diktafón v tichom prostredí tak, aby bola zabezpečená porovnateľná kvalita záznamu. Všetci mali možnosť niekoľkokrát sa nahráť a vybrať len tú najlepšiu nahrávku. Text, ktorý mali respondenti prečítať, sme vybrali spomedzi približne dvadsiatich textov. Obsahuje dvojhlásky i samohláskové skupiny, dlhé samohlásky v začiatkových i koncových pozíciách slova, prípady znelostnej asimilácie atď. a zároveň nie je náročný z hľadiska suprasegmentálnych javov. Skúmali sme možnosť zistenia prítomnosti cudzieho prízvuku, preto sme uprednostnili prečítanie textu pred nahrávkou spontánneho prehovoru. Chceli sme sa tak vyhnúť možným gramatickým či lexikálnym chybám, ktorých by sa prípadne mohli cudzinci dopustiť a tým by uľahčili svoju identifikáciu slovenským posudzovateľom. Všetci dvadsiati Slováci a cudzinci prečítali nasledujúci text:

Počas víkendových dní bude takmer ideálne počasie na horské túry a vychádzky. Pri slnečnom počasí a relatívne slabom vetre bude príjemne teplo. Podľa hlásenia Horskej služby len v niektorých lokalitách Veľkej a Malej Fatry hrozí mierne lavínové nebezpečenstvo.

Požiadali sme ich aj o napísanie krátkej úvahy (približne jednu stranu formátu A5) na tému veselej alebo smutnej príhody zo života, resp. akejkoľvek zaujímavosti, o ktorej chcú napísať. Upozornili sme ich, aby neuvádzali také reálie, z ktorých by bolo možné usúdiť, či ide o Slovákov alebo o cudzincov. Texty sme samozrejme neupravovali, iba sme ich prepísali na počítači. Na ilustráciu uvádzame tri ukážky z textov:⁶

Text č. 11

Najveselší alebo najsmutnejší zážitok? Ťažko povedať, ťažko spomínať, ťažko porovnávať. Bolo ich veľa aj takých, aj takých. Prehrabujem sa v análoch svojej pamäti a chcem vám napísať niečo veselé. Ako mi napríklad raz jedna moja študentka priniesla ten vtíp o mniške a taxikárovi. Bol celý po anglicky. A marí sa mi, že jej ho poslala kamarátka po internete až zo Španielska.

A potom ma zasa napadne ten príbeh so starým otcom. Smutný príbeh so starým otcom. Je o tom, ako som sa raz vrátil do našej dediny a on, ktorý skoro nikam nechodil, nebol doma. Hral som sa s deťmi pred domom. Bol horúci letný deň. Mali sme loptu, kričali sme a smiali sme sa. Myslím, že starej mamy sa to vtedy dotklo. Ale niekedy kričíte aby ste prekričali svoj mozog.

A potom nám ho priviezli. Mal studené čelo a na tvári výraz, ktorý som u neho nikdy predtým nevidel. Hovorili, že je to on. Ale nebol. Iba niečo z neho. A to sme potom uložili do hliny. Aby nám to neprekážalo.

Text č. 13

⁶ Texty č. 11 a 20 napísali cudzinci, text č. 13 Slovenka.

Môj príbeh

Je skutočný a prežívam ho o to intenzívnejšie, že sa dotýka môjho najbližšieho človeka na svete – dcéry a zatiaľ je bez konca.

Mám dve dcéry 23 a 20 ročné. Dcéry rástli a žili veselo raz s nami rodičmi, raz u starkých. Pred piatimi rokmi sa nám život zmenil celej rodine. Mladšia dcéra ochorela. Raz bola doma raz v nemocnici. Začala som veriť aj rozprávaniu odborníkov mimo nemocnice. Raz sa jej stav zlepšil raz zhoršil až príliš.

Po poslednej liečbe sa jej stav veľmi ale veľmi pomaly zlepšuje. Verím, že sa jej stav taklepší, že sa dokáže o seba postarať. Zatiaľ je tento príbeh bez konca, ale verím v ten lepší koniec.

Text č. 20

Už sa to zase začína. Bliži sa koniec letného semestra, hromadia sa nám povinnosti. O chvíľu už budeme písať zápočtové testy, seminárne práce, pripravovať sa na skúšky. A prišla aj jar. Sedenie nad knihami a toto pekné počasie nijako nepatria spolu. Ešte toľko iných vecí treba urobiť počas jedného dňa, a deň je krátky. Najlepšie chvíle sú tie keď sa nám to hektické obdobie skončí a keď každý pociťuje úľavu a z nevysvetliteľných dôvodov sa začne oslavovať, opíjať ...

Určite poznáte májové študentské akcie na Mlynskej doline. Ako keby sa každý potreboval vyburit' pred ťažkým skúšobným obdobím.

Len aby sme rýchlo porobili tie skúšky a aby sa nám začalo dlhé teplé leto.

Získané nahrávky a texty sme v náhodnom poradí dali posúdiť šiestim skupinám slovenských posudzovateľov. V každej skupine bol približne rovnaký počet osôb. Najmladšiu skupinu (A) tvorili 9 – 10-roční žiaci 4. ročníka ZŠ (celkový počet 20), potom (B) 13 – 14-roční žiaci 8. ročníka ZŠ (16), (C) 17 – 18-roční študenti 4. ročníka gymnázia (20), (D) 19 – 27-roční študenti FF UK (21), (E) jazykovedci – pracovníci JÚLŠ a učitelia Katedry slovenského jazyka FF UK v Bratislave (18) a (F) dôchodcovia (19). Na zistenie rozdielu v schopnosti identifikácie cudzincov medzi rodenými hovoriacimi (Slovákmi) a cudzincami vytvorili sme ešte jednu skupinu posudzovateľov (G), ktorú tvorili zahraniční študenti ÚJOP-u v Bratislave. Všetci sú na úrovni pokročilých a bez problémov komunikujú po slovensky. Túto skupinu tvorilo 17 osôb. Spolu sme mali 131 posudzovateľov (114 slovenských a 17 zahraničných). Všetkým posudzovateľom sme povedali, že budú počuť 20 nahrávok. Požiadali sme ich, aby si vypočuli nahrávky a aby pri jednotlivých nahrávkach napísali, či ide o Slováka alebo o cudzinca. Nahrávky si mohli v prípade potreby vypočuť aj viackrát. Podobný príbeh malo aj posudzovanie textov. Posudzovateľov sme upozornili, že číslo nahrávky nemá žiadny vzťah k číslu textu, a opäť sme ich požiadali, aby napísali, či autorom konkrétneho textu bol Slovak alebo cudzinec. Texty mali k dispozícii a mohli si ich niekoľkokrát prečítať.

Výsledky výskumu

Pri všetkých nahrávkach a textoch sme najprv zisťovali ich jednotlivú percentuálnu úspešnosť identifikácie. Tabuľka č. 1 na ilustráciu obsahuje údaje získané pri jednotlivcoch, ktorých texty sme uviedli už skôr. Tabuľka č. 2 ukazuje celkové výsledky identifikácie nahrávok a textov dosiahnuté jednotlivými skupinami slovenských posudzovateľov, ku ktorým sme pripojili aj skupinu zahraničných študentov hovoriacich veľmi dobre po slovensky (aj keď výsledky dosiahnuté touto skupinou tu podrobnejšie neskúmame). Okrem percentuálnej úspešnosti sme zisťovali aj hodnoty chí-kvadrátu, ktorý slúži na zisťovanie štatistickej významnosti údajov, resp. rozdielov medzi jednotlivými premennými. Aby mohol byť nejaký údaj považovaný za štatisticky významný, musí byť hodnota hladiny významnosti 0,05 a nižšia (až po 0,000). Hladiny významnosti uvádzané pri nahrávkach a pri textoch v tab. č. 3 ukazujú, či rozdiel medzi správnymi a nesprávnymi odpoveďami, resp. identifikáciami je aj štatisticky významný. Hodnota hladiny významnosti v stĺpci NAHRÁVKY/TEXTY ukazuje štatistickú významnosť porovnania výsledkov pri nahrávkach a textoch. Prípady, v ktorých sme zistili štatisticky významné hodnoty, sú vysádzané tučne. Tabuľka č. 3 uvádza celkovú percentuálnu úspešnosť identifikácie Slovákov a cudzincov pre nahrávky a texty spolu s hladinou štatistickej významnosti. Závislosť úspešnosti správnej identifikácie cudzincov od veku, resp. vzdelania slovenských posudzovateľov sme zisťovali pomocou merania hodnôt chí-kvadrátu a v tab. č. 4a a 4b sú zistené hladiny významnosti pre nahrávky a texty. V tabuľke č. 5 je porovnanie správnej a nesprávnej identifikácie cudzincov (v užšom zmysle) a Čechov v percentách a podobne ako v tab. č. 2 a č. 3 aj hodnoty hladiny významnosti osobitne pri nahrávkach, textoch a ich vzájomný pomer. V tab. č. 6 sú porovnania štatistickej významnosti rozdielov chí-kvadrátu textov a nahrávok cudzincov (v užšom zmysle) a Čechov. Okrem iného nás zaujímala aj schopnosť rodených Slovákov identifikovať cudzincov, t. j. viac ako o zistenie, či sa Slováci budú mýliť pri identifikácii iných Slovákov, nám išlo o mieru ich úspešnosti pri rozpoznávaní cudzincov (vrátane Čechov). Preto sme v tab. č. 7 odčlenili výsledky cudzincov od výsledkov dosiahnutých pri identifikácii desiatich Slovákov z výskumnej vzorky. V záverečnej tab. č. 8 sa uvádzajú zistené hodnoty hladiny významnosti pri porovnaní textov a nahrávok cudzincov oproti Slovákom. Vo všetkých tabuľkách sú výsledky dosiahnuté iba rodenými slovenskými posudzovateľmi (s výnimkou tab. č. 3, kde je na ilustráciu uvedený aj údaj o úspešnosti zahraničných študentov slovenčiny).

Tabuľka č. 1 – Úpešnosť správnej identifikácie niektorých vybraných nahrávok a textov šiestimi skupinami slovenských posudzovateľov

Celý súbor Texty Nahrávky	Správne	Nesprávne	Charakteristika
T11 N16	42,1 87,7	57,9 12,3	11/ Č, Martin, 31 r. 10 rokov na Slovensku, nepoužíva slovenčinu vôbec
T 13 N 10	48,2 33,3	51,8 66,7	13/ S, Viera, 45r. SŠ
T 20 N 7	30,7 71,1	69,3 28,9	20/ C, Snježana, Chorv, 22 r., VŠ štud., 4 roky na Slovensku

Zo všetkých získaných údajov sme zistili, že najpresnejšia identifikácia nahrávok zo skupiny desiatich cudzincov bola pri cudzincoch č. 15 (89,5 %) a č. 11 (87,7 %), ani v jednom prípade však nedosiahla úroveň 90 %. Naopak, najnižšiu, resp. najhoršiu identifikáciu sme zaznamenali u cudzincov č. 19 (10,5 %) a č. 16 (30,7 %). Znamená to, že 89,5 %, resp. 69,3 % slovenských posudzovateľov pokladalo týchto cudzincov za rodených Slovákov. Z týchto výsledkov by sa dalo okrem iného usudzovať, že stupeň ovládania slovenčiny nie je priamo úmerný dĺžke pobytu na Slovensku a dĺžke jej používania. Cudzinci č. 19 a č. 16 (1,5 roka štúdia slovenčiny a 6 mesiacov pobytu na Slovensku, resp. sedem rokov pobytu na Slovensku a používania slovenčiny) dosiahli pri nahrávkach podstatne „lepšie“ výsledky (slovenskí posudzovatelia ich ľahšie identifikovali) ako cudzinci č. 1 (49,1 %) a č. 2 (49,1 %), ktorí na Slovensku žijú a používajú slovenčinu 34, resp. 32 rokov. Pri textoch sa ani v jednom prípade nedosiahla úroveň 60 % (najvyššia bola pri č. 3 – 58,8 %, najnižšia 30,7 % pri č. 20). Prekvapujúco nízku úroveň však dosiahla aj identifikácia nahrávok Slovákov. Ako sme už uviedli, výslovnosť Slovákov tvoriacich (kontrolnú) polovicu výskumnej vzorky nebola výrazne poznačená žiadnym nárečím. Napriek tomu iba v jednom prípade (č. 17) táto hodnota prekročila 90 % (97,4 %). Znamená to, že slovenskí posudzovatelia mali problém bezpečne identifikovať iných rodených Slovákov. Toto zistenie bolo pre nás natoľko prekvapujúce, že sme sa rozhodli ho ešte dodatočne overiť. Skupine 30 študentov slovenského jazyka a literatúry FF UK sme pustili iba nahrávky desiatich Slovákov. Pred samotným počúvaním sme ich požiadali, aby si vypočuli nasledujúce nahrávky. V prípade, ak si myslia, že hovoriaci je Slovak, mali k číslu nahrávky zapísať S. Ak by mali dojem, že ide o cudzinca, mali napísať C. Po vyhodnotení všetkých odpovedí sme zistili, že títo študenti v priemere štyroch z desiatich Slovákov pokladali za cudzincov. Na otázku „prečo“ uvádzali drobné ortoepické chyby (nemäkčenie ľ, krátenie koncových samohlások, prípadne nenáležitú pauzu u jednej hovoriacej), ktorých sa však aj oni samotní pomerne často dopúšťajú. Okrem toho zo zadania úlohy nadobudli dojem, že „nejakí cudzinci sa tam predsa len

musia vyskytovať²⁴ a tak za takých označovali aj hovoriacich, ktorých by v inej situácii pravdepodobne označili za Slovákov.

Pri identifikácii textov napísaných Slovákami sa iba v jednom prípade dosiahla úroveň 80 % (podobne ako pri nahrávkach to bolo č. 17 – 81,6 %) a podľa očakávania boli hodnoty identifikácie v priemere nižšie ako pri nahrávkach (hoci tento rozdiel zaostal za našimi očakávaniami, najmä z dôvodu nízkej úspešnosti identifikácie nahrávok).

Tabuľka č. 2 – Identifikácia Slovákov a cudzincov jednotlivými skupinami posudzovateľov

SKUPINA	NAHRÁVKY (%)			TEXTY (%)			NAHRÁVKY/TEXTY
	Správne	Nesprávne	Hladina významnosti	Správne	Nesprávne	Hladina významnosti	Hladina významnosti
4. roč. ZŠ	60,0 %	40 %	,000	51,3 %	48,7 %	,617	,540
8. roč. ZŠ	55,0 %	45,0 %	,074	48,4 %	51,6 %	,576	,613
4. roč. SŠ	70,3 %	29,7 %	,000	61,3 %	38,7 %	,000	,001
VŠ študenti	67,6 %	32,4 %	,000	52,6 %	47,4 %	,283	,927
Jazykovedci	63,9 %	36,1 %	,000	61,1 %	38,9 %	,000	,745
Dôchodcovia	57,6 %	42,4 %	,003	57,6 %	42,4 %	,003	,799
Zahr. študenti slovenčiny	55,9 %	44,1 %	,030	50,9 %	49,1 %	,745	,468

Z tabuľky č. 2 vidieť, že najlepšie výsledky pri identifikácii nahrávok aj textov dosiahla skupina študentov 4. ročníka gymnázia. Pri nahrávkach dosiahli 70,3 %, kým napr. jazykovedci necelých 64 % (63,9 %). S výnimkou skupiny žiakov 8. ročníka ZŠ pri nahrávkach a skupín 4. roč. ZŠ, 8. roč. ZŠ a študentov VŠ pri textoch vo všetkých prípadoch bol rozdiel medzi správnymi a nesprávnymi odpoveďami štatisticky významný, t. j. dosiahnutie konkrétneho výsledku, resp. pomeru správnych a nesprávnych identifikácií nebolo náhodné. Napriek tomu je úroveň úspešnosti identifikácie oproti výsledkom iných autorov (porov. Scovel, 1988 a iní) veľmi nízka. Iba v jedinom prípade (študenti 4. roč. gymnázia) bol štatisticky významný aj pomer výsledkov nahrávok a textov.

Tabuľka č. 3 – Identifikácia Slovákov a cudzincov – celkové skóre od všetkých šiestich skupín

	NAHRÁVKY (%)			TEXTY (%)			NAHRÁVKY/TEXTY
	Správne	Nesprávne	Hladina Významnosti	Správne	Nesprávne	Hladina Významnosti	Hladina významnosti
Celkové skóre	62,7 %	37,3 %	,000	55,5 %	44,5 %	,000	,272

Napriek štatisticky významnému rozdielu medzi správnymi a nesprávnymi identifikáciami pri nahrávkach a textoch v rámci celkového skóre (tab. č. 3) pomer výsledkov nahrávok a textov nedosiahol úroveň štatistickej významnosti. Podobne ako v prípade výsledkov jednotlivých skupín aj celkové skóre úspešnosti identifikácie nahrávok je v porovnaní so zahraničnými výsledkami prekvapujúco nízke.

Tabuľka č. 4a – Závislosť úspešnosti správnej identifikácie cudzincov od veku, resp. vzdelania slovenských posudzovateľov – Hodnoty hladín významnosti pre nahrávky⁷

	4. roč. ZŠ	8. roč. ZŠ	4. roč. gym.	VŠ štud.	Jazykovedci	Dôchodcovia
4. roč. ZŠ	x	,513	,000	,409	,451	,034
8. roč. ZŠ	,513	x	,687	,212	,858	,376
4. roč. gym.	,000	,687	x	,001	,845	,044
VŠ štud.	,409	,212	,001	x	,135	,793
Jazykovedci	,451	,858	,845	,135	x	,370
Dôchodcovia	,034	,376	,044	,793	,370	x

Tabuľka č. 4b – Závislosť úspešnosti správnej identifikácie cudzincov od veku, resp. vzdelania slovenských posudzovateľov – Hodnoty hladín významnosti pre texty

	4. roč. ZŠ	8. roč. ZŠ	4. roč. gym.	VŠ štud.	Jazykovedci	Dôchodcovia
4. roč. ZŠ	x	,551	,617	,940	,532	,274
8. roč. ZŠ	,551	x	,263	,933	,570	,759
4. roč. gym.	,617	,263	x	,248	,412	,017
VŠ štud.	,940	,933	,248	x	,115	,161
Jazykovedci	,532	,570	,412	,115	x	,528
Dôchodcovia	,274	,759	,017	,161	,528	x

Tabuľky č. 4a a 4b sa vzťahujú k našej tretej hypotéze, v ktorej sme predpokladali, že úspešnosť správnej identifikácie cudzincov slovenskými posudzovateľmi bude závisieť od veku, resp. vzdelania slovenských posudzovateľov. Zistovali sme, či bude

⁷ Pri zisťovaní štatistickej významnosti vzájomného vzťahu dvoch skupín sa do úvahy berie nielen napr. pomer správnych odpovedí, ale aj pomer nesprávnych odpovedí a zároveň aj pomer správnych a nesprávnych odpovedí v oboch skupinách. Preto sa môže stať, že existuje štatisticky významný rozdiel medzi výsledkami skupín C a D, ale pritom rozdiel medzi výsledkami skupín C a B nie je štatisticky významný, hoci percentuálny rozdiel správnych odpovedí je v tomto druhom prípade podstatne väčší (porov. 70,3 %:67,6 % oproti 70,3 %:55,0 %).

štatisticky významný rozdiel medzi jednotlivými skupinami posudzovateľov. Kvôli prehľadnosti sme oddelili od seba výsledky pri nahrávkach a textoch. Tabuľky uvádzajú štatisticky vypočítané hladiny významnosti vzájomných pomerov všetkých skupín posudzovateľov. Pri nahrávkach sa ukázal štatisticky významný rozdiel medzi výsledkami dosiahnutými skupinou študentov 4. roč. gymnázia na jednej strane a žiakmi 4. roč. ZŠ, VŠ študentmi a dôchodcami na druhej strane a taktiež medzi žiakmi 4. roč. ZŠ a dôchodcami. Na prvý pohľad sa môže zdať, že vek a vzdelanie tu naozaj zohrávajú rozhodujúcu úlohu a ovplyvňujú úspešnosť identifikácie. Avšak výskyt štatisticky významného rozdielu medzi výsledkami študentov 4. roč. gymnázia a VŠ študentmi, kde rozdiel vo vzdelaní nie je žiadny a vekový rozdiel je zanedbateľný, ako aj absencia prítomnosti štatisticky významného rozdielu pri vzájomnom porovnávaní výsledkov ostatných skupín jednoznačnosť takéhoto záveru vyvracia. Pokiaľ ide o výsledky identifikácie textov, jediný štatisticky významný rozdiel sa vyskytol medzi skupinou žiakov 4. roč. gymnázia a dôchodcami. Ojedinelosť tohto výsledku iba potvrdzuje skutočnosť, že sme nezistili závislosť úspešnosti identifikácie textov napísaných cudzincami-bilingvistami a Slovákmi od veku, resp. vzdelania posudzovateľov.

Tabuľka č. 5 – Identifikácia cudzincov a Čechov osobitne

SKUPINA	NAHRÁVKY (%)			TEXTY (%)			NAHRÁVKY/TEXTY Hladina významnosti
	Správne	Nesprávne	Hladina významnosti	Správne	Nesprávne	Hladina významnosti	
Cudzinci	63,3 %	36,7 %	,000	44,7 %	55,3 %	,012	,007
Česi	48,1 %	51,9 %	,357	46,3 %	53,7 %	,079	,028

Tabuľka č. 6 – Zisťovanie štatistickej významnosti identifikácie cudzincov a Čechov pomocou chí-kvadrátu

	Hladina významnosti
Texty cudzinci/Česi	,001
Nahrávky cudzinci/Česi	,000

Výsledky relevantné pre overenie platnosti našej štvrtej hypotézy sa nachádzajú v tab. č. 5 a č. 6. Kým pri nahrávkach cudzincov v užšom zmysle (bez Čechov) dosiahla úspešnosť identifikácie 63,3 %, u Čechov to bolo iba 48,1 %. Je zrejmé, že slovenskí posudzovatelia mali väčšie problémy odlíšiť Čechov od Slovákov ako ostatných cudzincov. Pri textoch je paradoxne nižšia úspešnosť identifikácie u cudzincov, t. j. slovenskí posudzovatelia mali väčšie problémy pri identifikácii esejí napísaných ostatnými cudzincami ako Čechmi. Hodnoty hladiny významnosti ukazujú štatistickú významnosť rozdielov medzi správnymi a nesprávnymi odpoveďami iba pri nahrávkach, textoch a pomere nahrávok a textov u cudzincov v užšom zmysle. U Čechov je

štatisticky významný iba pomer nahrávok a textov. Tabuľka č. 6 ukazuje, že pomer nahrávok u cudzincov a Čechov ako aj pomer textov u týchto dvoch podskupín je štatisticky významný.

Tabuľka č. 7 – Identifikácia cudzincov a Slovákov zvlášť

SKUPINA	NAHRÁVKY (%)			TEXTY (%)			NAHRÁVKY/TEXTY
	Správne	Nesprávne	Hladina významnosti	Správne	Nesprávne	Hladina významnosti	Hladina významnosti
Cudzinci	55,7 %	44,3 %	,000	45,5 %	54,5 %	,003	,896
Slováci	69,7 %	30,3 %	,000	65,4 %	34,6 %	,000	,007

Tabuľka č. 8 – Zisťovanie štatistickej významnosti identifikácie cudzincov (vrátane Čechov) a Slovákov pomocou chí-kvadrátu

	Hladina významnosti
Texty cudzinci/Slováci	,000
Nahrávky cudzinci/Slováci	,000

Z porovnania úspešnosti identifikácie cudzincov (vrátane Čechov) a Slovákov (tab. 7) je okrem už spomínanej nízkej hodnoty identifikácie Slovákov (69,7 %) zrejme aj veľmi nízka, iba 55,7 %-úroveň úspešnosti identifikácie nahrávok cudzincov. Úroveň 45,5 % správnych identifikácií textov cudzincov potvrdzuje náš pôvodný predpoklad vyslovený v druhej hypotéze. Rozdiel medzi správnymi a nesprávnymi nahrávkami a textami je u cudzincov i Slovákov štatisticky významný a štatisticky významný je aj pomer nahrávok a textov u Slovákov. Výsledky v tab. č. 8 ukazujú štatistickú významnosť pomeru textov u cudzincov a Slovákov a takisto pomeru ich nahrávok.

Diskusia a záver

Cieľom výskumu bolo zistiť, či rodení slovenskí posudzovatelia budú schopní odlišiť cudzincov-bilingvistov, ktorí sa začali učiť po slovensky, resp. začali si slovenčinu osvojovať až po šestnástom roku veku, od rodených Slovákov na základe ich zvukového a písomného prejavu. V prípade vysokého percenta úspešnosti identifikácie zvukových nahrávok aj textov by sa potvrdila platnosť hypotézy o kritickom období na osvojenie si jazyka. Vysoké percento úspešnosti identifikácie zistené iba pri nahrávkach by znamenalo, že hypotéza o kritickom období sa vzťahuje iba na reč, resp. na oblasť prízvuku (v zhode s našim chápaním prízvuku), a nie na celý jazykový

systém. Zároveň by sa jej platnosť rozšírila aj na slovenčinu. Stanovili sme štyri hlavné hypotézy, z ktorých sa jednoznačne potvrdila iba jedna.

(1) Celkové percento úspešnosti správnej identifikácie nahrávok Slovákov a cudzincov dosiahlo úroveň iba 62,7 %, čo je výrazne nižšie ako v podobných výskumoch uskutočnených v zahraničí. Táto hodnota vyvracia tvrdenie, že rodený hovoriaci konkrétneho jazyka už po vypočutí krátkeho prejavu bezpečne rozpozná cudzinca na základe prítomnosti cudzieho prízvuku v jeho výpovedi. Zároveň to znamená, že aj v prípade, ak sa človek začne v dospelosti učiť, resp. osvojovať si cudzí (druhý) jazyk, dokáže ho zvládnuť na veľmi vysokej úrovni. Je zrejmé, že slovenským posudzovateľom robilo značné problémy odlišiť rodených Slovákov od cudzincov na základe ich zvukového prejavu. Možnosť, že by toto percento bolo vyššie v prípade, ak by všetci dvadsiati nečítali krátky text, ale by museli voľne rozprávať na nejakú vopred stanovenú tému, nie je významná. Porovnateľné výskumy v zahraničí takisto využívali prečítanie pripraveného textu a okrem toho nám išlo o identifikovanie cudzincov na základe ich zvukového prejavu, a nie na základe prípadných gramatických chýb, ktorých by sa mohli dopustiť. Potenciálna existencia takýchto chýb sa mohla prejaviť v písomných prejavoch. Podľa nášho názoru existujú štyri možné vysvetlenia, prečo sa prvá hypotéza nepotvrdila a prečo sú naše výsledky natoľko odlišné napr. od výsledkov dosiahnutých T. Scovelom (1988) s angličtinou.

Prvé vysvetlenie vyplýva z rozdielnosti fonologických systémov slovenčiny a angličtiny. Podľa P. R o a c h a (1987) anglický vokálny systém obsahuje 20 monoftongov a diftongov a 24 konsonantov. Oproti tomu slovenský vokálny systém je tvorený iba 14 vokálmi (päť krátkych a päť dlhých monoftongov a štyri diftongy – vzhľadom na to, že uvažujeme o neutrálnom štýle výslovnosti, vokál *ä* sem nezahŕňame) a 28 konsonantmi (porov. Král – Sabol, 1989). Z predchádzajúcich výskumov (Král, 1974) je zrejmé, že slovenské samohlásky nemožno pokladať ani za typicky otvorené, ani za zatvorené. Označujú sa ako tzv. neutrálne vokály a ani v jednom prípade sa svojimi vlastnosťami nezhodujú s nijakým z anglických vokálov. Z výskumu interferencie a vplyvu materinského jazyka na druhý (cudzí) jazyk je známy fakt, že interferencia sa najviac prejavuje práve na vokáloch. Produkcia spoluhlások zohráva pri vytváraní cudzieho prízvuku v druhom jazyku podstatne menšiu úlohu (Marks, 1980 in Scovel, 1988). Z toho vyplýva, že je pravdepodobne podstatne ťažšie osvojiť si bohatší a zložitejší vokálny systém, ktorého jednotlivé vokály sú v rozličnej miere otvorené alebo zatvorené (akým je napr. anglický), ako relatívne jednoduchý vokálny systém s menším počtom neutrálnych vokálov (ako je slovenčina). Samozrejme, z toho bude podľa nás vyplývať aj väčšia pravdepodobnosť výskytu chýb pri produkcii anglických vokálov ako slovenských a s tým súvisí aj možnosť relatívne ľahšej identifikácie cudzincov hovoriacich po anglicky. Netreba pri tom zabúdať ani na fakt, že pri osvojení si druhého (cudzieho) jazyka často väčšie problémy robí osvojenie si hlások, ktoré sú podobné hláskam v materinskom jazyku, alebo ktoré majú rovnakú kvalitu, ale inú distribúciu (porov. Štefánik – Kim – Bytel,

1996), ako osvojenie si hlások, ktoré v materinskom jazyku neexistujú vôbec. Jednotlivci učiaci sa druhý jazyk majú tendenciu nahrádzať hlásky druhého jazyka im najbližšie stojacimi hláskami materinského jazyka. Tento jav sa potom podieľa na „vytváraní“ cudzieho prízvuku v druhom jazyku.

Druhé vysvetlenie môže vyplývať z nedostatočnej predchádzajúcej skúsenosti Slovákov s cudzincami hovoriacimi veľmi dobre po slovensky. Absolútna väčšina cudzincov, s ktorými Slováci prichádzajú do kontaktu, buď rozpráva iným jazykom (nemecky, anglicky) alebo hovorí po slovensky, avšak s mnohými chybami. Z nedostatku predchádzajúceho kontaktu s takými cudzincami, ktorí ovládajú slovenčinu na úrovni porovnateľnej so Slovákmi, potom vyplýva neistota (spojená aj s možným psychologickým faktorom „potreby“ nájdania cudzincov v skúmanej vzorke) pri ich zaradovaní. Výsledkom môže byť aj už spomínaný častý výskyt označenia rodených Slovákov za cudzincov slovenskými posudzovateľmi.

Tretím vysvetlením môže byť možnosť, že sa nám podarilo nájsť tie známe výnimky, ktoré potvrdzujú pravidlo. Už sme spomínali, že konečných desať cudzincov (vrátane piatich Čechov) sme po dlhšej úvahe vybrali z niekoľkých desiatok už skôr vytypovaných jednotlivcov. Aj samotné zloženie skupiny piatich cudzincov v užšom zmysle naznačuje, že sa v ňom vyskytujú iba príslušníci národov, ktorých zvukový systém je veľmi podobný slovenskému. Navyše viacerí z cudzincov žijú na Slovensku už dlhší čas a slovenčina sa pre nich v mnohých aspektoch stala dominantným jazykom. Na tomto mieste chceme upozorniť na vhodnosť našej definície bilingvistov, keď v jednej z našich predchádzajúcich štúdií sme ich definovali ako ľudí majúcich schopnosť alternatívneho používania dvoch jazykov pri komunikácii s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutočňuje (Štefánik, 2000). Viacerí z našich bilingvistov používajú slovenčinu aktívne iba veľmi príležitostne, napriek tomu ich vzhľadom na dosiahnuté výsledky treba za bilingvistov jednoznačne považovať (najnižšie percento úspešnej identifikácie 10,5 % sa vyskytlo u českej študentky slovenčiny, ktorá po slovensky komunikuje iba počas vyučovania).

Štvrtým faktorom, ktorý mohol ovplyvniť celkové výsledky, bol vplyv inštrukcie pri zadávaní úlohy posudzovateľom. Sme si vedomí možnosti psychologického ovplyvnenia hodnotenia zo strany posudzovateľov (porov. napr. už skôr uvedenú argumentáciu študentov FF UK pri zdôvodňovaní nízkej úspešnosti identifikácie Slovákov). Treba ešte raz upozorniť, že v snahe získať výsledky porovnateľné s výsledkami dosiahnutými už skôr v zahraničí, aj pri zadávaní úloh sme používali rovnaké formulácie, aké boli použité T. Scovelom (1988). Je však zrejmé, že nízke percento identifikácie Slovákov spochybňuje celkové výsledky a najmä fakt, že nízka identifikácia cudzincov je spôsobená neplatnosťou tzv. hypotézy kritického obdobia.

Z výsledkov získaných pri vyhodnocovaní nahrávok by sa dalo usudzovať, že stupeň úspešnosti identifikácie cudzincov slovenskými posudzovateľmi nebol nepriamo úmerný dĺžke pobytu cudzincov na Slovensku a dĺžke jej používania (dalo by sa totiž očakávať, že čím dlhšie žije nejaký cudzinec na Slovensku, tým bude nižšia

úspešnosť jeho identifikácie zo strany slovenských posudzovateľov na základe jeho zvukového prejavu). Potvrdili by sa tak výsledky niektorých výskumov zvukových prejavov cudzincov uskutočnených s inými jazykmi (Oyama, 1976; odlišný názor porov. Cummins, 1981), ktoré konšatovali relatívnu nezávislosť výskytu cudzieho prízvuku v prehovoroch od dĺžky pobytu jednotlivca v cudzej krajine (závislosť však zistili od veku, v ktorom si jedinec začal osvojovať cudzí jazyk). Vzhľadom na to, že zistenie tohto vzťahu pôvodne nebolo naším cieľom, prípadnú závislosť stupňa ovládania jazyka od dĺžky pobytu v krajine by bolo potrebné ďalej skúmať na väčšej vzorke jedincov.

(2) Celkovo nízke percento úspešnosti identifikácie textov (55,5 %) potvrdilo našu pôvodnú hypotézu a tým aj fakt, že aj v dospelosti je možné naučiť sa (osvojiť si) druhý (cudzí) jazyk na úrovni rodených hovoriacich toho jazyka. Tento výsledok zároveň potvrdzuje skutočnosť, že pri výbere cudzincov sa nám podarilo nájsť bilingvistov, ktorých ovládanie slovenčiny (napriek tomu, že si ju osvojili až v dospelosti) je na úrovni rodených Slovákov. Znamená to, že hypotéza o existencii kritického obdobia veku, v ktorom je možné naučiť sa (osvojiť si) druhý (cudzí) jazyk tak, ako ju zastávajú niektorí psycholingvisti, sa pre slovenský jazyk nepotvrdila.

(3) Nepotvrdila sa naša hypotéza o všeobecnej závislosti úspešnosti identifikácie nahrávok a textov cudzincov a Slovákov od veku a vzdelania slovenských posudzovateľov. Najlepšie výsledky dosiahli pri nahrávkach aj pri textoch stredoškolskí študenti. Zistenie štatisticky významného rozdielu medzi výsledkami študentov 4. roč. gymnázia a študentmi VŠ (vzhľadom na minimálny vekový rozdiel) a paralelná neprítomnosť takéhoto rozdielu vo vzťahu so skupinou žiakov 8. roč. ZŠ a skupinou jazykovedcov (vzhľadom na rozdiel vo vzdelaní) podľa nášho názoru nedovoľuje vysloviť názor, že by úspešnosť stredoškolákov pri identifikácii nahrávok vyplývala z existencie nejakého špecifického vekového obdobia (okolo 18. roku veku) predurčujúceho dosiahnutie lepšej rozlišovacej schopnosti. Pri textoch sa závislosť úspešnosti identifikácie od veku a vzdelania posudzovateľov rovnako nepotvrdila.

(4) Posledná hypotéza týkajúca sa rozdielu medzi Čechmi a ostatnými cudzincami sa potvrdila iba čiastočne, keď úspešnosť identifikácie nahrávok získaných od Čechov bola štatisticky významne nižšia ako u ostatných cudzincov. T. Scovel (1988; 2000) ako jednu z možných aplikácií platnosti hypotézy teórie kritického obdobia vidí aj v možnosti odlišovať od seba dva „dialekty“ jedného jazyka od dvoch samostatných jazykov. Okrem iného tvrdí, že ak si jednotlivci (pri rovnakej motivácii a predchádzajúcej skúsenosti s jazykom) dokážu osvojiť nejaký jazyk bez prízvuku aj po puberte, nejde o iný jazyk, ale iba o „dialekt“ toho istého jazyka (porov. napr. vzťah austrálskej a americkej angličtiny). Ak to nedokážu, ide o odlišný jazyk. Napriek Scovelom naznačenej takejto možnosti interpretácie našich výsledkov je zrejmé, že lepšie výsledky Čechov treba pripisovať spoločnému pôvodu slovenčiny a češtiny, veľkej podobnosti ich zvukových rovín a pravdepodobne aj pasívnemu bilingvizmu vyplývajúcej z predchádzajúcej spoločensko-politickej situácie v bývalom Česko-

Slovensku. Pri textoch bola úspešnosť identifikácie textov napísaných Čechmi vyššia ako u ostatných cudzincov.

Naším úsilím bolo rozšíriť štúdium problematiky z oblasti psycholingvistiky aj na oblasť slovenského jazyka a overiť platnosť hypotézy o existencii kritického obdobia veku na osvojenie si druhého (cudzieho) jazyka, resp. reči pre slovenčinu. Dosiahnuté výsledky napriek svojej odlišnosti od výsledkov výskumov realizovaných na iných jazykoch v zahraničí ukazujú možnosti a potrebu ďalšieho výskumu. Zároveň vytvárajú priestor pre rozličné prístupy k interpretáciám týchto výsledkov.⁸

Bibliografia

- ASHER, J. – GARCÍA, R.: The optimal age to learn a foreign language. *Modern Language Journal*, 38, 1969, s. 334 – 341.
- BAKER, C.: *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Clevedon, Multilingual Matters 1993.
- CUMMINS, J.: Age on arrival and immigrant second language learning in Canada: A reassessment. *Applied Linguistics*, 11, 1981, s. 132 – 149.
- DINGWALL, W.O.: The biological bases of human communicative behavior. In: *Psycholinguistics*. Red. J. B. Gleason – N. B. Ratner. Orlando, Harcourt Brace College Publishers 1998.
- DVONČOVÁ, J.: Fyziologická fonetika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980.
- DVONČOVÁ, J.: Artikulačná báza. In: *Jazykovedné štúdie*. 11. Jónov zborník. Bratislava, Veda 1971, s. 285 – 295.
- FLEGE, J.: The phonological basis of foreign accent: A hypothesis. *TESOL Quarterly*, 15, 1981, s. 443 – 455.
- GROSJEAN, F.: *Life with two languages*. Cambridge Massachusetts, Harvard University Press 1982.
- HAKUTA, K.: *Mirror of language*. New York, Basic Books 1986.
- KRÁL, Á.: Slovenské samohlásky v konfrontácii so samohláskami iných jazykov. In: *Studia Academica Slovaca*. 3. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1974, s. 67 – 82.
- KRÁL, Á. – Sabol, J.: *Fonetika a fonológia*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989.
- KRASHEN, S.: Lateralization, language learning, and the critical period: Some new evidence. *Language Learning*, 23, 1973, s. 63 – 74.
- KRASHEN, S.: The critical period for language acquisition and its possible bases. In: *Developmental Psycholinguistics and Communication Disorders*. New York, New York Academy of Sciences 1975.
- KRASHEN, S.: *Second language acquisition and second language learning*. Oxford, Pergamon Press 1981.
- LENNEBERG, E.: *Biological foundations of language*. New York, Wiley 1967.
- LORENZ, K.: *The year of the greylag goose*. New York, Harcourt Brace Jovanovich 1979.
- MAJOR, R.: Phonological similarity, markedness, and rate of L2 acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*, 9, 1987, s. 63 – 82.

⁸ Výskum sa realizoval s podporou projektu VEGA č. 2/6120/20.

- NEUFELD, G.: On the acquisition of prosodic and articulatory features in adult language learning. In: *Interlanguage Phonology: The Acquisition of a Second Language Sound System*. Ed. G. Ioup – S. Weinberg. Cambridge, M.A., Newbury House 1987, s. 321 – 332.
- OYAMA, S.: A sensitive period for the acquisition of a nonnative phonological system. *Journal of Psycholinguistic Research*, 5, 1976, s. 261 – 283.
- PENFIELD, W.: *The second career*. Boston, Little, Brown 1963.
- ROACH, P.: *English phonetics and phonology*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.
- SCOVEL, T.: Foreign Accents, language acquisition, and cerebral dominance. *Language Learning*, 19, 1969, s. 245 – 253.
- SCOVEL, T.: The recognition of foreign accents in English and its implications for psycholinguistic theories of language acquisition. In: *Proceedings of the 5th International Association of Applied Linguistics*. Montreal, Laval University Press 1981.
- SCOVEL, T.: *A time to speak*. New York, Newbury House Publishers 1988.
- SCOVEL, T.: *Osobná konzultácia*, 2000.
- SKINNER, B.: *Verbal behavior*. New York, Appleton-Century-Crofts 1957.
- ŠTEFÁNIK, J. – KIM, KYUCHIN – BYTEL, A.: Comparison of Korean, Slovak and Czech phonological systems from the educational point of view. *Asian and African Studies*, 5, 1996, s. 152 – 157.
- ŠTEFÁNIK, J.: *Bilingvizmus na pozadí dvoch morfológicky odlišných typov jazykov. Intenčný bilingvizmus u detí*. Bratislava, Univerzita Komenského 2000.
- TAHTA, S. – WOOD, M. – LOEWENTHAL, K.: Foreign accents: Factors relating to transfer of accent from the first language to a second language. *Language and Speech*, 24, 1981, s. 265 – 272.

AUTORI

- Prof. Ľubomír Ďurovič, Spexarevägen 53, S-22471 Lund, Švédsko
 PhDr. Jozef Štefánik, CSc., Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava
 Doc. PhDr. Pavol Štekauer, CSc., Katedra anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov

ROZHEADY

K DVOM MEDZNÍKOM VO VÝVOJI (ANGLICKEJ) SLOVOTVORBY

PAVOL ŠTEKAUER

ŠTEKAUER, P.: On Two Milestones in the Development of (English) Word-Formation. *Jazykovedný časopis*, 51, 2000, No. 2, pp. 114 – 124. (Bratislava)

The paper points out the significance of four works which became milestones in the development of (English) word-formation, i.e., Marchand's *Categories* (1960), Lees' *The Grammar of English Nominalizations* (1960), Chomsky's *Remarks* (1970) and Brekle's *Generative Satzsemantik* (1970). Both strong points and bottlenecks of these works are indicated in the context of the subsequent development in the field of word-formation.

I. Úvod

Všeobecne sa uznáva, že najvýznamnejším medzníkom vo vývoji (anglickej) slovotvorby bol rok 1960, keď bola uverejnená práca H. M a r c h a n d a *The Categories and Types of Present Day English Word-Formation* (1960) a práca R. B. L e e s a *The Grammar of English Nominalizations* (1960). O 10 rokov neskôr sa objavili ďalšie dve práce, ktoré zásadne ovplyvnili smerovanie slovotvorby v nasledujúcom období. N. C h o m s k y publikoval stať *Remarks on Nominalizations* (1970) a H. E. B r e k l e monografiu *Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der englischen Nominakomposition* (1970). Pre slovenského čitateľa bude iste zaujímavé pripomenúť si tieto práce a oboznámiť sa so základnými myšlienkami, ich prínosom i slabšími stránkami a zamyslieť sa nad ich významom z hľadiska súčasného výskumu v oblasti slovotvorby.

II. Kategórie

Bolo by zavádzajúce tvrdiť, že dejiny anglickej slovotvorby sa začínajú až H. Marchandom. Aj pred ním sa problematike anglickej slovotvorby venovali viacerí autori; z tých najvýznamnejších spomeňme E. K r u s i n g u (1925) či H. K o z i o l a (1937), väčšinou to však boli iba osamotené pokusy bez zásadnejšieho vplyvu. Až Marchandovými *Kategóriami* sa začína systematický a cieľavedomý výskum (anglic-

kej) slovotvorby. Toto dielo ovplyvnilo celé generácie morfológov a jeho základné myšlienky nestratili na aktuálnosti ani dnes. V čom teda spočíva ich význam?

Toto „skutočne monumentálne dielo“ (Zandvoort, 1961, s. 120) predstavuje podľa dôverného znalca Marchandovej teórie E. Penninga (1971, s. 9) „rozhodujúci krok od tradičného diachrónno-komparatívneho bádania k synchrónno-deskriptívnemu bádaniu“. Kategórie podali prvý systematický a komplexný výklad základných teoretických problémov, no čo je najpodstatnejšie, po prvýkrát vymedzili slovotvorbu ako samostatnú jazykovednú disciplínu.

H. Marchand nadviazal predovšetkým na bohaté myšlienkové posolstvo štrukturalizmu Ženevskej školy, najmä na *teóriu jazykového znaku* a *syntagmy*. Slovo je podľa H. Marchanda najmenšou samostatnou nedeliteľnou jednotkou reči, ktorá sa môže používať izolovane. V tejto definícii sa spája prístup L. Bloomfielda (1933) – slovo ako minimálna samostatná jednotka prehovoru – a princíp nedeliteľnosti slova, ktorý zdôrazňujú mnohí lingvisti. Slovo, podobne ako morféma, je bilaterálny znak, ktorý sa zakladá na vzťahu *signifiant/signifié*, ako to postuloval F. de Saussure (1916). Slová, ktoré patria do sféry slovotvorby, nie sú však obyčajnými znakmi, ale predstavujú syntagmatický vzťah dvoch znakov, čo je vyjadrené termínom *slovotvorná syntagma*. Každá slovotvorná syntagma je založená na vzťahu *determinant* a *determinátum*. Z toho potom vyplýva aj definovanie slovotvorby ako jazykovednej disciplíny, ktorá skúma modely utvárania nových lexikálnych jednotiek, ktoré musia byť analyzovateľné jednak z hľadiska formy a jednak z hľadiska významu. Znamená to, že slová typu *cranberry*, *Monday*, *receive* a pod. nemôžu byť predmetom slovotvorby, lebo sa nedajú analyzovať na dve znakové zložky (*cran-*, *Mon-*, *re-*¹ ani *-ceive* nie sú nositeľmi významu).

Determinátum je pre H. Marchanda kľúčovou zložkou slovotvornej syntagmy, pretože určuje lexikálnu triedu i gramatické (morfológické a syntaktické) vlastnosti syntagmy ako celku: *steamboat* je určitý druh *boat* (je jeho hyponymom) a zároveň patrí do rovnakého slovného druhu ako *boat*. Takéto chápanie ústredného člena syntagmy sa stalo neskôr predmetom širokého bádania tzv. „head“, napr. v prácach E. Williamsa (1981), A. M. Di Sciullovej – E. Williamsa (1987), R. Lieberovej (1981), E. Selkirkovej (1982), A. Zwickyho (1985), L. Bauera (1990) a i.²

Princíp slovotvornej syntagmy ovplyvnil Marchandove poňatie takých slovotvorných procesov ako konverzia a spätné tvorenie. V prípade konverzie, ktorá sa v angličtine zakladá na vzniku nového pomenovania zmenou slovného druhu, ale bez akejkoľvek zmeny vonkajšej formy [*cheat* (podvádzať) → *cheat* (podvodník), *father*

¹ Nesmieme si tento prvok zamieňať s iteratívnym a produktívnym sufixom *re-*, ako sa vyskytuje v pomenovaniach *restart*, *replay*, *reconsider* atď.

² V podobnom duchu sa uberalo aj chápanie „slovotvornej bázy“ v prácach ústredných postáv slovenskej a českej slovotvorby, J. Horáčekho (napr. 1983; 1989; 1994) a M. Dokulíla (napr. 1962; 1964; 1968)

(otec) → *father* (pristupovať k niekomu ako otec)], musel totiž H. Marchand riešiť otázku zdánlivej neanalyzovateľnosti motivovaných pomenovaní. Aby zachoval princíp binárneho členenia, zavádza pojem *nulovej morfémy* (nulového slovotvorného sufixu), ktorý už predtým našiel svoje uplatnenie vo flektívnej morfológii. Podľa H. Marchanda (1960, s. 293) v prípade konverzie ide o „syntagmy, ktorých determinátum nie je vyjadrený v signifikante (forme). Signifikát (obsah) je v syntagme obsiahnutý, ale je vyjadrený nulou (t. j. nemá pendanta vo forme): *loan* [verbum] znamená ‚(poskytnúť) pôžičku, ‚*look* [substantívum] znamená ‚(akt, prípad) pozerania,“. Zavedenie nulovej morfémy teda umožnilo H. Marchandovi zachovať tento binárny princíp, čo neskôr jeho študent, a dnes jedna z najvýznamnejších európskych osobností v oblasti slovotvorby, D. K a s t o v s k y (1982, s. 79), vyjadril rovnicou (1):

$$(1) \quad \begin{array}{l} \textit{cheat} \text{ Vb} : \textit{cheat} \text{ Sb} \quad = \quad \textit{write} \text{ Vb} : \textit{writer} \text{ Sb} \\ \textit{clean} \text{ Adj} : \textit{clean} \text{ Vb} \quad = \quad \textit{legal} \text{ Adj} : \textit{legalize} \text{ Vb} \end{array}$$

Tento prístup si získal mnohých stúpcov (V. Adamsová [1973], D. Kastovsky [napr. 1969; 1982], M. Kulak [1964]), ale i odporcov. Tí poukazujú hlavne na obrovský nárast rôznorodých nulových morfém vzhľadom na veľký počet sufixálnych (a konverzných) typov. Dôležitý je aj P e n n a n e n o v (1971, s. 47 – 48) postreh, že takáto analógia medzi formálne vyjadreným a nevyjadreným sufixom nemá všeobecnú platnosť a že existujú aj také typy konverzie, ktoré nemajú oporu v sufixálnych typoch (*out*_{častica} → *out*_v, *hail*_{citoslovce} → *hail*_v atď.).³

Pojem nulovej morfémy u H. Marchanda zohráva kľúčovú úlohu aj pri výklade exocentrických kompozít ako *pickpocket*, *hunchback*, *paleface*, *five-finger*, *scatter-brain*, ako aj spätného tvorenia⁴ v takých prípadoch ako *peddle* ← *peddler*, kde zavádza rovnicu podobnú ako pri konverzii:

$$(2) \quad \textit{peddle} : \textit{peddler} = \textit{write} : \textit{writer}$$

Uviedli sme, pochopiteľne, iba niektoré základné myšlienky z tejto práce, ktorá spája nové teoretické prístupy s veľmi bohatým empirickým materiálom. *Kategórie* sa stali jednak Marchandovým prvým krokom ešte k hlbšiemu a detailnejšiemu skúmaniu otázok slovotvorby, ktoré po sérii hodnotných štúdií zhrnul v druhom, výrazne prepracovanom vydaní *Kategórií* v roku 1969. Zároveň sa stali inšpiráciou pre neobyčajne nadanú a tvorivú generáciu Marchandových študentov a nasledovníkov, ktorí rozvinuli myšlienky svojho učiteľa do vlastných ucelených koncepcií slovotvor-

³ P. Š t e k a u e r (1996) podrobne zdôvodňuje nevhodnosť pojmu „nulová morféma“ nielen v anglickej slovotvorbe, ale aj v anglickej flektívnej morfológii. K poňatiu nulovej morfémy v slovenskej derivatológii pozri napr. J. B o s á k – K. B u z á s s y o v á (1985, s. 79).

⁴ O onomaziologickom výklade spätného tvorenia a exocentrických kompozít pozri P. Štekauer (1998).

by. Spomenúť tu treba H. B r e k l e h o, K. H a n s e n a, L. L i p k u, G. S t e i n o v ú a najmä D. K a s t o v s k é h o.

III. Leesove Nominalizácie

V roku 1960 vyšla v USA práca amerického syntaktika R. B. L e e s a *The Grammar of English Nominalizations*. Táto práca je pozoruhodná okrem iného aj tým, že sa stala medzníkom vo vývoji slovo tvorby aj napriek tomu, že jej cieľom bolo podať podrobný opis „pravidiel potrebných v anglickej gramatike na zabezpečenie správneho generovania všetkých gramatických viet charakterizovaných rôznymi druhmi nominálnych výrazov“ (Lees, 1960, s. 113). Práca, v ktorej centre stáli syntaktické otázky, sa stala obrovským podnetom na širokú a kontroverznú diskusiu o základnom princípe tvorenia slov a zároveň základným dielom transformačnej slovo tvorby.

Pomocou pravidiel frázovej štruktúry a povinných transformácií R. B. Lees generuje zdrojové vety (tzv. zložkové vety). Aplikovaním fakultatívnych transformácií potom generuje *nominalizácie*, ktoré sa následne vkladajú do maticových viet, čím sa overuje funkčnosť kompozít a ich kompatibilita s ostatnými vetnými členmi z hľadiska takých znakov ako životnosť, plurálnosť a pod. Samotné nominálne kompozitá sa generujú z *jadrových viet*, čo možno ilustrovať nasledujúcim príkladom:

- (3) The course is a snap ---► ... course which is a snap ... ----►
 ...course a snap ... ---► ... snap course

Všeobecná schéma, ktorá sa v jednotlivých typoch rôzne modifikuje, je teda taká, že jadrová veta sa transformuje na vzťažnú vetu, potom na výraz s postnominálnym modifikátorom a konečným výsledkom sledu transformácií je kompozitum.

R. B. Lees si uvedomuje problémy spojené s deriváciou nominálnych (N + N) kompozít z jadrových viet. Jedným z nich je rozmanitosť foriem (fakticky rozmanitosť významov) v tomto druhu kompozít, ako to ilustrujú nasledujúce kompozitá s determinátom *dog*:

- (4) puppydog (= pes, ktorý je šteniatkom)
 bulldog (= pes, ktorý je ako býk)
 shepherd's dog (= ovčiarsky pes)
 watchdog (= pes, ktorý niečo stráži)
 police dog (= pes, ktorý slúži polícii)
 sheep dog (= pes, ktorý stráži ovce)
 prairie dog (= pes, ktorý žije v prérii)

Z toho vyplýva, že „anglické nominálne kompozitá zahŕňajú gramatické tvary mnohých rôznych typov viet a mnohých rôznych vnútorných gramatických vzťahov

vo vetách, ako je podmet – prísudok, podmet – sloveso, podmet – predmet, sloveso – predmet atď.“ (Lees, 1960, s. 119).

Okrem toho sa podľa R. B. Leesa kompozitá môžu generovať rôznymi spôsobmi, napríklad *snake poison* sa môže transformovať z jadrovej vety *The poison is from snake*, ale tiež z jadrovej vety *The poison is for snakes*.

Napriek týmto skutočnostiam je R. B. Lees presvedčený o vysokej miere produktivity a pravidelnosti pri generovaní nominálnych kompozít a navrhuje 8 základných skupín podľa gramatických vzťahov v jadrových vetách. Na ilustráciu typ podmet – prísudok je charakteristický tým, že jadrová veta obsahuje sloveso *to be*:

- (5) The friend *is* a girl.
The plane *is* a fighter.
The man *is* mad.

Ako sme už uviedli, Leesova práca sa stala zdrojom širokej polemiky. Jedným z hlavných kritikov sa stal práve H. Marchand (1965a; 1965b; 1974), ktorý poukazuje na to, že Leesova teória úplne odhliada od sémantických a morfológických aspektov slovtvorby. Okrem toho kompozitá a vety patria k rozdielnym úrovňam jazyka, preto ich špecifické znaky treba vysvetľovať nezávisle od seba.

H. Marchand zdôrazňuje fakt, že R. B. Lees nevysvetľuje, prečo totožné vetné štruktúry generujú sémanticky úplne rozdielne kompozitá. Napríklad vetná štruktúra „podmet – sloveso – priamy predmet, môže viesť k nasledujúcim vzťahom: *we push buttons* → *pushbutton* (Instr.), *we shed blood* → *bloodshed* (Dej), *we eat apples* → *eating apple* (Kvalita – Pat).

R. B. Lees nevysvetľuje, prečo sémanticky totožné typy vykazujú formálne rozdiely. Napríklad rozdielne vyjadrené determináta v sémanticky totožných typoch kompozít: *deer shoot-ing*, *bloodshed-ø*, *alcohol consumpt-ion*.

R. B. Lees tiež nevysvetľuje, prečo rovnaká vetná štruktúra zodpovedá rôznym štruktúram v kompozitách: vo *wading-bird* sa podmet jadrovej vety *The bird wades* stáva determinátom, zatiaľ čo v *population growth* sa determinátom stáva sloveso jadrovej vety *The population grows*.

A napokon jedna a tá istá jadrová veta môže generovať rôzne kompozitá: *We eat apples* sa môže transformovať na *eating apple*, *apple eater* a *apple eating*.⁵

R. B. Leesa však kritizovali aj mnohí ďalší autori predstavujúci rôzne koncepcie a rôzne teoretické východiská, napr. L. R. Gleitman – H. Gleitman (1970),

⁵ Marchandova odpoveď spočíva v pojme topikalizácie, ktorý neskôr rozpracoval H. E. Brelle (1970) i D. Kastovsky (1969; 1982). Topikalizovaný člen jadrovej vety sa stáva determinátom kompozita. V *apple eater* je to podmet (podmetový typ kompozita), v *apple eating* je to prísudok (dejavý typ), v *eating apple* predmet (predmetový typ). Už z tejto skutočnosti vyplýva, že v neskoršom období sa samotný H. Marchand priklonil k transformačnému výkladu. Analýza tohto aspektu však presahuje rámec nášho príspevku.

W. M o t s c h (1970), K. Z i m m e r (1971), L. B a u e r (1978; 1983), S. S c a l i s e (1984), R. L i e b e r o v á (1992b) a i. Väčšina z nich poukazuje na závažný nedostatok spočívajúci v tzv. neregenerovateľnosti vymazania (irrecoverable deletion) významových prvkov jadrových viet, čo odporuje princípom transformačnej gramatiky, ako aj na prílišnú zložitosť Leesovej metódy.

R. B. Lees akceptoval kritiku a presne o 10 rokov neskôr prišiel v štúdiu *Problems in the Grammatical Analysis of English Nominal Compounds* s novou verziou transformačného výkladu, ktorý je „sémantickejší“. Čerpá z myšlienok Fillmorevej pádovej gramatiky (Fillmore, 1968) a na opis menných fráz v jadrových vetách využíva sémantické pádové roly ako agens, paciens, inštrument, miesto, čas, účel atď.

Aby sa vyhol problému neregenerovateľného vymazania slovies z jadrových viet a absencie presných kritérií interpretácie jadrových viet (je napr. *bedbug* ‚chrobák, ktorý zamorí posteľ‘, ‚chrobák, ktorý žerie posteľ‘, ‚chrobák, ktorý kradne posteľ, alebo niečo iné?), R. B. Lees navrhuje usúvzťazniť malú skupinu tzv. *generalizovaných slovies* určitou triedou kompozít pomocou gramatického pravidla. Generalizované slovesá chápe ako „minimálny súbor sémantických znakov, ktoré charakterizujú všetky varianty v danom súbore“ (Lees, 1970, s. 170).⁶ Na ilustráciu uvádzame jeden z Leesových typov generalizovaných slovies a ich vzťah k transformačnému princípu:

$$(6) \quad \begin{array}{c} V - O - I \rightarrow N_2 V-s N_1 \rightarrow N_2 + N_1 \\ | \quad \quad | \\ N_1 \quad N_2 \end{array}$$

kde V = sloveso, I = inštrument, O = predmet

(a) V = *energize, drive, power, actuate, propel, impel* atď.

Napríklad *air rifle, alcohol lamp, motor car, steamboat, windmill*

(b) V = *cause, yield, engender, emit, produce* atď.

Napríklad *battle fatigue, blood stain, candle light, finger print*

Na základe uvedeného výkladu si čitateľ môže položiť otázku, v čom teda spočíva význam a „prelomovosť“ Leesovho diela, keď sa stalo predmetom takej širokej a ostrej kritiky. Odpoveď je jednoduchá. Lees bol prvý, čo sa pokúsil o ucelený výklad generovania kompozít na princípe transformačnej gramatiky. Svojím dielom dal podnet na vznik mnohých prác, ktoré by bez toho pravdepodobne nevznikli, alebo vznikli omnoho neskôr. Zároveň dal podnet na vznik nového smeru v slovtvorbe, ktorý od

⁶ Táto myšlienka našla široký ohlas, hoci väčšinou išlo o neúspešné pokusy o vyriešenie tohto problému. Jednu z najplyvnejších verzií v tom čase predložila J. L e v i o v á (1978), ktorá navrhla malý súbor regenerovateľne vymazateľných prísudkov (Recoverably Deletable Predicates) pre proces tvorby nominálnych kompozít. Týmito prísudkami sú CAUSE, HAVE, MAKE, BE, USE, FOR, IN, ABOUT, FROM. Iba tieto prísudky sa môžu podľa Leviovej vymazať v procese transformácie základnej vzťažnej vety na typicky nejednoznačnú povrchovú štruktúru nominálneho kompozita.

roku 1970 niesol meno transformacionalistický prúd a ktorý sa rozvíjal súdežne s tzv. lexikalistickým smerom.

IV. Chomského Poznámky

Tým sa dostávame do roku 1970, keď N. Chomsky uverejnil svoju štúdiu *Remarks on Nominalizations*. Podľa názoru K. P. Mohanana (1986) znamenala táto inšpiratívna stať návrat pojmu „slovo“ do generatívnej lingvistiky. N. Chomsky zachytil niektoré lexikálne pravidelnosti pojmom *lexikálne pravidlo*. Lexikálne pravidlá sa svojou povahou podľa Chomského zásadne odlišujú od transformačných pravidiel. Podľa neho sú to tzv. *redundantné pravidlá*,⁷ t. j. pravidlá, ktoré zachytávajú pravidelné aspekty lexikálnych jednotiek v lexikóne. Podľa K. P. Mohanana (op. cit., s. 4) sa tým „začalo uznávať, že slovná štruktúra a vetná štruktúra sa neriadia rovnakými princípmi a že patria k rôznym modulom gramatiky“. S. S c a l i s e (1984, s. 24) dodáva, že „*Poznámky* vytvorili teoretický priestor pre autonómny morfológický komponent, možnosť, ktorá bola explicitne vylúčená v prvých prácach transformačnej a generatívnej gramatiky.“

Ešte jeden citát nám pomôže ozrejmiť si význam Chomského *Poznámok*. „Lexikalistický výskumný program je výhonkom Chomského *Poznámok k nominalizácii*. Význam tohto článku možno primerane doceniť iba vo svetle nasledujúceho vývoja, ktorý za ním nasledoval. V porovnaní s ďalekosiahlymi dôsledkami lexikalistickej pozície tento vplyvný príspevok zaráža svojou staromódnosťou: je hlboko ponorený do polemiky s generatívnou sémantikou, ktorá dosiahla svoj vrchol v roku 1970; kvôli svojej programovej povahe zostávajú návrhy na organizáciu lexikónu iba povrchné. Tento rozpor medzi vlastným obsahom a úlohou, ktorú zohral vo vývoji generatívnej teórie, radí *Poznámky* skôr medzi revolúciu podmieňujúce než revolúčné texty: význam *Poznámok* nespočíva natoľko v tom, čo hovoria, ako v tom, čo umožnili iným povedať“ (Hoekstra – van der Hulst – Moortgat, 1981, s. 1).

Naozaj, vplyv tejto štúdie cítiť aj dnes. Práve ona totiž položila základ dichotómie medzi lexikalistickým a transformacionalistickým prístupom. N. Chomsky totiž zdôraznil, že vzhľadom na skutočnosť, že derivačné procesy sú veľmi nepravidelné a že transformačné procesy sa vyznačujú zasa maximálnou pravidelnosťou, derivačné procesy, ako napríklad nominalizácia, sa musia riešiť mimo gramatiky – v lexikóne⁸ – aplikáciou slovtvorných pravidiel.

N. Chomsky rozlišuje dva možné rozdielne prístupy k tvoreniu nových slov. Buď sa rozšíria bázové pravidlá a zahrnú aj odvodené pomenovania (všetky komplexné

⁷ Pojem redundantných pravidiel rozpracoval do ucelenej teórie R. J a c k e n d o f f v práci *Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon* (1975).

⁸ Lexikón už od čias L. B l o o m f i e l d a (1933) sa považuje za „sklad“ nepravidelností. K názoru, že slovtvorný komponent je vysoko produktívny, pravidelný a prediktabilný (na rozdiel od tvrdenia N. Chomského) pozri P. Š t e k a u e r (1998) a A. M. D i S c i u l l o v á – E. W i l l i a m s (1987).

slová sa budú uvádzať v lexikóne), čím sa zjednoduší transformačná zložka – lexikalistická pozícia,⁹ alebo sa zjednoduší bazová štruktúra a tvorenie nových slov bude vecou transformačných pravidiel (bez toho, aby sa tieto nové slová uvádzali v lexikóne) – transformacionalistická pozícia. Ako už sme naznačili, N. Chomsky uprednostňuje prvú pozíciu, pretože je presvedčený o obmedzenej produktivite a sémantickej nepravidelnosti slovotvorných procesov. Aj z toho dôvodu odmieta Leesov prístup založený na transformačných pravidlách.

V. Generatívna vetná sémantika a nominálne kompozitá

Ostalo nám ešte jedno skvelé „jubilujúce“ dielo – práca H. E. Brekleho *Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der Englischen Nominalkomposition* (1970).

Túto knihu považujeme za jednu z najhodnotnejších prác v oblasti slovotvorby vzhľadom na jej originalitu a dômyselné uplatnenie princípov predikátovej logiky pri riešení problematiky slovotvorby. Povedané slovami autora, ide tu o „generatívne riešenie na sémantickom základe“ (Brekle, 1978, s. 71). Význam tejto práce vyniká hlavne vo svetle „záplavy“ formálne orientovaných prác, ktoré odhliadajú od sémantickej stránky slovotvorby.

Brekleho hlavným cieľom bolo podať opis anglických nominálnych kompozít na základe generatívneho modelu a pojmového aparátu predikátovej logiky. Kompozitá a derivatíva predstavujú podľa neho komplexné jazykové obsahy, ktoré možno generovať z propozičných štruktúr interpretovaných z hľadiska vetrnej sémantiky pomocou systému všeobecných pravidiel. Zložky kompozít tak predstavujú určité funkčné triedy, medzi ktorými existujú príslušné vetné sémantické vzťahy. Ústredným pojmom je *generatívna vetná sémantika*, ktorá skúma sémantické vzťahy medzi významovými vetnými členmi. Pojem hĺbkovej štruktúry, ktorý H. E. Brekle chápe sémanticky, patrí do sféry poznania. Takto ponímaná hĺbková štruktúra je podľa Brekleho jazykovou univerzáliou – na rozdiel od materiálneho vyjadrenia jazykových výrazov: „Jednotky hĺbkovej štruktúry nie sú slová ani triedy slov, ale výlučne im zodpovedajúci obsah“ (Brekle, 1970, s. 51). Jednotky hĺbkovej štruktúry sú pojmo-sémantické prvky a vzťahy, pomocou ktorých zachytávame vnímanú a poznávanú skutočnosť.

Úlohou syntaktického komponentu podľa H. E. Brekleho je zabezpečiť gramaticky správne lineárne usporiadanie jednotiek hĺbkovej štruktúry, generovaných sémantickým komponentom. Zatiaľ čo sémantický komponent patrí k hĺbkovej štruktúre, jednotky syntaktickej a morfonematickej roviny predstavujú povrchovú štruktúru.

⁹ Lexikalistický prúd, ktorý sa stal prakticky dominujúcim prúdom v slovotvorbe po roku 1970, postuluje, že morfológické (slovotvorné) otázky by sa mali riešiť v lexikóne nezávisle od syntaxe. Syntax totiž nemá žiaden prístup k vnútornej morfológickej štruktúre, a teda nemá ani vplyv na slovotvorné procesy. Logickým dôsledkom takejto premisy je záver, že nové slová sa nemôžu utvárať transformáciami. Ucelený prehľad vývoja lexikalistickej pozície poskytuje R. P. B o t h a (1984).

ru. *Transformácie* slúžia na prechod od sémantickej hĺbkovej štruktúry na syntaktickú rovinu. Tradičný pojem transformačnej a generatívnej gramatiky „jadrová veta“ sa tu nahradil – čo je podstatné – pojmom *propozícia* (Satzbegriff), ktorá sa definuje ako sémantické jadro vety.

Na pozadí tohto teoretického rámca potom H. E. Brekle načrtáva princípy analýzy propozičných štruktúr pomocou predikátovej logiky. Jednoduché vzťahy predikátovej logiky, ako napr. $R(x,y)$, nahradzuje zápismi, v ktorých využíva relačné konštanty CAUS (príčina), AFF (zasiahnutý objekt) či EFF (výsledný objekt) označujúce príslušné sémantické vzťahy.

Nie je možné ísť do detailov tejto vysoko formalizovanej teórie. Treba však zdôrazniť, že význam Brekleho diela zostal, hlavne v anglicky hovoriacich krajinách, nedocenený – svoju úlohu tu zohrala jazyková bariéra. Je to škoda, pretože svojím dôrazom na sémantiku sa radí medzi málo takto orientovaných prác západných autorov o slovtvorbe.¹⁰

VI. Záver

Vývoj anglickej slovtvorby po roku 1960 je neobyčajne dynamický. Vznikajú neustále nové teórie, ako keby anglická slovtvorba chcela dobehnúť stratený čas. Napreduje skutočne míľovými krokmi. Že je tomu tak, je tiež a hlavne zásluhou spomínaných prác a ich autorov.

Slovtvorba už dlho bojuje „o svoje miesto na slnku“, o svoje uznanie ako samostatnej jazykovednej disciplíny. Z úplného zabudnutia sa jej podarilo vymaniť, no cesta k „nezávislosti“ je dlhá, ako to naznačujú aj niektoré najnovšie práce, napríklad práca inak skvelej R. L i e b e r o v e j *Deconstructing Morphology* (1992a), podľa ktorej v gramatike niet miesta pre samostatný morfológický komponent, pričom vlastnosti slov a vlastnosti viet sa odvodzujú z rovnakých základných princípov gramatiky, a to z princípov tzv. Government-Binding Theory, či *A-Morphous Morphology* od S. R. A n d e r s o n a (1992), ktorá navrhuje morfológiu bez morfém.¹¹

Bibliografia

- ADAMS, V.: An Introduction to Modern English Word Formation. London, Longman 1973.
ANDERSON, S. R.: A-Morphous Morphology. Cambridge, Cambridge University Press 1992.

¹⁰ V tejto súvislosti odkazujeme na ďalšiu „čiernu ovcu“ v tomto smere, na amerického morfológa R. B e a r d a a jeho práce (1981; 1988; 1995), ktoré sa tiež vymykajú z hlavného prúdu formálne orientovaných slovtvorných prác.

¹¹ Podrobnú analýzu prác uvedených autorov i ďalších významných predstaviteľov anglickej slovtvorby od roku 1960 podáva monografia P. Štekauera *English Word-Formation. A History of Research (1960 – 1995)* z r. 2000.

- BAUER, L.: The Grammar of Nominal Compounding with Special Reference to Danish, English and French. *Odense University Studies in Linguistics*, 4. Odense, Odense University Press 1978.
- BAUER, L.: English Word-Formation. Cambridge, Cambridge University Press 1983.
- BAUER, L.: Be-heading the Word. *Journal of Linguistics*, 26, 1990, s. 1 – 31.
- BEARD, R.: The Indo-European Lexicon: A Full Synchronic Theory. North-Holland Linguistic Series, 44. Amsterdam, North-Holland 1981.
- BEARD, R.: On the Separation of Derivation from Morphology: Toward a Lexeme/Morpheme-Based Morphology. *Quaderni di Semantica*, 9, 1988, 1, s. 3 – 59.
- BEARD, R.: Lexeme-Morpheme Base Morphology. A General Theory of Inflection and Word Formation. SUNY Series in Linguistics. State University of New York Press 1995.
- BLOOMFIELD, L.: Language. New York, Holt, Rinehart and Winston 1933.
- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy (morfématika, slovotvorba). Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, Veda 1985.
- BOTHA, R. P.: Morphological Mechanisms. Oxford, Pergamon Press 1984.
- BREKLE, H. E.: Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der englischen Nominalkomposition. München, Fink 1970.
- BREKLE, H. E.: Reflections on the Conditions for the Coining. In: Use and Understanding of Nominal Compounds. Editori W. U. Dressler – W. Meid, 1978, s. 68 – 77.
- CHOMSKY, N.: Remarks on Nominalization. In: Readings in English Transformational Grammar. Editori R. Jacobs – P. Rosenbaum. Waltham, Mass., Ginn, 1970, s. 184 – 221.
- DI SCIULLO, A. M. – WILLIAMS, E.: On the Definition of Word. Cambridge, Mass, M.I.T. Press 1987.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov. Praha, Československá akademie věd 1962.
- DOKULIL, M.: Zum wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax. In: Travaux linguistiques de Prague 1. Praha, Československá akademie věd 1964, s. 215 – 224.
- DOKULIL, M.: Zur Frage der Konversion und verwandter Wortbildungsvorgänge und –beziehungen. In: Travaux linguistiques de Prague 3. Praha, Československá akademie věd 1968, s. 215 – 239.
- FILLMORE, C. J.: The Case for Case. In: Universals of Grammar. Editori E. Bach – R. T. Harms. New York, Holt, Rinehart and Winston 1968, s.1 – 88.
- GLEITMAN, L. R. – GLEITMAN, H.: Phrase and Paraphrase: Some Innovative Uses of Language. New York, W. W. Norton 1970.
- HOEKSTRA, T. H. – VAN DER HULST, H. – MOORTGAT, M. (eds.): Lexical Grammar. Dordrecht, Foris 1980.
- HORECKÝ, J.: Vývin a teória jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983.
- HORECKÝ, J.: Semantics of Derived Words. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Prešov 1994.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989.
- JACKENDOFF, R. S.: Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon. *Language*, 51, 1975, s. 639 – 671.
- KASTOVSKY, D.: Wortbildung und Nullmorphem. *Linguistische Berichte*, 2, 1969, s. 1 – 13.
- KASTOVSKY, D.: Wortbildung und Semantik. Tübingen/Düsseldorf, Francke/Bagel 1982.
- KOZIOL, H.: Handbuch der Englischen Wortbildungslehre. Heidelberg 1937.
- KRUISINGA, E.: A Handbook of Present-Day English. Utrecht 1925.
- KULAK, M.: Die semantischen kategorien der mit Nullmorphem abgeleiteten desubstantivischen Verben des heutigen Englischen und Deutschen. Tübingen 1964.

- LEES, R. B.: *The Grammar of English Nominalizations*. Bloomington, Indiana, Indiana University Press (The Hague, Mouton) 1960.
- LEES, R. B.: Problems in the Grammatical Analysis of English Nominal Compounds. In: *Progress in Linguistics*. Editori M. Bierwisch – K. E. Heidolph. The Hague – Paris, Mouton 1970, s.174 – 186.
- LEVI, J. N.: *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*. New York, Academic Press 1978.
- LIEBER, R.: *On the Organization of the Lexicon*. Bloomington, IULC 1981.
- LIEBER, R.: *Deconstructing Morphology. Word Formation in Syntactic Theory*. Chicago, The University of Chicago Press 1992a.
- LIEBER, R.: Compounding in English. *Rivista di Linguistica*, 4, 1992b, s. 79 – 96.
- MARCHAND, H.: *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1960.
- MARCHAND, H.: The Analysis of Verbal Nexus Substantives. *Indogermanische Forschungen*, 70, 1965 (a), s. 57 – 71.
- MARCHAND, H.: On the Analysis of Substantive Compounds and Suffixal Derivatives not Containing a Verbal Element. *Indogermanische Forschungen*, 70, 1965 (b), s. 117 – 145.
- MARCHAND, H.: *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. 2nd revised edition. München, C. H. Beck 1969.
- MARCHAND, H.: *Studies in Syntax and Word-Formation*. Editor D. Kastovsky. Internationale Bibliothek für Allgemeine Linguistik, Bd. 18. München, Fink 1974.
- MOHANAN, K. P.: *The Theory of Lexical Phonology*. Dordrecht, Reidel 1986.
- MOTSCH, W.: Analyse von Komposita mit zwei nominalen Elementen. In: *Progress in Linguistics*. Editori M. Bierwisch – K. E. Heidolph. The Hague, Mouton 1970, s. 208 – 223.
- PENNANEN, E. V.: *Conversion and Zero-Derivation in English*. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 40. Tampere 1971.
- SAUSSURE, F. de: *Cours de Linguistique Générale*. Lausanne/Paris 1916.
- SCALISE, S.: *Generative Morphology*. Dordrecht, Foris 1984.
- SELKIRK, E.: *The Syntax of Words*. Cambridge, Mass., M.I.T. Press 1982.
- ŠTEKAUER, P.: *A Theory of Conversion in English*. Frankfurt am Main, Peter Lang 1996.
- ŠTEKAUER, P.: *An Onomasiological Theory of English Word-Formation*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company 1998.
- ŠTEKAUER, P.: *English Word-Formation. A History of Research (1960 – 1995)*. Tübingen, Günter Narr 2000.
- WILLIAMS, E.: On the Notions ‚Lexically Related‘ and ‚Head of a Word‘. *Linguistic Inquiry*, 12, 1981, s. 245 – 274.
- ZANDVOORT, R. V.: Review of Marchand’s 1960. *English Studies*, 42, 1961, s.120 – 124.
- ZIMMER, K. E.: Some General Observations about Nominal Compounds. *Working Papers on Language Universals*, Stanford University, 5, 1971, s. 1 – 21.
- ZWICKY, A.: Heads. *Journal of Linguistics*, 21, 1985, s. 1 – 20.

RECENZIE

INTERNACIONALIZÁCIA V SÚČASNÝCH SLOVANSKÝCH JAZYKOCH: ZA A PROTI. Zborník referátov z medzinárodného vedeckého sympózia konaného v Bratislave 9. – 11. 10. 1997. Editor J. Bosák. Bratislava, Veda 1999. 166 s.

Internacionalizácia – zvyšovanie podielu cudzích slov v domácej slovnej zásobe ako tendencia či proces, ako aj výsledný stav tohto procesu, t. j. internacionalizmy, lexikálne jednotky (najmä s gréckymi a latinskými prvkami), ktoré s korešpondujúcou formou a so zhodným významom existujú ako ekvivalentné jednotky v mnohých jazykoch, sú jazykovým javom, ktorého intenzita a miera je premenlivá v čase. Je značne závislá od dobovo podmienených vonkajších, mimojazykových činiteľov. Od miery otvorenosti daného jazykového (a národného) spoločenstva voči okolitým krajinám, od čulosti kontaktov – kultúrnych, ekonomických, politických so susednými aj inými krajinami, od celkovej medzinárodnej situácie a pod. Zameranie recenzovaného zborníka na internacionalizáciu v súvislosti s fungovaním slovanských jazykov v bezprostrednej súčasnosti ako na „ostro sledovaný problém“ zvýraznil editor druhou, rematizovanou časťou v názve recenzovaného zborníka „za a proti“. Príspevky v zborníku, ktorý tvoria materiály z rovnomeného vedeckého sympózia, napospol reagujú na aktuálnu jazykovú situáciu slovanských jazykov, skúmajú internacionalizáciu z viacerých aspektov. Aj preto sú bohaté na nové vedecké poznatky. Uvedomí si to najmä lingvista, ktorý vie, aká rozsiahla literatúra o internacionalizácii už existuje.

Karl G u t s c h m i d t (Drážďany) sa pozrel na internacionalizáciu v slovanských jazykoch z pohľadu povrchových a hĺbkových prejavov tejto tendencie. Medzi tie prvé patrí napríklad oblasť pravopisu – rozšírenie latinskej grafiky v ruštine a v bulharčine, či zvýšenie periférnych grafém v slovenskej a českej grafike (*xerox*, *walkman*). Pripomeňme, že v slovenčine sa pravopisná podoba relatívne rýchlo adaptuje, takže kodifikovaná je už podoba *volkmen*. Známym poznatkom, že najintenzívnejšie prebiehajú procesy internacionalizácie v lexike a v tvorení slov, obohacuje autor okrem iného poukázaním na kompenzačnú úlohu internacionalizmov v prípade chýbania niektorého člena slovtvornej paradigmy (rus. *teorija poznanija – gnoseologičeskij*). V doplnkovej distribúcii spojenej so sémantickou diferenciáciou sú predpony *anti-* a *protivo-* (rus. *antiamerikanskij*, no iba *protivoallergičeskij*). K. Gutschmidt sa usiluje vnieť spresnenie aj do terminológie: podľa neho internacionalizácia nie je proces, ale tendencia; tendencia určuje smerovanie (viacerých) jazykových procesov. Vymedzovanie rozsahu internacionalizmov v teoretických úvahách a napr. v slovníkoch cudzích slov nie je vždy totožné. K riešeniu tohto protirečivého faktu smeruje K. Gutschmidt tým, že z etymologického hľadiska hybridné slová, ako rus. *jel'cinizm*, čes. *debolševizace* pokladá za vlastné, ruské, resp. české nominácie, ktoré sa však z hľadiska dynamiky spisovných jazykov zaraďujú do tendencie k internacionalizácii.

Pre Stanislava Gajdu (Opole) je téma internacionalizácie jazykov podnetom na úvahy o jazykovej politike potvrdzujúce schopnosť autora pozrieť sa aj na tento koncept z nadhľadu. Jazyková politika podlieha podľa neho v súčasnosti v slovanských krajinách demokratizácii a decentralizácii. Už nielen štát tu hrá rozhodujúcu rolu a „chór hercov jazykovopolitickej scény sa nie vždy ozýva rovnakým hlasom“. Z veľkých ideológií, ktoré sú späté s procesmi internacionalizácie, autor spomína monolingválnu a polylingválnu ideológiu. Polylingválna ideológia sa prejavuje v ekologickom a nacionalistickom variante. Ekologický variant sa prihovára za kultivovanie prirodzenej rozmanitosti jazykov, za ochranu jeho slabších ohniviek – nárečí, regionálnych a malých jazykov. Nacionalistický variant (v nociónálnom použití tohto slova, bez pejoratívneho príznaku), ktorý sa v Európe objavuje už v 18. a 19. storočí, možno najpriľhavejšie opísať formulou: jeden jazyk – jeden národ – jeden štát. S. Gajda si kladie otázku, aká by mala byť slovanská jazyková politika dnes, v čase, keď sa svet na jednej strane organizuje do veľkých regionálnych aj celosvetových zväzkov, na druhej strane, a to výrazne v slovanských krajinách, sa „kantonalizuje“. Uvedomuje si, že situácia v jednotlivých krajinách je priveľmi rozdielna, aby sa dalo hovoriť o spoločnej slovanskej jazykovej politike.

Konkrétnym materiálom najnovších neosémantických prevzatí do poľštiny a ich interpretáciou prispel do zborníka Andrzej Markowski z Varšavskej univerzity. Jeho príspevok núka porovnávať, či aj v slovenčine fungujú tie isté neosémantizmy ako v poľštine. Popri zhodách (nové významy slov *artikulovať* – ‚verbalizovať myšlienky‘, *charizmatický* – predtým ‚obdarený náboženskou charizmou‘, dnes v zovšeobecnenom význame), zisťujeme zaujímavé rozdiely. Napríklad v slovenčine nefunguje lexéma *agresívny* v novom expresívnom význame s pozitívnou konotáciou ‚veľmi intenzívny, plný entuziazmu‘ (*agresívny pracovník marketingu*). Pri lexikálnej jednotke *molestovať* sa nevyvinul význam ‚sexuálne obťažovať‘.

V príspevku *Nejen lexikum* Marie Krčmová (Brno) vyslovuje takýto názor: Proces preberania cudzích slov možno do istej miery korigovať jazykovou politikou, výchovou používateľov a vedomým rozvíjaním národnej lexiky. Je však otázka, či v dnešných časoch ide o racionálnu starostlivosť. Vzhľadom na integráciu nielen fyzickú, ale aj ľudského myslenia, o tom možno pochybovať. A to napriek problémom, ktoré náhlivo preberané výrazy prinášajú so sebou v procese adaptácie. A aj napriek tomu, že rozhojnenie synonymných prostriedkov (ako produkt sémantickej či stylistickej diferenciácie) je nielen pozitívom, ale mnoho ľudí ho vníma ako negatívny jav; spôsobuje totiž používateľom istú námahu (nevyhnutnosť uvedomovania si voľby pri štylizácii textu). M. Krčmová neobišla ani vplyv cudzích vyjadrovacích modelov vo vedeckej komunikácii (ústup autorského plurálu, zvýšenie subjektivity výrazu).

Z iného uhla pohľadu sa obdobnej problematiky dotýka príspevok Juraja Dolníka *Preberanie výrazov a kultivovanie spisovného jazyka*. Autor sa vracia k jazykovej kritike, pričom stavia do kontrapunktu dve skutočnosti: jazykovú kritiku usilujúcu sa o udržanie optimálnej tolerancie, a preto varujúcu pred neodôvodneným, nefunkčným, nekontrolovateľným používaním cudzích slov, a na druhej strane otázku, prečo príslušní používatelia jazyka (novinári, politici, vedúci pracovníci v hospodárstve a i.) nevnímajú „nadužívanie“ cudzích výrazov ako narušenie normálneho stavu používania spisovného jazyka. Odpoveď treba podľa J. Dolníka hľadať v odlíšení reálnych jazykových problémov, na ktoré narážajú používatelia v jazykovej komunikácii, od reflexívnych, resp. lingvistických problémov. To, čo sa ukazuje ako problém pri uvažovaní o jazyku, používatelia jazyka v komunikácii nemusia pociťovať ako problém.

Vo viacerých príspevkoch hodnoteného zborníka sa tematizuje problematika postojov k internacionalizmu, resp. k cudzím slovám. Keďže rozsiahlejší sociolingvistický výskum postojov k internacionalizmu a k cudzím slovám u nás zatiaľ chýba, Slavomír Ondrejovič v príspevku *Postoje k internacionalizmu* usudzuje o vzťahu k týmto slovám na základe u nás (aj v Chorvátsku) jestvujúcich „amatérskych“ a „poloamatérskych“ slovníkových príručiek. Kriticky ich hodnotí najmä preto, lebo „nesprávnosť“ alebo „zbytočnosť“ sa v nich chápe ako absolútna kvalifikácia, nezohľadňuje sa v nich možná uplatniteľnosť zamietaných slov v rozličných komunikačných sférach či štýlových vrstvách. Za trochu zjednodušujúce pokladáme autorovo zovšeobecnenie, že „vzťah k internacionalizmu je na Slovensku kladný, ba súhlasný, na čo má podľa všetkého vplyv vývoj jazykovej situácie u nás“. Hoci tento názor S. Ondrejoviča opiera aj o nami (a inými autormi) zdôrazňovaný významný zástoj latinčiny v našich dejinách, cítime istý skrat v tejto formulácii; možno ju vnímať ako nedostatočné rozlišovanie názorov a postojov lingvistov, postojov širokej kultúrnej verejnosti, a tým, ako používatelia jazyka používajú internacionalizmy v praxi (v komunikácii).

V zaujímavom diachronicko-synchronnom príspevku *Domáce, cudzie, internacionálne v postojoch slovenských lingvistov* Ján Bosák podáva – aj na základe cenných autentických citátov – prehľad o postojoch k „cudzím“ jazykovým prostriedkom od Antona Bernoláka a jeho monumentálneho *Slovára...* až po najnovšiu kodifikáciu, ako ju reprezentuje *Krátky slovník slovenského jazyka* (3. vyd. 1997). Za oprávnenú pokladáme okrem iného Bosákovu pripomienku k súčasným kodifikačným tendenciám na Slovensku, že jeden z hlavných atribútov spisovného jazyka – celospoločenská platnosť – by sa nemal stotožňovať s „celonárodnou zrozumiteľnosťou“. Pri čoraz väčšej diferenciacii spoločnosti, a tým aj spisovného jazyka, treba akceptovať špecifické podmienky dorozumievania v jednotlivých komunikačných sférach a rozlišovať, kedy je prevzaté slovo iba otázkou „textu“, a kedy je komunikačnou nevyhnutnosťou pre profesionálnych používateľov jazyka.

Aj príspevok Marka Samardžiju (Záhreb) má synchronný i diachronický rozmer. Autor sa vyjadruje ku kľúčovým momentom štandardizácie chorvátskeho jazyka. Postoj k internacionálnym slovám, resp. anglickým a nemeckým prevzatiam ilustruje na terminológii výpočtovej techniky a na hudobnej terminológii.

Osobitne vyzdvihujeme v recenzovanom zborníku príspevky, ktoré predstavujú internacionalizačnú tendenciu v celosvetovom alebo aspoň v celoeurópskom rámcovaní a ktoré výrazne posúvajú dopredu poznanie o pôsobení tejto tendencie v istej oblasti. Nina B. Mečkovskaja (Minsk) v štúdií *Etno-kulturnyje alternativy v slavjanskich terminologijach gumanitarnogo znanija* konštatuje, že internacionalizácia slovníka humanitných vied je výrazná, dlhodobá tendencia, ktorá sa prejavuje nie globálne, ale regionálne, v rámci (do seba zatvorených) kultúrno-náboženských svetov. Tak je to na rozdiel od matematicko-prírodných a technických vied, kde internacionalizácia má globálny, no vo vzťahu ku kultúre povrchnejší charakter. Jazyky dávno vzniknutých kultúrno-náboženských svetov, ktorými sú napísané príslušné sväté knihy (sanskrit, staročínsky jazyk, starohebrejský jazyk, grécky a latinský jazyk), sa navzájom nezblížovali, niet medzi nimi internacionalizácie. Estetickú a umenovednú terminológiu z kategórie „smiešneho“ v slovanských jazykoch autorka použila na doloženie vzťahu internacionálnych a neinternacionálnych termínov a na potvrdenie názoru, že internacionalizmy nie sú prosto prevzatia, ale spoločné pojmové bohatstvo národov daného kultúrneho areálu, sú optimálnou semiotickou formou na fixovanie výsledkov humanitného

poznania. – J. Ml a c k o v i nejde pri sledovaní internacionalizácie vo frazeológii o jednotlivé (izolované) prípady preniknutia istej internacionálnej jednotky do slovenčiny, ale internacionalizáciu predstavuje ako širokú, do značnej miery univerzálnu tendenciu, ktorá sa rozmanito prejavuje tak vo fonde slovenských frazém (a frazém iných jazykov), ako aj na rovine uplatňovania frazeológie v reči. Idiomatickosť treba vidieť ani nie natoľko v opozícii s prvkami internacionalizácie, ako skôr v jazykovej stvárnenosti jednak celkom osobitých a jednak svojim pôvodom paralelných frazém v rozličných jazykoch.

Príspevok Jána H o r e c k é h o *Internacionalizácia a europeizácia slovenčiny* je obsahovo v istom zmysle komplementárny k príspevku N. B. Mečkovskej v tom, že odraziac sa od Akulenkovej (1980) klasifikácie areálov (na zemepisnom a jazykovom základe), v rámci Európy a užšie stredoeurópskeho subareálu vyčleňuje západnú skupinu (nemčina s češtinou, resp. lužickou srbčinou a slovinčinou) a východnú skupinu (slovenčina, chorvátčina, maďarčina). Slovenčinu charakterizuje ako spisovný jazyk vyvíjajúci sa analogicky s ostatnými členmi tohto subareálu.

Z priestorových dôvodov iba heslovito spomíname ďalšie príspevky: Mira N á b ě l k o - v á si všima novú adjektívnu lexiku „viac alebo menej internacionálneho charakteru“, sleduje jej spájateľnosť a sémantický vývin, ktorý nemá (a možno vzhľadom na textovú viazanosť) ani nemusí mať odraz v slovníkovom spracovaní. – Mária Š i m k o v á demonštruje pohyb v súčasnej slovenskej lexike 90. rokov na základe materiálu dvoch častí korpusu textov budovaného v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV a porovnania dvoch počítačových verzii Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1. vyd. 1987; 3. vyd. 1997), pričom ukazuje, čo možno vyvodíť z použitia opravného programu textového editora pri tomto porovnaní. – Eva T i b e n s k á nachádza súvislosti medzi internacionalizáciou a ideológiou. – Jana W a c h t a r - c z y k o v á vidí internacionalizáciu jazykového systému ako synergický jav.

Recenzovaný zborník svedčí o tom že termíny, pomocou ktorých sa rieši problematika vyčleňovania internacionalizmov zo širšej skupiny cudzích, resp. prevzatých slov (a nielen lexikálnych prostriedkov), vyžaduje ďalšie spresňovanie. Niektorí autori to vyjadřili celkom explicitne (J. Bosák, E. Tibenská), z príspevkov iných autorov je zasa zřejmé, že spresňovanie tejto terminológie je sotva uskutočniteľné nejakým štandardizačným aktom, skôr sa realizuje s postupujúcim výskumom v tejto oblasti (N. Mečkovskaja, J. Mlacek). J. Horecký naznačil pomer termínov internacionalizácia a europeizácia, zároveň však vlastne spochybnil v definícii termínu internacionalizmus zložku „najmä s gréckymi a latinskými prvkami“. Podľa nás bude treba presnejšie určiť aj súvzťažnosť termínov internacionalizmy a na druhej strane galicizmy, germanizmy, anglicizmy. Jedni autori totiž uznávajú pri internacionalizmoch ich sprostredkovanosť inými jazykmi, iní idú skôr cestou rozširovania rozsahu pojmu skupiny termínov, ktoré sme uviedli na druhom mieste (v hodnotenom zborníku Oľga O r g o ň o v á v súvisе s lexikálnymi galicizmami v súčasnej slovenčine). Aj v tom je zborník *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* podnetom na ďalší výskum.

Klára Buzássyová

NAJNOWSZE DZIEJE JEZYKÓW SŁOWIAŃSKICH. ČESKÝ JAZYK. Red. J. Kořen-
ský. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 216 s.

V rámci monumentálneho slavistického projektu *Súčasné zmeny slovanských jazykov (1945 – 1995)*, zameraného pod vedením S. Gajdu na (potenciálne vzájomne porovnateľný) opis stavu a vývinových zmien v slovanských jazykoch za posledných päťdesiat rokov, prináša kolektívna monografia *Český jazyk* pohľad na češtinu v jej súčasnej situácii a v súčasnom bohemistickom nazeraní v podobe, ktorá je podľa slov vedúceho autorského kolektívu J. Kořenského určená predovšetkým zahraničným bohemistom a záujemcom o otázky češtiny. V porovnaní s takmer paralelne publikovanou knihou *Český jazyk na přelomu tisíciletí* (1997) s čiastočne sa prekrývajúcou autorskou zostavou, ktorá sa zameriava na aktuálny stav českého jazyka, jeho používanie v rozličných, aj novovznikajúcich komunikačných situáciách a na premeny jeho teritoriálnej diferencovanosti v kratšom časovom úseku posledného desaťročia a bola koncipovaná skôr pre domáce publikum (čo však iste nijako neznamená jej nezaujímavosť aj pre zahraničného, napr. slovenského jazykovedného či iného čitateľa), v monografii *Český jazyk* možno nájsť, okrem iného aj vzhľadom na sústavnejší a historický pohľad na češtinu v jej vzťahoch k iným jazykom, viaceré partie týkajúce sa slovenčiny ako dlhoročného kontaktového jazyka. To je, pravda, len jeden z momentov, ktorými je daná monografia pre slovenské prostredie – v porovnaní s inými potenciálnymi adresátmi – špeci-
ficky zaujímavá.

Jadro knihy (doplnené výberom základných prác o češtine od r. 1945, menným a vecným registrom, poľským a anglickým resumé) je rozdelené do piatich kapitol: 1. *Jazyková situace na území ČSR, ČSSR, ČSFR, ČR* (s. 15 – 60), 2. *Funkční stratifikace češtiny* (s. 61 až 94), 3. *Jazyková politika* (s. 95 – 116), 4. *Péče o češtinu* (s. 117 – 142), 5. *Proměny spisovné češtiny* (s. 143 – 202). V každej kapitole, resp. aj v tematicky ucelených podkapitolkách sa uvádza výberová bibliografia monografickej a časopiseckej literatúry k danej problematike. V porovnaní napr. so spracovaním slovenčiny v monografii *Slovenský jazyk* (pripravenej pod vedením J. Bošáka v rámci daného medzinárodného projektu), rozvrhnutým do kapitol o jazykovej politike a zmenách jazykovej situácie slovenčiny, zmenách v jej jazykových pod-
systémoch, diferenciacii slovenčiny z funkčného, sociálneho a teritoriálneho aspektu, skúmaní slovenčiny ako sociálno-komunikačného systému a o slovenčine za hranicami, venuje sa v knihe *Český jazyk* rozsiahlejšia pozornosť kultúrno-spoločensko-politickým a historickým súvislostiam a okolnostiam podmieňujúcim jazykovú situáciu, v ktorej čeština v predchádzajúcom polstoročí (s presahom aj do predchádzajúcich období) fungovala a v ktorej sa nachádza.

V prvej kapitole, venovanej jazykovej situácii v jednotlivých štátnych útvaroch daného teritória, sa po stručnej charakteristike vývinu a premien štátnosti (J. Kořenský) v podkapitole *Jazyky a jejich vztahy* popri obraze vzťahu češtiny a slovenčiny ako dvoch národných jazykov česko-slovenského štátu podávajú aj charakteristiky vzťahov češtiny s poľštinou (Eduard Lotko), nemčinou (Jaromír Povejšil) a rómčinou (Karel Kamiš), pričom sa popri základnom systémovom porovnaní uvádzajú aj údaje týkajúce sa ich fungovania ako menšinových jazykov, ich školskej výučby, v prípade nemčiny širších historicko-politických vzťahov, ako aj otázky potenciálnej novej česko-nemeckej dvojjazyčnosti po r. 1989, v prípade rómčiny špecificky aj otázok právnych a reálnych možností vzniku spisovnej rómčiny, jej

perspektív a riešenia česko-rómskych a rómsko-českých kultúrnych bariér. Vo vzťahu k rómčine v ČR sa konštatuje, že (aj vzhľadom na typy lexikálnych výpožičiek) ide stále o „slovenskú rómčinu“ (mnohí Rómovia, ktorí pri sčítaní ľudu v r. 1991 uviedli rómčinu ako svoj materinský jazyk, sa prihlásili aj k slovenskej národnosti), s predpokladom, že u súčasnej mladej rómskej generácie narodenej v Čechách budú pribúdať už výpožičky z češtiny.

Problematika vzťahu češtiny a slovenčiny (J. K o ř e n s k ý) sa podáva v niekoľkých podkapitolkách: vstupné stručné konfrontačné porovnanie jednotlivých jazykových plánov (škoda, že v uvádzaných príkladoch podobne ako v bibliografii na konci kapitoly ostalo v slovenskom texte dosť chýb) dopĺňa časť venovaná lingvistickej histórii porovnávania češtiny a slovenčiny, pričom sa spomínajú ďalšie zhody aj diferenčné javy. Tu sa pripomína aj historicky podmienená objektívna odlišnosť teórií funkčnej stratifikácie češtiny a slovenčiny (pri metodologickej blízkosti oboch národných lingvistík), otázka „riadenej konvergenencie“ v súvislosti s vývinom terminológie v období spoločného štátu či naopak „kodifikačná divergentnosť“, problematika kontaktných neologizmov a väčšia expanzivnosť češtiny ako odovzdávajúceho jazyka. Ako rest českej bohemistiky sa uvádza fakt, že nie sú podrobnejšie zmapované lexikálne a frazeologické slovakizmy v češtine, ktoré v komunikácii fungujú aj po rozpade spoločného štátu, pričom často nejde o jednotlivé prevzaté slová, ale o konštrukcie (zmeny v slovesných väzbách), resp. o sémantické posuny slov pod vplyvom slovenčiny. Pre slovakistu ako špecifický prejav obojsmerného medzijazykového odovzdávania či prijímania zaujímavou vyznieva napr. uvedenie významového obohatenia slovesa *střetnout se*, ktoré si popri bežnejšom staršom českom význame ‚utkávať sa, narážať na seba‘ pod vplyvom slovenského *stretnúť sa* upevnilo aj význam ‚potkávať sa, setkať sa‘ – keď vieme o ‚recipročnom‘ komunikačne frekventovanom, kodifikačne však neprijatom (resp. kodifikovanom ako subštandard) výskyte „sémanticky českého“ deverbatíva *stret* s významom ‚konflikt, rozpor, kolízia‘ v slovenčine. Porovnanie sa končí prognostickým konštatovaním, že zánik spoločného štátu prinášajúci mnohé jazykovo konvergentné procesy vytvára predpoklady na divergenciu, oddiaľovanie.

Časť venovaná češtine a slovenčine v komunikačnom kontakte prináša obraz fungovania „dvoch samostatných a rovnoprávných jazykov“ (citát citátu zo štúdie V. Budovičovej) v podmienkach dvojjazykového spoločenstva, charakteristiku dvojjazykovosti ako postupne dosahovaného a nie jednoducho priamočiareho procesu v jazykovej situácii, z ktorej vyplývali rozličné typy priamych a nepriamych jazykových kontaktov. V tejto časti – pri inak striedmo podávanom, resp. do otázky potenciálnej „konfliktnosti“ danej jazykovej koexistencie vo vedomí časti verejnosti či v lingvistickej reflexii nezachádzajúcom výklade (prirodzene viac sa rozličným protikladným postojom v danom bode venujú napr. K. Buzássyová, ale aj J. Dolník v spomínanom slovenskom pendante recenzovanej knihy, v monografii *Slovenský jazyk*) – uvádza sa aj možnosť vnímať tie či oné stránky bývalej dvojjazykovosti ako negatíva, napr. v jazykovej výchove detí – s tým, že výskumy, ktoré by boli ukázali reálne postoje verejnosti (a rozloženie týchto postojov) však neboli realizované. Posledná časť, venovaná vzťahom češtiny a slovenčiny, sa zameriava na inštitucionálnu stránku ich kontaktov, o právne aspekty jazykových vzťahov, sa dopĺňa ešte v kapitole venovanej jazykovej politike rozborom jednotlivých právnych úprav koexistencie jazykov v rozličných vývinových štádiách štátu po roku 1918.

Druhá kapitola, zameraná na funkčnú stratifikáciu súčasnej češtiny, prináša v zaujímavo podanom priereze pohľad na formovanie češtiny ako národného jazyka fungujúceho v diferencovanom rečovom funkčnom spektre spoločenstva. Vzhľadom na hlboké historické korene dnešnej funkčnej diferenciacie češtiny sa autor J. Kořenský neobmedzuje na obdobie sledovaného polstoročia, ani na toto storočie, vychádza od začiatkov písanej kultúrnej češtiny, jej kodifikácie, pričom konštatuje, že práve teoretická predstava kultúrnej písanej češtiny dostala podobu pojmu spisovná čeština. Rozdiely v písanej a hovorenej komunikácii (akcentované v súčasnom videní komunikácie a opise jazyka) stoja v pozadí rozličných napätí vo fungovaní aj v reflexii češtiny ako celku národného jazyka – konštatuje sa tu, že fakt vedomej kodifikácie češtiny v istej „historizujúcej vzdialenosti“ od súdobých podôb bežnej hovorenej češtiny viedol a vedie k trvalému teoretickému aj praktickému „celonárodnému“ deficitnému pocitu v oblasti spisovnej hovorenej češtiny a k napätiu medzi teóriou a kodifikáciou na jednej strane a rečovou praxou na strane druhej.

Z hľadiska rozličných možných typov diferenciacie češtiny sa uvádza, že nebola a nie je diferencovaná sociálne v zmysle podmienenosti rečových charakteristík jednotlivcov či rodín stabilnou príslušnosťou k sociálnym skupinám charakterizovaným majetkom, spôsobom života, prístupom k vzdelaniu, povedzme že „triedne“, že jej sociálna diferencovanosť vyplýva z rozličných typov komunikačných situácií a viac či menej stabilnej skupinovej (významne napr. profesijnej) príslušnosti jej nositeľov. Zaujímavo je podaná charakteristika typov komunikačných situácií a funkčnej diferenciacie češtiny opäť v historickom náčrte, uvádzajú sa kombinácie faktorov formujúcich typ situácie z hľadiska jej účastníka – na jednom konci škály ako základnej, štandardnej, bežnej situácie, a oproti tomu neštandardnej, neznámej komunikačnej situácie, ktorej novosť a náročnosť môže spočívať v teritoriálnej neznámosti, v obsahovo-tematickej stránke, v menej obvyklých sociálno-komunikačných vzťahoch, v štruktúre a obsadení komunikačných rolí. Na type komunikačnej situácie a rolových charakteristikách sa ozrejmuje aj komunikačná úloha pridržavania sa spisovnosti či naopak prekračovania jej hraníc, ktoré vedome či podvedome podáva aj signál prekročenia hraníc oficiality v smere osobnej blízkosti či priateľstva (pekne sa ukazuje, ako napr. zámer byť neoficiálny, demonštrovať blízkosť v komunikácii učiteľa a žiaka môže vytláčať spisovnosť aj z vyučovacieho procesu, kým naopak mnohé typy komunikačných situácií charakterizuje funkčne podmienená tendencia k spisovnému jazyku ako neutrálnemu, integrujúcemu, sociálne kohézному prostriedku, ktorý okrem oficiálnosti komunikácie signalizuje napr. závažnosť témy či hoci aj dočasnú „neosobnosť“ kontaktu komunikantov). Komunikačná úspešnosť hovoriaceho v súvislosti s voľbou vyjadrovacích prostriedkov či prepínaním kódu súvisí s primeranosťou komunikačnej situácie a aktuálnym komunikačným vzťahom – v tejto súvislosti sa vyslovuje dnes už v českom prostredí nie heretický názor, že nemožno automaticky v každej situácii predpokladať prestížnosť spisovných prostriedkov, že v dnešnej češtine nie sú z tohto hľadiska vyjadrovacie prostriedky indexované absolútne, ale vždy vzhľadom na aktuálne (spravidla typizované) komunikačné vzťahy. Pri generačných a profesijných charakteristikách češtiny sa spomína, že tvorivý charakter reči mládeže a určité medzigeneračné napätie prejavujúce sa v odlišnosti vyjadrovania sú významným hybným, dynamizujúcim prvkom vývoja hovorenej češtiny.

Ďalšie dôležité charakteristiky jazykovej situácie a jej lingvistickej reflexie podáva J. Kořenský v podkapitolke venovanej písanej a hovorenej češtine a ich vzťahu v opäť hlbšom

historickom priemete – základ opisovaných rozdielov sa vidí v rozsahu, štruktúre a vôbec v celom charaktere súboru ich komunikačných funkcií. Zameriava sa na vzťah pojmu spisovná čeština k dichotómii písanosti a hovorenosti a na vývoj súčasných jazykovedných názorov na problém spisovnosti po konštatovaní faktu, že existencia napätia medzi spisovným kodifikátom a v praxi polooficiálnej aj oficiálnej komunikácie dlhodobo a systematicky presadzovanými nespisovnými prostriedkami je zdrojom teoretických diskusií, ktoré sa usilujú o zblíženie komunikačnej reality a kodifikácie. Podáva sa (pre slovenského adresáta v danej formulácii vzhľadom na zhody aj rozdiely v domácej jazykovej situácii aj v lingvistickej reflexii poučnú) zovšeobecňujúca charakteristika troch názorových línii, týkajúcich sa hovorenej češtiny v rámci jednotlivých koncepcií národného jazyka, resp. teórií spisovného jazyka. V prvej línii, kde je spisovná hovorová čeština predmetom dezideratívne orientovanej teoretickej a praktickej starostlivosti, sa predpokladá, že práve hovorová čeština zohrá v rámci hovorenej komunikácie integratívnu úlohu, očakáva sa, že procesy stierania a integrácie dialektovo odlišných spôsobov vyjadrovania sa postupne budú uskutočňovať v prospech hovorenej spisovnosti. V druhej línii sa hovorená spisovná čeština chápe ako deziderátum, ktoré má charakterizovať skôr isté spoločenské skupiny – kultivačná starostlivosť sa výraznejšie orientuje na jednotlivca, resp. určité society. Ak teda prvá línia chápe funkčné uplatnenie a ďalší vývin hovorovej češtiny ako výsledok demokratizácie jazyka, istého vzájomne ústretového pohybu písanej spisovnosti a bežných hovorených prejavov, čím sa do istej miery otvára náruč spisovnosti reálnemu stavu hovorenej komunikácie, v druhej línii ide o akýsi vyšší ideál rečovej hovorenej aj písanej českej komunikácie, ktorý nepredpokladá splývavé a integračné tendencie smerom k ostatným, nespisovným útvarom národného jazyka. V tretej línii, neobchádzajúcej reálnu vzdialenosť medzi písanou a hovorenou češtinou, sa pripomína dezideratívny, konštruktívny charakter hovorovej češtiny ako takej. S podporou výsledkov sociolingvistických a psycholingvistických výskumov hovorenej komunikácie sa ukazuje, že reálna oficiálna, polooficiálna a spoločenská komunikácia je značne, najmä v niektorých oblastiach, vzdialená od predstáv o hovorovej češtine. Prvej línii sa z tohto stanoviska vyčíta nereálny integratívny optimizmus založený na postupnej dominancii teoretickej predstavy o spisovnej hovorenej komunikácii – ak by sa malo trvať na predstave fungovania spisovnej hovorenej češtiny v rozličných sférach oficiálnej komunikácie, musel by sa realisticky pripustiť skôr vplyv nespisovnej češtiny na hovorovú spisovnú formu než naopak, čím sa však vyprázdňuje pôvodný obsah termínu hovorová čeština. Ako radikálny variant v rámci tretieho prístupu J. Kořenský uvádza tendencie presadzovať obecnú češtinu (ako dosiaľ nespisovný útvar) do pozície neutrálneho prostriedku oficiálnej, najmä však polooficiálnej a spoločenskej komunikácie. V ďalšom výklade sám hovorí, že je zrejmé, že v súčasnej situácii nedochádza k priamočiaremu vývoju ani v prospech integratívnej funkcie hovorovej spisovnosti, ani v podobnom zmysle v prospech obcej češtiny. Situácia hovorovej spisovnej češtiny na rozdiel od písanej formy je sociolingvistickej a psycholingvistickej pocitovaná a prežívaná na rozličných miestach národného jazykového územia rozlične. Pritom je prepínanie kódu medzi jednotlivými varietami charakteristickou, stálou, aj keď veľmi dynamickou črtou hovorenej češtiny.

V tretej kapitole, zameranej na jazykovú politiku, sa v prvej časti sústreďuje pozornosť na otázku jazykového práva. Po prehľade právnych jazykových noriem platných v jednotlivých štátnych útvaroch tu J. Kořenský uvádza fakt, že nezahrnutie ustanovení týkajúcich sa jazykového zákonodarstva v Ústave ČR v súčinnosti s Listinou základných práv a slobôd

predstavuje značnú extenziu jazykových práv, čo na jednej strane umožňuje, na druhej aj predpokladá – v niektorých prípadoch už realizované – prijatie širokého spektra právnych predpisov nižšej právnej sily. Popri otázke menšinových jazykových práv sa do pozornosti dostávajú aj jazykové otázky späté s etnikami neusadenými trvalo na území ČR. Ďalšia časť tejto kapitoly sa orientuje na češtinu ako vyučovací jazyk, na jazykovú výučbu a teórie vyučovania češtiny (Marie Č e c h o v á) s doplnením o pohľad na výučbu cudzích jazykov (Václav Š i m e č e k, Jarmila K r y s t ý n k o v á).

K problematike spisovného jazyka a jeho vzťahu k ostatným varietám národného jazyka, naznačenej už v predchádzajúcom texte, sa vracia kapitola venovaná starostlivosti o češtinu a jej organizačnému zabezpečeniu, teoretickým základom jazykovej kultúry a aktuálnym úlohám v starostlivosti o jazykovú kultúru (Marie K r ě m o v á). Česká teória jazykovej kultúry sa predstavuje v jej inšpirovanosti Pražským lingvistickým krúžkom a Pražskou školou, vo vzťahu k teórii spisovného jazyka, k stále aktuálnej úlohe hľadania hraníc spisovnosti. Kapitola predstavuje Ústav pro jazyk český AV ČR ako inštitúciu sústavne rozvíjajúcu výskum češtiny, publikačné možnosti v odborných časopisoch, hlavné konferencie venované v uplynulom polstoročí otázkam jazykovej kultúry, ako aj popularizáciu jazykovedy a výsledkov jazykovedného výskumu v periodikách určených verejnosti. V časti zameranej na aktuálne úlohy jazykovedného výskumu v súvislosti s jazykovou kultúrou sa charakterizujú uskutočnené povojnové aktivity zamerané na spoznanie súdobej normy spisovného jazyka na všetkých jazykových rovinách, podáva sa charakteristika jestvujúcich akademických a vysokoškolských gramatických kompendií, výkladových slovníkov, historických prác aj projektov zameraných na poznanie a opis nespisovných variet českého národného jazyka. Pri tých posledných sa upozorňuje na to, že pre štúdium premien súčasnej češtiny vrátane vývoja normy spisovného jazyka majú práce zachytávajúce a analyzujúce obecnú češtinu, ktoré možno chápať ako opis jedného z českých interdialektov, oveľa väčší význam než poznatky tradičnej dialektológie – monografické spracovanie obecnej češtiny však stále chýba.

Závažné a konfrontačne zaujímavé a dôležité poznatky o synchronnej dynamike češtiny na jednotlivých jazykových rovinách prináša posledná kapitola (M. K r ě m o v á). Na fonetiko-fonologickej rovine sa popri aj sluchovo zachytiteľných zmenách v artikulácii, interpretovateľných ako expanzia stredočeskej výslovnosti, uskutočňujú aj fonologické zmeny – ako dôsledok preberania cudzích slov sa napr. obohatil, resp. posilnil inventár konsonantov. V súvislosti so vzťahom medzi jednotlivými varietami českého jazyka je zaujímavá otázka fonologických variantov jednotlivých lexém. Pri variantoch s /e:/ a /i:/ v kmeňoch slov (*létat/lítat, kamének/kamínek*) nadobúdajú historicky pôvodnejšie a dávnejšie preferované podoby s -é- príznak knižnosti alebo sa sémanticky diferencujú (*pérko* – súčasť stroja, *pírko* – malé vtáčie pero). V koncokách je aj naďalej spisovný len variant s -é-: *mladého, mladému*, podobne ako pri vzťahu variantov s /i:/ a /ej/ – hoci sú tu prijaté niektoré dublety (*brejle/brýle*), v koncokách -ej, ktoré je v úze veľmi časté (*mladej*), stojí ako signál obecnej češtiny stále mimo spisovného jazyka. Pri ohýbaní sú popri tvaroch s vokalickými a konsonantickými alternáciami frekventované aj dublety bez nich: *míra* – *měrou/mírou*; *obláček* – *v obláčcích/v obláčkách*; v konjugácii ostávajú niektoré dublety: *mohu/můžu...*, resp. prebieha vývin v prospech z hľadiska paradigmy „unifikovanejšieho“ tvaru: *obléci* – *obleču* (pôvodne spisovný tvar *obleku* je dnes archaický). Tendencia k unifikácii a k používaniu tvarov bez alternácií sa uvádza aj v partii venovanej ohýbaniu, okrem iného sa považuje za jeden

z dôvodov šírenia jednotnej, pôvodne feminímnej plurálovej lokálovej prípony *-ách* vo všetkých rodoch (*o sousedkách, po polinkách, na střediskách* popri neutrálnejšom *na střediscích*; ako hovorovejšia dubleta sa prípona *-ách* vníma pri deminutívach: *o domečkách/domečkách, po kouscích/po kouskách*), mimo spisovného jazyka ostáva pri životných substantívach (*o klukách, o kolegách*). Pri flexii sa v danej kapitole takto podáva vývinová, frekvenčná a „kodifikačná“ charakteristika javov, pri ktorých súčasnú situáciu charakterizuje výskyt dubliet, či presuny medzi jednotlivými ohýbacími vzormi.

Značná pozornosť sa venuje vývinu českého pravopisu v jeho postupných kodifikáciách v jednotlivých vydaniach Pravidiel českého pravopisu. Kapitolka zaznamenáva zmeny pravopisnej kodifikácie konkrétnych javov v uskutočňovaných postupných krokoch až po Pravidlá z roku 1993, pri ktorých sa autorský kolektív z možných riešení jednotlivých prípadov variantnosti (systematické zachovanie dubliet vs. podporenie a zachytenie len jednej z podôb, konkrétne v prípade prevzatých slov ich zdomácnených, adaptovaných tvarov) rozhodol pre radikálnejšie riešenie kodifikácie bez dubliet, čo narazilo na odpor istej časti verejnosti s čiastočnou vynútenou korekciou tohto kroku. V závere výkladu venovaného tejto otázke autorka upozorňuje na potrebu pripraviť verejnosť na pravopisné úpravy, ktoré by sa mali uskutočňovať vždy s istým odstupom, najlepšie jednej generácie, čím by sa mohlo zabezpečiť ich hladšie spoločenské prijatie.

Pri syntaxi sa upozorňuje na postupnú modifikáciu jej lingvistického opisu s presunom pozornosti, resp. s doplnením pozornosti aj o otázky syntaxe hovorených prejavov. V súvislosti s vývinom lexiky sa do zorného poľa opäť dostávajú vzťahy jazyka a spoločnosti – uvádza sa lexika, ktorú do života priniesli jednotlivé spoločenské udalosti či obdobia spoločenského vývinu. Pri otázkach terminológie sa pripomína prax (a výhodnosť) budovania paralelných českých a slovenských terminologických sústav v spoločnom štáte. Obdobie po roku 1989 sa hodnotí ako nové vývojové štádium súčasnej češtiny, ktoré sa prenikavo prejavilo aj v lexike. Tak ako v celej monografii, aj tu sa pri jednotlivých javoch uvádzajú práce venované danej problematike, otázke neologizmov v češtine, preberaniu a tvorení nových slov. Pri otázkach štýlového rozvrstvenia češtiny a štylistickej teórie nás posledná podkapitolka monografie po vývinovom prehľade štýlov a štylistiky privádza k záveru, že výrazné zmeny komunikačných podmienok posledných rokov viedli k premenám noriem všetkých funkčných štýlov, s ktorými česká štylistika doteraz počítala, čo sa nepochybne stane impulzom pre ďalší rozvoj celej teórie a jej aplikácie na analýzy textov.

Kolektívna monografia *Český jazyk* v šírke naznačených otázok prináša z pera povolaných mnoho aktuálnych poznatkov a informácií o dosiahnutom aktuálnom stave češtiny ako národného jazyka v jeho funkčnom rozvrstvení videnom a podávanom ako výsledok rozmanitých historických vývinových procesov, prináša prehľad o (v niektorých otázkach diferencovanej) lingvistickej reflexii češtiny, zaostruje pozornosť na otázky, ktoré sú a aj budú ďalej predmetom lingvistickej pozornosti bohemistov, no sú a budú ako prejavy životnej realizácie jedného zo slovanských jazykov zaujímavé a výskumne prítťažlivé aj v širšom slavistickom pohľade. A nielen.

Mira Nábělková

A SZLENGKUTATÁS ÚTJAI ÉS LEHETŐSÉGEI. Editor T. Kis. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 1997. 392 s.

V debrecínském univerzitnom vydavateľstve vyšla pod redakciou Tamása Kisa rozsiahla antológia venovaná slangu. Jej názov *Cesty a možnosti výskumu slangu* však naznačuje, že tu nechce ísť len o prehľady či bilancovanie doterajších výskumov v danej oblasti, ale že je zameraná aj na všeobecnejšie metodologické otázky, a to aj také, ktoré bude treba riešiť v ďalších etapách výskumu.

Zostavovateľ T. Kis rozčlenil publikáciu na niekoľko častí podľa jednotlivých národných lingvistík. Americkej situácii je venovaná štúdia Z. Kövecsesa *Americký slang* (s. 7 – 40). Druhá časť je nazvaná *Český slang*, no tá obsahuje prehľad výskumu slangu nielen v Čechách, ale aj na Slovensku. Štúdia L. Klimeša *Výskum slangu v Československu, v Českej republike a na Slovensku v rokoch 1920 – 1996* (s. 41 – 78) plní túto úlohu veľmi dobre. Českej slangovej situácii je venovaná aj ďalšia štúdia *Komunikačný prístup k skúmaniu slangu* (s. 81 – 90) J. Nekvapíla. Estónska situácia je zastúpená článkom T. Tendra *Estónsky slang a jeho výskum* (s. 91 – 120), fínska zasa štúdiou P. Nuolijärviho *Fínsky výskum slangu* (s. 121 – 158). D. Szabó sa venuje francúzskemu argotu (s. 159 – 184), kým I. Fenyvesi ruskému slangu (s. 185 – 236) a knihu završuje príspevok editora T. Kisa *Pohľady a poznámky k výskumu maďarského slangu* (s. 237–298). Ku každej štúdii je pripojené anglické resumé.

V úvode Tamás Kis pripomína, že podrobný výskum maďarského slangu odštartoval začiatkom 90. rokov. Veľkou pomocou pri rozvíjaní bádania v tejto oblasti boli zahraničné slangové výskumy. V r. 1995 sa organizátori obrátili na jednotlivé centrá, v ktorých sa slang skúmal, aby získali obraz o výsledkoch pri slangových výskumoch v jednotlivých národných lingvistikách, ale aj o metódach, ktoré sa pritom aplikovali, ako aj problémoch, s ktorými sa v tejto výskumnej činnosti bádatelia stretli. Tento zväzok by mal byť prvým v rade maďarských publikácií o slangu.

V prvej štúdii Zoltán Kövecses, známy bádateľ v oblasti americkej angličtiny, ale aj autor špeciálneho maďarsko-anglického slovníka slangu, sa podrobne zaoberá osobitosťami amerického slangu. Slang vymedzuje tým, že detailne vykladá, kto ho používa (predovšetkým muži, mladiství, často profesionáli z umeleckých kruhov, ale napr. aj rôzne deviantné skupiny), kde sa používa (predovšetkým v mestách), nakoľko je slang akceptovateľný (neštandardný útvar), v akých komunikačných sférach a štýloch sa vyskytuje (neformálne situácie), aký cieľ sa ním môže dosiahnuť (humor, vtip, zatajenosť), aké má vlastnosti (kreativnosť, oživenie jazyka), čo slang skrýva (obraznosť, metafory), čím sa zvyčajne slangové výpovede zakončujú a pod. Autor tým demonštruje, že slang nemožno definovať jednou vetou a že je pritom nevyhnuté brať do úvahy nielen všeobecné sociologické a psychologické faktory, ale treba preskúmať rôzne aspekty komunikačných situácií, v ktorých sa slang vyskytuje. Z. Kövecses sa potom osobitne venuje slangu sveta zločinu, ale aj slangu zlatokopov a kovbojov. Osobitnú pozornosť venuje tzv. black English, jazyku jidish, športovému, filmovému či tzv. show-slangu a subkultúram, napr. slangu homosexuálov, bitníkov, hippiov a pod. Preberajú sa mechanizmy tvorenia nových slangových slov, vznik metafor a metonym. Niektoré vlastnosti slangu sú podľa autora univerzálne, ale pochopiť americký slang možno len vtedy, ak

sa zoznámime s americkou kultúrou. Autor porovnáva americký slang s britským slangom a ukazuje, že v tejto oblasti je veľmi potrebný kontrastívny výskum. Bolo by to podľa neho osožné nielen pre americký slang, ale aj pre slangy všetkých porovnávaných jazykov. To je úloha pre budúcnosť.

Lumír K l i m e š, známy u nás predovšetkým ako skvelý organizátor plzenských konferencií o slangu a argote, zoznamuje maďarských čitateľov s výskumom slangu v Čechách a na Slovensku. Podrobne preberá jednotlivé definície slangu, metódy výskumu (ako vidieť, sú blízke dialektologickým metódam: excerpčia z umeleckej literatúry, dotazníky, nahrávky, štatistické výskumy a nezabúda sa ani na onomastické, najmä ojkonymické štúdie). Preberajú sa jednotlivé slangové centrá v Prahe, Hradci Královom, v Brne, Ostrave, Plzni, v Českých Budějoviciach, ale aj v Banskej Bystrici, v Bratislave a v Nitre v inštitučnom i personálnom zastúpení vždy aj s krátkym hodnotením. Je tu zrejme všetko dôležité, čo vyšlo od čias „otca“ slangového výskumu F. Oberpfalcera až do konca r. 1996, aj keď niekedy s istými nepresnosťami v osobných menách (Pavel Ondruš, Eugen Paulíny, Štefan Kryštof, Marie Majtánková namiesto Pavel Ondrus, Eugen Pauliny, Štefan Krištof, Marie Majtánová). Nakoniec sa pridáva úplná bibliografia českých a slovenských slangových prác za uvedené obdobie už bez spomínaných nepresností.

Jiří N e k v a p i l sa vo svojom článku pokúša o typológiu prístupov k štúdiu slangu. Rozlišuje lexikografický, gramatický (slovotvorný) a komunikačný prístup. Tvrdí, že používanie slangu nie je homogénne a má individuálne črty, veď napr. dnešný študent môže byť súčasne športovcom alebo fanúšikom alebo hudobníkom a pod. Používa viacero typov slangu aj v závislosti od komunikačných situácií.

Tõnu T e n d e r v príspevku o estónskom slangu sa venuje postupnému spresňovaniu definícií slangu v estónskej tradícii a jeho vymedzeniu aj voči argotu a žargónu. V slangu identifikuje hypersynonymitu a hyperpolylexiu. Nové hodnotenie slangu zdôrazňuje jeho živosť, vtipnosť a vitalitu, pričom slang je veľmi starobylý útvar, veď ho môžeme objaviť už aj v epose o Gilgamešovi. Autor preberá rôzne zdroje vzniku estónskych slangizmov: cudzie výrazy, dialektizmy, archaizmy, akronymá, metatézy, kontrakcie, odvodeniny atď., čím dotvára jeho komplexný obraz.

Pirkko N u o l i j ä r v i sa sústreďuje najmä na opis helsinského slangu, ktorý sa rozvíja, ako uvádza autor, už 100 rokov a skúma 50 rokov. Helsinkí predstavujú bilingválne prostredie (finčina, švédčina), pričom najstaršie slangové výrazy aj pochádzajú zo švédčiny, avšak napr. aj z ruštiny, angličtiny, nemčiny, taliančiny. Preberá sa tu najmä mládežnícky, vojenský a medicínsky slang.

István F e n y v e s i sa vo svojom článku zaoberá dejinami výskumu ruského slangu, začínajúc už v polovici 17. storočia. Pre vznik slangových i argotických slov bolo živnou pôdou najmä obdobie kolektivizácie, leninského a stalinského teroru, ale aj brežnevovské obdobie. Dôležitá je v tejto línii postava B. Larina; kolektívne sa slang začal skúmať aj tu v 60. rokoch. Jestvujú už príručky a slovníky z gulagu, slovník podsvetia, slovník moderného moskovského slangu, ako aj prekladové slangové slovníky.

Tamás K i s sa napokon venuje základným problémom výskumu maďarského slangu, jeho dejinám i praktickým vyústeniam. Sledovanie slangu znamená podľa neho sledovanie vývoja spoločnosti, a to prostredníctvom sledovania jednak malých a jednak veľkých slangových (lokálnych i profesionálnych) skupín. Dejiny tohto výskumu v Maďarsku sú takisto

dlhé, už v minulom storočí sa skúmal tzv. budapeštiansky žargón a vyšiel slovník študentského slangu. Nový výskum sa oživil v r. 1960.

Zborník *Cesty a možnosti výskumu slangu* je významným projektom, ktorý nielen oboznamuje maďarskú odbornú verejnosť so súčasným stavom bádania v oblasti slangu vo významných centrách Európy a Ameriky, ale prináša aj mnohé skúsenosti, zaujímavé postrehy a inšpirácie pre takýto výskum aj u nás.

Slavomír Ondrejovič

REFERÁTY

BENEDIKT Z NUDOŽER, V.: *GRAMMATICAE BOHEMICAE, AD LEGES NATURALIS METHODI CONFORMATAE, ET NOTIS NUMERISQUE ILLUSTRATAE AC DISTINCTAE, LIBRI DUO*. Ostrava, Tilia 1999. 98 s.

V ostravskom vydavateľstve Tilia vyšlo v r. 1999 starostlivosťou Filozofickej fakulty Ostravskej Univerzity v krásnej grafickej úprave nesporne najznámejšie a najmajstrovské dielo jazykovedca, literárneho teoretika, básnika, prekladateľa, pedagóga, ba i matematika Vavrince Benedikta z Nedožier *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*. Ide o faximilové vydanie tohto diela v latinčine, ktoré jeho editorka Nancy Susan Smithová opatrla rozsiahlou úvodnou štúdiou. Podrobne v nej analyzuje (v anglickom jazyku) jednotlivé zložky tejto gramatiky a zasadzuje ich do kontextu vtedajších gramatických opisov. Špeciálne sa potom venuje najmä pravopisu gramatiky (ten vykazuje značné kolísania), výslovnostným zásadám, ktoré sa tu aplikujú, archaickým prvkom (napr. zachovávaní rozdielu medzi *l* a *l*, *y* a *i*, používaniu duálu, akuzatívu *ny* a i.), dištinkcii medzi životnosťou a neživotnosťou maskulín, prvkom z kolokviálneho jazyka v gramatike, čo sa porovnáva sa aj s kolokviálnymi prvkami v Rosovej Čechofečnosti. Osobitne sa venuje participiám, ďalej prechodníkom pri feminínach a neutrách, ktoré porovnáva s výkladmi v Blahoslavovej Gramatike českej (1533, 1543), adjektivizácii participií, substitúciám v rode a čase, zámenám, genitívnym feminínam singularnej formy typu *gegi*, resp. *gi*, vývinu 3. osoby zámena, strate kvantity, časticiam atď. Dôležitý je súpis literatúry a menný register, ktoré pomáhajú pri štúdiu spisu.

O tejto gramatike sa oprávnenne traduje, že bola spracovaná na základe jazykovo veľmi čistých literárnych pamiatok (najmä klasickej Biblie) a hovorovej reči. Benedikt z Nedožier v nej vynikajúco pochopil a postihol zákonitosti českého jazyka (v prvej knihe – tvaroslovie a čiastočne hláskoslovie, v druhej – skladby), pričom češtinu porovnával s moravskými i slovenskými nárečiami. Benedikt z Nedožier si v tomto gramatickom opise ako prvý povšimol odlišnosť slovenčiny od češtiny, napr. že v slovenčine sa nájde *ú*, *r*, *l'*, kým v češtine je to *au* *ř*, *l*. Teoretickým vzorom mu podľa Encyklopédie jazykovedy (Bratislava 1993) boli najmä antické gramatiky Varrona a Prisciana a slávne latinské humanistické práce F. Melanctona a P. de la Raméeho, no aj gramatiky starších českých autorov. Niektoré časti údajne prebral z týchto prameňov doslova, ale od latinských vzorov sa tvorivo odkláňal vždy vtedy, keď to vyžadovala povaha češtiny ako slovanského jazyka. Odbornú úroveň tejto gramatiky hodnotili vysoko už súčasníci Benedikta z Nedožier (Veslavín) i obrodeneckí jazykovedci (J. Dobrovský, M. Hattala, J. Gebauer a i.).

Vavrinec Benedikt/Benedictus z Nedožier (1555 – 1615), v latinskom zápise diela známy ako Magister Laurentius Benedictus Nudozerinus, sa narodil, ako je známe, v Nedožeroch

v prievidzskom okrese. Považujeme ho u nás za slovenského jazykovedca (porov. napr. Encyklopédiu jazykovedy z r. 1993, s. 84 – 85). Faktom však je, že po základnom vzdelaní, ktoré získal doma, boli jeho životnými zastávkami už len české školy a univerzity: Jihlava, Praha, Moravské Budějovice, Uherský Brod, Žatec, Nemecký Brod (dnes Havlíčkův Brod). Od r. 1603 bol profesorom, ale aj prodekanom a dekanom Karlovej univerzity v Prahe. Ukazuje sa, že aj Vavrinec Benedikt patrí podobne ako J. Kollár a P. J. Šafárik medzi osobnosti, ktorých si Slováci i Česi považujú za svojich. Benedikt z Nedožier venoval túto gramatiku českej a slovenskej mládeži. V úvode karhá svojich slovenských rodákov, že zanedbávajú svoju reč a píšú po latinsky. Nechce ich nútiť, ako sa tu píše, k českému jazyku, len ich nabáda k cvičeniu vo vlastnej reči. Toto dielo je teda v každom prípade dôležité aj z hľadiska poznania spisovného jazyka Slovákov pred Bernolákom. Sme povďační Ostrave za tento edičný čin.

Slavomír Ondrejovič

NAJNOWSZE DZIEJE JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH. SLOVENSKI JEZIK. Red. A. Vidovič-Muha. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 294 s.

Kolektívna monografia *Slovenski jezik* je jednou zo série ďalších publikácií, ktoré vznikli v rámci medzinárodného slavistického projektu *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, s cieľom zachytiť dynamiku vývoja súčasných slovanských jazykov v časovo vymedzenom období 1945 – 1995 najmä zo sociolingvistického hľadiska. (V Jazykovednom časopise boli doteraz publikované recenzie o srbskom a bulharskom jazyku [roč. 49, 1998, č. 1 – 2]), ako aj o slovenskom a chorvátskom jazyku [roč. 50, 1999, č. 1].)

V monografii sa v podstate zachováva základný model formálneho rozčlenenia knihy (úvod hlavného koordinátora projektu Stanisława Gajdu, úvod vedúcej redaktorky národného tímu a jednotlivé štúdié), resumé v angličtine nasleduje po každej štúdií, a nie ako osobitný celok v poslednej časti zborníka. Pred každou štúdiou je stručná anotácia o príspevku v slovinčine a v poľštine. Nechýba ani menný register (s. 283 – 288) a vecný register (s. 289 – 294) a krátka informácia o autoroch príspevkov. Recenzovaný zborník, ako uvádza hlavná koordinátorka slovinského projektu A. Vidovič-Muha, vychádza už z vydanej publikácie *Jezik in čas* (1996).

Monografia *Slovenski jezik* je rozdelená do troch tematických celkov. Štúdie prvého celku sú kritickými interpretáciami jazykovednej činnosti v oblasti jazykovej kultúry, jazykovej politiky a jazykového plánovania v Slovinsku. V druhom celku nachádzame analýzy jazykových prejavov, ktoré dokumentujú dynamiku jazykového vývinu obdobia posledných päťdesiatich rokov. Tretí celok predstavujú sociolingvistické a kulturologické sondy do jazyka a kultúrneho kontextu zahraničných Slovincov (najmä v USA, Kanade a Argentíne), ktoré smerujú k načrtnutiu perspektív vývinu v týchto oblastiach.

V štúdiách prvého celku sa reflektujú niektoré historické, spoločenské a politické momenty, ktoré majú zásadný význam pre orientáciu jazykovej kultúry a jazykovej politiky v Slovinsku. Rozličný stupeň štátnej organizovanosti komunikantov hovoriacich slovinským

jazykom v priebehu ich histórie (počas Rakúsko-Uhorska do r. 1918, v bývalých dvoch Juho-sláviách až do r. 1991) vplýval na absenciu štátno- a národno-reprezentatívnej funkcie jazyka. Pozícia slovinčiny sa oslabovala v dôsledku jazykovej konkurenčnosti s dominantným (štátnym) jazykom (najprv nemčina, potom srbochorvátčina), ktorému napomáhala práve aktuálna jazyková politika. U Slovincov sa tieto vplyvy premietli až do povedomia „jazykového ohrozenia“, ktoré v konečnom dôsledku implikovalo aj etnické ohrozenie.

Jazykovednú činnosť, ktorá reagovala na tieto pomery, zachytáva A. Vidovič - M u h a v štúdií *Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika* (s. 19 – 48). Tieto prvky sleduje v priebehu celého jazykového (a jazykovedného) vývinu Slovincov a vyčleňuje ich do troch normotvorných období. Prvým obdobím, v ktorom sa prejavujú systematické jazykovedné snahy o utvorenie normy z existujúceho vnútorne neintegrovateľného jazyka, je protestantizmus (16. storočie), ktorý je vôbec východiskom celej ďalšej jazykovedy Slovincov. Toto obdobie sa vyznačuje posunom slovinčiny zo statusu kultúrneho jazyka na spisovný jazyk v modernom zmysle, zakotvuje sa základná národnointegračná funkcia jazyka a jazykovedná činnosť sa prejavuje v intervencionalistických formách purizmu, antipurizmu a rovnovážnosti medzi nimi, ktorá sa zakladá na estetickosti a funkčnosti jazyka. Druhé obdobie (19. storočie) je obdobím, v ktorom sa ako normotvorné hľadisko vyhraňujú dve zásady: vnútrojazyková v zmysle opozície ľudové : spisovné a medzijazyková v zmysle opozície cudzie : domáce. Tretie obdobie vyčleňuje autorka 30. rokmi 20. storočia až do začiatku deväťdesiatych rokov. Vnútorne možno ďalej toto obdobie rozčleniť na tri celky: 1. V tridsiatych rokoch sa zintenzívňuje pocit jazykového ohrozenia v dôsledku unitaristických tendencií dominantného (srbochorvátskeho) jazyka, v napätí sú tradičný pohľad a štruktúrne hľadisko na normatívnosť jazyka, rozvíja sa jazykovopolitická činnosť B. V o d u š e k a, ktorý orientuje analýzu jazyka štruktúrnym, ontologickým a sociologickým smerom. 2. V šesťdesiatych rokoch sa rozpracúva slovinský variant funkčných štýlov v dvoch hlavných podobách: v smere, ktorý zdôrazňuje komunikačnú funkciu, a v smere, ktorý vznikol ako výsledok polemiky o *Pravidlách slovinského pravopisu* a kryštalizoval sa v procese tvorby a kritiky *Slovnika spisovnej slovinčiny*. 3. Druhá polovica 70. rokov je obdobím, ktoré pripomína jazykovú situáciu z 30. rokov – s prejavmi jazykovej unifikácie, jazykového nátlaku v kultúre, školstve, ako aj v odbornej a administratívnej sfére.

V prvej štúdií *Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995* (s. 49 – 72) B. P o g o r e l c o v á podáva teoretické rozpracovanie pojmov jazykové plánovanie a jazyková politika a aplikuje ich ako východisko hodnotenia slovinskej situácie. Ak v povojnovej situácii je charakteristické iba čiastočné uplatňovanie sa slovinčiny vo sférach verejného života a komunikácie na úradnoprávnej a národnoreprezentatívnej úrovni, od osamostatnenia sa Slovinska v r. 1991 sa slovinčina v týchto oblastiach uplatňuje naplno. – J. T o p o r i š i č, dnes už nestor slovinskej jazykovedy, zastáva názor, že korene rozvoja spisovnej slovinčiny za posledných päťdesiat rokov sú vo vojnovom období 1941 – 1945, ako aj v obdobiach, keď sa uskutočňovali historicko-etnické zmeny na územiach obývaných Slovincami. Tieto zmeny ovplyvnili jazykovú situáciu nositeľov slovinského jazyka, keďže sa Slovinci ocitli v menšinovom postavení jednak v krajinách s dominantným geneticky nepríbuzným jazykom (Rakúsko, Taliansko, Maďarsko), jednak v bývalej Juhoslávii, kde srbochorvátčina figurovala ako kontaktný jazyk v nadradenom postavení. Srbochorvátčina bola totiž súčasťou ideológie „juhoslovanstva“, ktorá presadzovala myšlienky o jednotnom spisovnom

„srbochorvátskoslovenskom“ jazyku a jednom „národe“ jeho nositeľov. Prirodzený odpor voči unifikáčnym procesom v jazyku sa stal súčasťou celkového spoločenského odporu voči tendenciám takéhoto charakteru v bývalej Juhoslávii a mal politické vyústenie v osamostatnení Slovinska. Takýto vývin by podľa J. Toporišiča predpokladal zvýšenú starostlivosť o jazykovú individuálnosť a jazykovú kultúru, čo v súčasnosti v Slovinsku absentuje.

Odlíšne chápania jazykovej kultúry v Slovinsku naznačuje už názov článku M. Kalinovej-Golobovej *Jezikovnokulturne smeri na Slovenskem: romantiki in realisti oz. puristi in protipuristi?* (s. 91 – 108). Vývin chápania jazykovej kultúry ako teoreticky podloženej starostlivosti o spisovný jazyk autorka predstavuje tak v teoretickej rovine, ako aj na samotnom vývine jazykovokultúrnych smerov v Slovinsku od začiatku 20. storočia, pričom zdôrazňuje rozhodujúci podiel českej teórie jazykovej kultúry, ktorá sa špecifikovala v slovinských jazykových pomeroch.

Zaujímavý aspekt jazykovokultúrnej politiky sa prezentuje v analýze „názvoslovnia“ slovinských podnikov od autorky A. Glorščevovej. Ukazujú sa dva, v podstate rozdielne modely kultúrnej politiky, identifikované na jazykovom materiáli posledného dvadsaťročia, ktoré sa však v konečnom dôsledku nevyklučujú. Klasický model presadzovania jazykovej kultúry má atribúty konzervatívnosti (napr. vo vzťahu k prenikaniu cudzích, najmä anglických vplyvov) a autoritatívnosti (vo vzťahu ku komunikantovi, ktorému „diktuje“ svoje riešenie). Liberálnejší, tzv. informatívno-presvedčovací model takisto rešpektuje požiadavku využívania zdrojov domáceho jazyka, ale vyznačuje sa väčšou tendenciou po kompromisných riešeniach (napr. pri napätí cudzie : domáce v problematických jazykových tvaroch).

Druhý tematický blok otvára štúdia T. Koršeca *Slovenski vojaški jezik: izročilo in spremembe* (s. 127 – 153). Autorovi sa pri analýze vojenského jazyka, ktorý sa používal v slovinskom vojenskom prostredí, ukázala potreba siahnuť až do obdobia polovice 19. storočia. Slovinčina sa vo vojenskej oblasti totiž vôbec nepoužívala, resp. ak sa používala, bola značne lexikálne zasiahnutá dominantným jazykom štátneho útvaru (nemčina, srbochorvátčina), a to často aj lexémami pôsobiacimi v slovinskom kontexte neorganicky (napr. niektoré nemecké povely a názvy predmetov, alebo turcizmy v srbochorvátčine). Štandardný vývin slovinskej vojenskej terminológie priaznivo stimuloval až vznik samostatného štátu (a armády) v r. 1991, avšak aj v poslednom období sa objavuje požiadavka prispôbovať domácu terminológiu medzinárodnej anglickej v súvislosti s integračnými ambíciami Slovinska do NATO.

Interpretáciu jazykového materiálu publicistických textov predstavujú štúdie E. Kržišnikovej a M. Krizajovej-Ortarovej. Kým prvá je pokusom odhaliť to, ako sa spoločenské zmeny odrážajú v tvorbe frazeologizmov (na ploche troch publicistických textov zo spoločensky prelomových a neprelomových období), druhý príspevok je analýzou prejavov o tzv. prvotných rečových aktoch. Komunikát o prvotnom rečovom akte je „hovorenie/písanie o tom, že niekto niekomu preniesol informáciu“. V analýze týchto komunikátov sa berie do úvahy ich obsah a spôsob, akým sa o nich komunikuje. Porovnávací analýza komunikátov z časopisov „Slovenski poročevalec“ (1945) a „Delo“ (1996) ukazuje, že aktuálne spoločenské a politické vplyvy sa v jazyku výrazne prejavujú.

Sféru obchodného a úradného jazyka zachytáva F. Novak v štúdiu *Leksikalne spremembe v slovenskem poslovnem in uradovalnem jeziku* (s. 173 – 183) na podklade výrazových prostriedkov štyroch slovinských ústav, jednej juhoslovanskej ústavy a troch variantov

zákonníka o podmienkach práce. Autorovi sa potvrdzuje téza, že obchodný a úradný jazyk značne závisí od zmien v zákonodarstve. – Pri jazyku zákonodarstva zostáva aj M. S t a b e j v článku *Obtožnica 1945 – 1994: variantnosť in razvoj besedilne zvrsti* (s. 153 – 172). Štúdiá je pokusom o charakteristiku základných vlastností obžalobnej listiny a na základe analýzy týchto vlastností sa autor snaží uchopiť diachronické zmeny vo vzorci a realizácii tohto „žánu“ v rokoch 1945 – 1994 .

Tri štúdie tretieho celku, ktoré sa zaoberajú jazykovými a kulturologickými otázkami Slovincov v emigrácii, vychádzajú najmä z poznatkov získaných empiricky. Z opisu slovinského jazyka v zahraničí sa vynechal jazyk Slovincov v Rakúsku, Maďarsku a Taliansku, keďže títo Slovinci sa ocitli za hranicou vlastného štátu v dôsledku politických povojnových zmien. Ich etnický a jazykový štatút je bytostne odlišný od tých, ktorí emigrovali „prirodzene“ – do USA, Argentíny, Kanady a inde. – Článok N. Š a b e c o v e j *Slovenščina v diaspori: primer ameriških Slovencev* (s. 235 – 254) analyzuje deformácie reči tejto časti slovinského vystaňovalstva. Dôraz sa kladie na štruktúrne zmeny, ktoré prebiehajú vo všetkých rovinách. Najvýraznejšie zmeny badať v tvaroslovných paradigmách, ktoré sa zjednotvávajú, zjednodušujú, ba dokonca zanikajú, ako aj v slovoslede, ktorý sa prispôbuje anglickému. Týmto stavom sa nepriamo podáva vzácne svedectvo o najzraniteľnejších, resp. najslabších štruktúrnych prvkoch slovinčiny.

Pozoruhodné výsledky sociolingvistického prieskumu účastníkov Letnej školy slovinského jazyka, ktorí majú slovinský pôvod, predstavuje M. B e š t e r o v á v štúdiu *Povojni generaciji Slovencev po svetu: narodnostna opredelitev, znanje in raba slovenščine* (s. 255 – 272). Tieto výsledky spolu so závermi štúdie N. Šabecovej odrážajú trendy o dlhodobej neperspektívnosti slovinčiny u jej nositeľov v inojazyčných prostrediach. Odumieranie jazyka sa stupňuje vedno s generačne oslabeným kontaktom s materskou krajinou. – Do istej miery to potvrdzuje aj úvahovo ladená štúdia H. G l u š i č o v e j *Značilnosti kulturnega delovanja slovenske izseljenske skupnosti v Argentini* (s. 273 – 282). Na prvý pohľad prekvapuje, že dokonca aj slovinské spoločenstvo v Argentíne, ktorého intelektuálny segment sa formoval z politických povojnových emigrantov, aj napriek obdivuhodnej školskej organizovanosti, publicistickej, umeleckej a odbornej činnosti v budúcnosti prejde klasickou formou odumierania vlastného jazyka: prechodom z menšinovej (slovinskej) jednojazyčnosti cez (slovinsko-španielsku) dvojjazyčnosť až do novej (španielskej) jednojazyčnosti. Štúdiá je doplnená zážitkami z autorkiných bezprostredných skúseností zo života argentínskych Slovincov, ktoré získala za svojho pobytu v Argentíne v októbri 1995.

V monografii *Slovenski jezik* sa zachovávaly požiadavky, ktoré stanovil projekt *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, pričom autori miestami viacej zdôrazňovali spoločenský, politický a kulturologický aspekt. Neopisuje sa napríklad osobitne dynamika vývinu jednotlivých jazykových rovín, ako to nachádzame vo väčšine ostatných monografií, hoci je zrejme, že tak ako v iných slovanských jazykoch aj v slovinčine prebieha najväčší pohyb v lexikálnej rovine. Avšak voľbou aktuálnych prístupov a kritickým vyrovnávaním sa s nejednoznačnými, často aj dlhšie obchádzanými témami monografia potvrdzuje vysokú úroveň slovinskej jazykovedy.

Alexander Horák

KRONIKA

K OSEMDESIATKE PROFESORA VINCENTA BLANÁRA

Pred piatimi rokmi, pri polookrúhľom životnom výročí profesora PhDr. Vincenta Blanára, DrSc., na stránkach časopisu *Slavica Slovaca* (1995, s. 97) Milan Majtán v zdravici venovanej jubilantovi vyjadril hneď v úvodnej vete úprimný obdiv nielen nad rozsahom jeho mnohostrannej vedeckovýskumnej činnosti, ale najmä nad neutíchajúcou horlivosťou, s akou profesor V. Blanár svojim jazykovedným dielom zaplňa biele miesta v slovenskej a slovenskej lingvistiky. Sila vnútorného presvedčenia o čoraz naliehavejšej potrebe pracovať „na národa roli dedičnej“ vzbudzuje u nášho jubilanta trvalý pracovný nepokoj a s pribúdajúcimi rokmi neznásobuje iba jeho vôľu pokračovať v započatom diele, ale aj ochotu prijímať nové pracovné výzvy a neustále tak rozširovať okruh bádateľských smerovaní na jeho vedeckej ceste. Onedlho do kmeňa života profesora Vincenta Blanára všemocný Časovládca vpiše neuveriteľný osemdesiaty letokruh. Pri pohľade na bohato rozkošatenú korunu jubilantovho stromu poznania a plody jeho práce sa nám pri dnešnej sviatočnej príležitosti žiada zdôrazniť, že aj tie najzložitejšie vedecké rébusy a na čas náročné úlohy riešil s oddanou pokorou služobníka vedy. Zhostil sa ich so zdanlivou ľahkosťou a šarmom jemu vlastným, nikdy sa nezmieňujúc o úskaliach každodenného zápasu so slovom, pričom si však vždy za svojim slovom stál. Pre slovenskú jazykovedu bolo šťastím, že V. Blanár vnímal a vníma svoje povolanie ako poslanie, neraz i ako liek, inokedy ako dar.

Do povedomia slovenskej jazykovednej obce vstúpil rázne už r. 1945 ako dvadsaťpäťročný doktorskou dizertáciou *Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky*. Onedlho vydáva monografiu *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku* (1950), ktorá stojí na začiatku celej série jeho priekopníckych analýz jednotlivých onymických javov z oblasti všeobecnej (*The problem of a system of personal names*, 1970; *Zum Prozess der Onymisierung*, 1980; *Onymická nominácia*, 1994; *Das antroponymische System und sein Funktionieren*, 1996; *Presupozíčná a referenčná identifikácia vlastného mena*, 1998 a pod.), slovenskej (*Jazykový rozbor osobných mien v Inventári poddaných panstva Oravského zámku z r. 1624*, 1946; *Vlastné mená v Historickom slovníku slovenského jazyka*, 1964; *Jazyková výstavba slovenských osobných mien*, 1973; *Antroponomastický výskum na západnom a východnom Slovensku*, 1986 a i.) či slovenskej onomastiky (*K vývinu slovenských antroponymických sústav*, 1967; *Porovnávacía slovenská antroponomastika*, 1970; *Дистрибуция антропонимических моделей*, 1980; *Семантика на собствениме и нарицателните имена*, 1981; *Výskum slovenských osobných mien a slovenský antroponomastický atlas*, 1995; *Teória vlastného mena zo slovenského porovnávacieho hľadiska*, 1998) a mnohé iné. Základný význam pre výskum neúradného pomenúvania má dvojzväzko-

vé dielo *Živé osobné mená na strednom Slovensku* (1978, 1983; spoluautor J. Matejčík), v ktorom V. Blanár zhrnul svoje poňatie propriálnej sémantiky a formuloval teóriu modelovania obsahovej stránky živých osobných mien. Na základe čiastkových štúdií a článkov, opierajúc sa vždy dôsledne o bohatú materiálovú bázu z dlhoročných terénnych výskumov, v syntetickom diele *Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii* (1996) rozpracoval vlastnú koncepciu onomastickej teórie. O nesporne vysokej úrovni a originalite monografie svedčia nielen mnohé recenzie z pera domácich i zahraničných jazykovedcov (J. Dolník, J. Glovňa, J. Kačala, R. Krajčovič, R. Mrózek, E. Perniška, A. V. Superranskaja, R. Šrámek, P. Žigo a i.), ale aj skutočnosť, že v budúcom roku vyjde v Nemecku jej nemecká mutácia. Táto monografia, ako aj celoživotné dielo V. Blanára na poli onomastiky boli v r. 1998 odmenené Cenou Slovenskej akadémie vied za vedeckovýskumnú činnosť.

Nemožno však osobitne vyzdvihovať iba jubilatove zásluhy z oblasti onomastiky, pretože s rovnakým zánietením a vedeckou akribiou venuje pozornosť aj otázkam slovenskej synchronnej, diachronnej a porovnávacej lexikológie. Spomeňme aspoň knižné monografie *Zo slovenskej historickej lexikológie* (1961), *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984) a *Porovnanie lexiky slovanských jazykov z diachronneho hľadiska* (1993). Rozsiahlu časť spektra vedeckovýskumných aktivít V. Blanára predstavujú práce z oblasti dejín slovenského jazyka. Sú to nielen mnohé štúdiá a články o periodizácii dejín a vývine slovenčiny, o Ľudovítovi Štúrovi, Antonovi Bernolákovi, Jurajovi Ribayovi, spoluautorstvo na *Historickom slovníku slovenského jazyka*, ale aj viaceré priekopnícke práce – napríklad knižné vydanie prvej bibliografie slovenskej jazykovedy (*Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939 – 1947*, 1950). V. Blanár pre dejiny slovenskej jazykovedy, slovenskú historickú lexikografiu (aj frazeografiu) objavil slovensko-český diferenciálny slovník Juraja Ribaya (porov. napr. štúdiu *Ribayov Idioticon Slovacicum*, Jazykovedné štúdiá IX. Dejiny a dialektológia, 1966).

Z pohľadu kvantitatívneho zastúpenia prác z porovnávacej slavistiky sú najpočetnejšie Blanárove slovakisticko-bulharistické komparácie, články, správy, recenzie a aktuálne informácie o novinkách v bulharskej jazykovede atď. Ich úctyhodný počet (viac ako päťdesiat bibliografických jednotiek) stavia V. Blanára do zaslúženej (nielen čestnej) funkcie doyena slovenskej bulharistiky. Veľkú pozornosť venoval bulharsko-slovenským a bulharsko-českým jazykovým vzťahom, predovšetkým vývinu slovenských a českých nárečí v Bulharsku, ako aj jazyku Bulharov žijúcich na Slovensku: *Vývin jazyka slovenskej a českej menšiny v Bulharsku*, 1953; *Проблеми при сравнително изучаване на българска и словашка лексика*, 1983; *Влиянието на българския език на словаците и чехите в България*, 1987; *Konstantin Jireček a Slovensko*, 1987; *Jazyk slovenskej menšiny v Bulharsku zo sociolingvistického hľadiska*, 1994; *K frekvenčnému statusu interferenčných javov (Na slovenskom a bulharskom jazykovom materiáli)*, 1998 a ďalšie. Neprekvapuje preto, že pri príležitosti tohtoročného životného jubilea vyznamenala Univerzita sv. Klimenta Ochridského v Sofii profesora Vincenta Blanára za mimoriadne zásluhy v rozvoji bulharsko-slovenských jazykových a kultúrnych vzťahov čestným titulom doctor honoris causa.

Osemdesiatiny profesora Vincenta Blanára si pripomínajú aj ďalšie vysokoškolské a vedecké pracoviská. 6. – 7. júla tohto roku sa v Banskej Bystrici konala onomastická konferencia *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti*, ktorú pripravili Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela pri príležitosti jeho životného jubilea; je mu venovaný aj zborník referátov z tohto podujatia. Vedenie Pedagogic-

kej fakulty UK v Bratislave, kde profesor V. Blanár doposiaľ prednáša, ocenilo jeho výskumnú a pedagogickú prácu Zlatou medailou PdF Univerzity Komenského. Rovnaké ocenenie mu udelila aj Filozofická fakulta UK. Medzinárodným uznaním vedeckého diela nášho jubilanta je výber jeho lingvistických a onomastických štúdií, ktorý vychádza z podnetu Slavistického inštitútu Lipskej univerzity a v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV. V. Blanárovi je venované 2. číslo roku 2000 časopisu *Slavica Slovaca*, ktorého hlavným redaktorom bol v rokoch 1992 – 1998.

Mnohoraké sú vedecké záujmy a aktivity profesora Vincenta Blanára. Bolo by načím osobitne spomenúť ešte jeho dvojjazyčné lexikografické práce, prekladateľskú činnosť, členstvo v autorských a redakčných kolektívoch, vedeckých radách i komisiách, ale najmä aktívnu účasť na mnohých medzinárodných jazykovedných onomastických a slavistických kongresoch i domácich konferenciách a sympóziách. Pri bližšom pohľade na ich charakter, t. j. vysoké nároky na všestrannú lingvistickú erudíciu, nám vychádza, že v mnohých z nich má Vincent Blanár nezastupiteľný zástož.

Želáme Vám preto, vážený pán profesor, najmä pevné zdravie a jasnú myseľ, keďže voľne parafrázujúc slová Rastislavovho posolstva – „treba Vám tu byť, lebo mnohé veci nemôže nikto vykonať – iba Vy“.

Mária Dobriková

JUBILEUM DOCENTKY MILOSLAVY SOKOLOVEJ

Do povedomia slovenskej jazykovednej komunity vstúpila Miloslava Sokolová, vtedy ešte Semjanová (nar. 6. júna 1950 v Trhovišti), monografiou *Sémantika slovesa a slovesný rod* (Bratislava 1993). Je to vlastne dobre premyslená a dopracovaná kandidátska dizertácia, ktorú po dokončení aspirantúry v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV obhájila r. 1984. Téma práce bola *O funkčno-sémantickej kategórii genus verbi v spisovnej slovenčine*. Dobre v nej rozlišuje medzi pasívnou a rezultatívnou konštrukciou na základe akčnosti a mutačnosti sloviess: Vlastné pasívum nesignalizuje (ne)prítomnosť príznaku M (mutačnosť). Ak sa pritom signalizuje prítomnosť príznaku A (akčnosť), ide o participiálnu konštrukciu, ak sa tento príznak nesignalizuje, ide o reflexívnu (zvratnú) konštrukciu. Inými slovami: popri aktívnych konštrukciách sú v slovenčine participiálne a reflexívne transformáty.

Toto teoretické východisko M. Sokolová využíva predovšetkým pri triedení sloviess, teda vlastne pohoťovo aplikuje svoju teóriu v praxi. Toto úsilie o aplikáciu výskumných výsledkov je príznačné pre celú vedeckú kariéru M. Sokolovej. Najvýraznejšie sa to prejavuje vo *Valenčnom slovníku slovenských sloviess* (v spoluautorstve s J. Nižníkovou a kol., Prešov 1998), kde uvádza všetky svoje triedenia, resp. skupiny sloviess a využíva ich pri skúmaní valenčnosti. Pritom využíva aj svoju predstavu o transformátoch na konštruovanie valenčných typov. Vychádza pri tom z dichotómie na funktoary a predikáty, a to na základe príznaku akčnosť, dynamickosť, mutačnosť a rozčlenenosť. Dochádza tak aj k rozlišovaniu akčných, procesných a stavových sloviess. V rámci týchto skupín potom podrobne klasifikuje (a zároveň aj vhodné

pomenúva) rozličné typy, napr. procesor, produktor, manipulátor, donor, iniciátor, kauzátor, modifikant, identifikant.

Druhou veľkou oblasťou, ktorej M. Sokolová venuje sústavnú pozornosť v novšom období, je problematika morfémi a morfematickej analýzy, nastolená aj potrebou na základe jednoznačných kritérií segmentovať jednotlivé útvary v *Morfematickom slovníku slovenčiny* (1999). Je pritom samozrejmé, že je úspešnou vedúcou výskumného tímu i autorského kolektívu v tomto slovníku.

Okrem týchto doterajších najvýznamnejších teoretických diel našej jubilantky pripomíname, že M. Sokolová od začiatku svojej bádateľskej činnosti venuje pozornosť aj fungovaniu jazyka v spoločnosti. Od prvých opisov rodného zemplínskeho nárečia a od skúmania onomastickej problematiky vo východoslovenskej oblasti však pristupuje k analýze jazykovej situácie na východnom Slovensku so zreteľným príklonom k sociologickým metódam a potvrdzuje tak afinitu a komplementaritu, nie protirečivosť dialektologických a sociolingvistických bádání, a to nielen vo východoslovenskom regióne.

Nemožno obísť ani jej konfrontačné záujmy: od konfrontácie s nemčinou (ktorá bola vyvolaná jej štúdiom nemčiny i pôsobením na univerzite v Lipsku, v súčasnosti v Regensburgu) sa dostáva ku konfrontácii s češtinou, ale aj s poľštinou. Pri konfrontácii slovenčiny s češtinou osobitný záujem prejavuje o hodnotenie bohemizmov najmä vo východoslovenskej variante spisovnej slovenčiny. Jej štúdia *České kontaktné javy v slovenčine* (1995) je pekným príkladom na výskum pasívneho bilingvizmu.

V činnosti M. Sokolovej sa vzáčne spája pedagogický rozmer (od absolvovania slovakistiky a germanistiky na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove r. 1973 je verná tejto škole) s hlbokou vedeckou erudíciou a výskumnou zásadovosťou. Okrem už spomínaných prác napríklad aj jej útle „knižička“ *Kapitoly z morfológie slovenského jazyka* (1995), určená študentom slovenčiny, má aj širší metodologický zásah: kedy sa začnú rešpektovať varianty v reálnom používaní jazyka?

Už aj tento krátky pohľad na bádateľskú prácu M. Sokolovej naznačuje, že v nej vyrastá platná členka východoslovenskej zložky našej jazykovednej komunity. Želáme preto našej najmladšej jubilantke veľa síl do ďalšej práce. Ku kolektívnej gratulácii sa s neobyčajnou radosťou pripája aj nestor tejto komunity.

Ján Horecký

NA PÄŤDESIATKU MAGDALÉNY PETRUFOVEJ

Život nám ubieha veľmi rýchlo, niekedy sa zdá, že až s neuveriteľnou rýchlosťou. Pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied si azda ani neuvedomujú, že už vyše dvadsaťsedem rokov je členkou tejto inštitúcie a ich spolupracovníčkou PhDr. Magdaléna Petrufová, ktorá sa 20. júla 2000 dožila päťdesiatich rokov.

Magdaléna Petrufová, rodená Šoltéssová (rodáčka z Košíc), nastúpila do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, resp. konkrétne do vtedajšieho oddelenia slovanských jazykov tohto ústavu hneď po vyštudovaní odboru ruský jazyk – anglický jazyk na Filozofickej fakulte

Univerzity Komenského v r. 1973. Nastúpila, ako sa hovorí, do rozbehnutého vlaku, keď sa koncipoval prvý zväzok *Veľkého slovensko-ruského slovníka*. Konceptia tohto slovníka bola vypracovaná ešte predtým v oddelení slovanských jazykov Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV, ktorý spolu s inými spoločenskovednými ústavmi SAV prešiel práve v r. 1973 reorganizáciou. Po nej sa pracovníčky oddelenia slovanských jazykov, čiže „naše rusistky“ opäť (ako to bolo v 50. rokoch), stali pracovníčkami jazykovedného ústavu.

Prevažná doterajšia jazykovedná práca M. Petrufovej je spojená s lexikografiou. V spomenutom prvom zväzku *Veľkého slovensko-ruského slovníka* (1979) jej meno ešte nefiguruje v kolektíve autorov, ale v Úvode k tomuto zväzku nájdeme vetu: *Pri porovnávaní rukopisu, pri lexikografickej a redakčnej úprave textu spolupracovali pracovníčky oddelenia slovanských jazykov Marta Pančíková, Magdaléna Petrufová a Margita Masárová*. Vo všetkých ďalších zväzkoch tohto slovníka – 2. zv. (1982), 3. zv. (1986), 4. zv. (1990), V. zv. (1993) a VI. zv. (1995) nájdeme medzi autorkami meno M. Petrufovej, a nielen to. Možno sa presvedčiť o tom, že autorská časť M. Petrufovej predstavovala v každom zväzku značný podiel (často vyše 130 strán). Zo spomínania kolegyne A. Jarošovej, ktorá bola istý čas vedúcou oddelenia, môžeme uviesť, že M. Petrufová sa rýchlo zapracovala a pochopila podstatu lexikografickej práce. Prišla v 70. rokoch do kolektívu VSRS ako mladá krv medzi vtedajšie päťdesiatničky. Každá zo skúsených starších pracovníčok bola patrónkou jednej z postupne prichádzajúcich mladších kolegyň, takže dobre poznala prácu M. Petrufovej nielen ako redaktorka. Nebohá Viktória Dorotjaková hovorila o heslách spracúvaných M. Petrufovou, že „sú po štruktúrnej a obsahovej stránke krištáľovo čisté“.

Neprekvapuje, že to isté môžeme povedať aj o lexikografickej práci M. Petrufovej na koncipovaní nového výkladového *Slovníka súčasného slovenského jazyka*. Prepnutie na iný typ slovníka jej nerobilo nijaké ťažkosti, aj na prvom zväzku tohto diela pracuje systematicky, bez akýchkoľvek výkyvov, spoľahlivo, precízne. Z jej „dielne“ takisto vychádzajú veľmi pekne, so znalosťou veci spracované heslá, na ktorých vidno dlhú lexikografickú prax autorky. Na poradách sa zase presvedčame o kompetentnosti všetkých návrhov M. Petrufovej na zlepšenie a doplnenie koncepcie tohto slovníka. Aj solidne vypracovanými čiastkovými analytickými materiálmi a dodatkami ku koncepcii prispieva M. Petrufová k skvalitneniu pripravovaného lexikografického diela.

Keď spomíname jubilatkinine zásluhy ako výbornej lexikografky nemôžeme obísť ani jej autorstvo, ale nielen autorskú prácu na slovníku V. Dorotjaková – P. Ďurčo – M. Filkusová – M. O. Malíková – M. Petrufová: *Rusko-slovenský frazeologický slovník* (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1998). V Správe o činnosti Jazykovedného ústavu L. Štúra za rok 1999 sa ten slovník uvádza medzi najvýznamnejšími výsledkami, dielu sa dostalo aj významného celospoločenského ocenenia tým, že v súťaži Slovník roka, ktorú organizuje Jednota tlmočníkov a prekladateľov Českej republiky a Slovenskej republiky, porota mu udelila Čestné uznanie za rok 1999, a to za invenčný teoretický prístup aj precízne lexikografické spracovanie. Treba povedať, že M. Petrufová urobila na tomto slovníku celé počítačové editovanie vrátane opráv a zjednocovania textu. Bez nej by rukopis slovníka, ležiaci vo vydavateľstve vyše päť rokov, neuzrel svetlo sveta.

M. Petrufová má aj značné vedecko-organizačné zásluhy o jazykovedu ako výkonná redaktorka našich časopisov. Vyše dvanásť rokov (1978 – 1989) bola výkonnou redaktorkou časopisu *Slavica Slovaca* a od r. 1996 je výkonnou redaktorkou Jazykovedného časopisu.

Želáme Ti milá Magda, aby sa Ti aj naďalej darilo tak ako doposiaľ. Ďakujeme Ti za doterajšiu vynikajúcu lexikografickú prácu. Je to práca skutočne veľmi záslužná, aj keď spoločensky nie dost' docenená, ba často aj nevd'áčna a zaznávaná. Napriek tomu patíš medzi tých zanietých odborníkov, ktorí ju majú radi, a dúfame, že to bude platiť aj v budúcich rokoch. Želáme Ti zo srdca všetko najlepšie – radosť z práce, šťastie a pohodu v rodine, ktorá Ti je zázemím, ale v ktorej svojim najbližším dobré zázemie aj Ty vytváraš svojimi cennými vlastnosťami: pokojnosťou, skromnosťou, láskavosťou, vyrovnanosťou. Mnoha ljeta!

Klára Buzássyová

LINGVISTICKÁ KONFERENCIA PRINCÍPY STAVBY, VÝVINU A FUNGOVANIA JAZYKA

V dňoch 9. – 10. 3. 2000 sa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave uskutočnila konferencia *Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka*. Túto konferenciu iniciovala a zorganizovala Katedra slovenského jazyka na čele s jej vedúcim, prof. PhDr. Jurajom Dolníkom, DrSc., a s pomocou ostatných jej členov.

Zámerom organizátorov konferencie bolo rozvinúť aj na Slovensku širšiu odbornú diskusiu zameranú nielen na deskripciu, ale najmä na hlbšie pochopenie stavby, vývinu a fungovania jazyka a na poznávanie princípov, ktoré ho riadia. Zorganizovanie konferencie bolo vyvrcholením grantového projektu katedry zameraného na systematický výskum princípov stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Keďže ide o pomerne náročnú a rozsiahlu výskumnú úlohu, potreba prezentovania individuálnych výskumov a odborná diskusia o nich je na tomto poli lingvistiky ešte výraznejšia.

Väčšinu referátov oboch konferenčných dní spájala myšlienka skúmania jazykových princípov ako predpoklad hlbšieho poznania a porozumenia jazyka. Rokovacími jazykmi boli slovenčina, čeština, nemčina a jeden z referátov odznel i v poľštine. Konferencia mala skôr komornejší charakter a všetky referáty boli prezentované v jednom bloku.

Po úvodnom príhovore a po privítaní všetkých účastníkov konferencie sa predpoludňajší blok referátov začal príspevkom Karla G u t s c h m i d t a o všeobecných princípoch rozširovania slovnéj zásoby. – Rudolf Z i m e k vo svojom referáte upozornil na potrebu skúmania všetkých jazykových jednotiek z pohľadu textu ako najvyššej a najkompletnejšej jednotky jazyka. – Ján H o r e c k ý svojím príspevkom trochu takpovediac „schladil“ nadšenie prítomných účastníkov. Zdôraznil sice potrebu skúmania princípov v jazyku a ich explikačnú schopnosť, no zároveň upozornil na fakt, že každú vlastnosť jazyka netreba považovať za princíp a vyzval k väčšej „opatrnosti“ pri hľadaní princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka. – Podnetný bol aj referát Albrechta G r e u l e h o, v ktorom upriamil pozornosť na princíp redukcie ako na jeden z princípov, ktorý sa uplatňuje pri používaní jazyka. Pôsobenie tohto princípu doložil príkladmi lexikálnej redukcie v nemčine.

Predpoludňajší blok referátov uzavrel Jozef M l a c e k príspevkom o princípoch, ktoré určujú zloženie frazeologického fondu slovenčiny. Medzi princípmi, ktoré sa vo frazeológii najvýraznejšie prejavujú, spomenul aj princíp ekonómie, motivácie, synkretizmu, princíp

druhotnosti frazeologického pomenovania, princíp funkčnej separácie, transpozície, analógie a idiomatickosti, princíp tvarovosti a princíp emancipácie. Okrem iného upozornil aj na väčšiu presnosť a výstižnosť pojmu fond frazém pred tradičným pojmom systém frazém.

Popoludní sa v rokovaní pokračovalo referátom Gertraud Fenk-Oczlonovej, v ktorom sa sústredila na analýzu vplyvu frekvencie na jazykovú formu a naznačila, aké princípy môžu ovplyvňovať realizáciu jazykovej jednotky v reči. Zdôraznila, že rečová frekvencia jednotky nemá priamy vplyv na jej formu, ale pôsobí na ňu sprostredkované, cez kognitívne procesy, ktoré sú jej priamym dôsledkom. Kognitívny mechanizmus má akúsi sprostredkujúcu úlohu medzi frekvenciou a jazykovou štruktúrou. Ďalej analyzovala vplyv „bežnosti, zaužívanosti“ jazykových jednotiek (ktoré sú dôsledkom ich frekvencie) na jazykovú formu a doložila to príkladmi z fonologickej, morfolologickej a syntaktickej roviny jazyka. Všetky procesy, ktoré redukovali dĺžku jazykovej formy fonologických a morfológických štruktúr, prípadne ovplyvňovali slovosled v ustálených slovných spojeniach, pracujú v prospech ekonomie a efektívnosti jazykovej komunikácie. – Wolfgang Gladow sa venoval problému viacdimenziálneho opisu vety, ktorú je podľa neho potrebné opísať rovnako z hľadiska konštrukčného, sémantického, no aj informatívneho a pragmatického. – Klára Buzássyová hovorila o význame textov ako prameňov poznávania systému a zmien v systéme.

Ďalším referátom, ktorý predniesol Juraj Dolník, sa upriamila pozornosť prítomných na pôsobenie princípu analógie a princípu prirodzenosti v jazyku. – Jarmila Paněvová prezentovala hlavné princípy budovania pražského závislostného počítačového korpusu. – Posledný referát prvého konferenčného dňa predniesla Jana Hoffmannová, v ktorom charakterizovala a mnohými príkladmi dokumentovala povahu českého e-mailového textu.

Druhý deň konferencie prebiehal tiež v „duchu princípov“. Otvorila ho Marie Čechová s referátom o prienikových pásmach funkčných štýlov. – Zaujímavý bol aj príspevok Anneliese Gladowovej, v ktorom referovala o mestskej a štandardnej reči na Slovensku v 20. – 30. rokoch 20. storočia.

O princípe relatívnosti, ktorého pôsobením dochádza k nepravidelnostiam a nedôslednostiam vo vývine jazykových štruktúr, hovoril Pavol Žigo. Okrem iného poznamenal, že fungovanie všetkých princípov v jazyku je relatívne, čím naznačil súvis s teóriou relativity (známou z fyziky). Tým dal za pravdu J. Horeckému, že podstatu jazykových princípov treba pravdepodobne hľadať v prírodných vedách, a že by mala existovať istá korešpondencia vedeckých teórií (aj medzi prírodnými vedami a jazykovedou). – Olga Müllerová referovala o kontaktoch prostriedkoch v českých hovorených prejavoch, pričom ponúkla akýsi prehľad takýchto prostriedkov a rôznych situácií, v ktorých sa môžu uplatniť. – O zámenách a rôznych možnostiach ich použitia v slovenskom a poľskom texte sme sa mohli dozvedieť z príspevku Maryly Papiertzovej. – Ludmila Zimová sa zamerala na úspornosť v jazyku ako na jeden z univerzálnych jazykových a komunikačných princípov, ktorého zjavný prejav je „nerealizácia“ (elipsa). Vo svojom referáte podrobne analyzovala elipsy na syntaktickej rovine jazyka. – Eugénia Bajzíkova hovorila o spájateľnosti a o segmentácii v texte, naoko protikladných, no navzájom sa nevylučujúcich kategóriách textu. Podľa nej sa s princípom spájateľnosti nestretávame len na textovej rovine (aj keď práve spájateľnosť treba považovať za základnú textovú kategóriu), ale na všetkých jazykových úrovniach.

Podnetné boli aj ďalšie tri referáty. Alexandra Jarošová referovala o slovnom spojení ako textovej entite i jazykovej jednotke. – Ludmila Buzássyová charakterizovala vývi-

nové tendencie a princípy výstavby latinskej tretej deklinácie; tie môžu výrazne pomôcť pri výuke latinskej deklinácie. – Zaujímavý bol aj posledný príspevok, v ktorom Jozef Š t e f á - n i k a Marián G r o m a analyzovali princípy stavby, vývinu a fungovania posunkového jazyka nepočujúcich.

Treba len dúfať, že konferencia takéhoto typu neostane u nás osamoteným zjavom. Podobné stretnutia jazykovedcov by mali výraznejšie posunúť skúmanie jazyka od jeho opisu k explanácii.

Katarína Puškelová

NAD ŽIVOTOM A DIELOM PROFESORA JOZEFA MISTRÍKA (2. 2. 1921 – 14. 7. 2000)

Uprostred horúceho leta jubilejného roka 2000 sa skončila životná púť univerzitného profesora PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc. Uzavrel sa život naplnený čínorodou, produktívnou prácou, život priam nabitý výskumnými, pedagogickými, organizátorskými a publikačnými aktivitami. Stalo sa dobrým údelom slovenskej jazykovedy, že podstatná časť týchto činností profesora J. Mistríka, vychádzala práve z nej i smerovala rovnako práve k nej, že práve náš jazyk a jazykoveda sa stali tou sférou, ktorej on sám venoval celý svoj talent, svoje obrovské vedomosti, svoje výnimočné organizačné schopnosti, svoju vytrvalosť, cieľavedomosť a do samého konca života neslabnúcu pracovitosť. Môže sa zdať pritom paradoxné, že k tejto svojej celoživotnej láske, k predmetu a cieľu svojich takmer celoživotných pracovných snáh sa J. Mistrík dostal akosi nepriamo, akoby nejakou obkľukou.

Po krátkom pomaturitnom učiteľovaní vo svojom rodisku (Špania Dolina, 1941 – 1943) viac rokov pôsobil na Obchodnej akadémii v Trenčíne (1943 – 1949) a na Vyššej hospodárskej škole v Bratislave (1949 – 1954). Ak si uvedomíme, že práve na konci tejto časti svojho života prichádza J. Mistrík so svojimi prvými príspevkami, ktoré sa dotýkajú frekvencie slov (*Máme slovenskú štatistiku frekvencie slov, Štatistické dáta o frekvencii slov v slovenčine* – obidva vyšli v časopise Slovenský stenograf v ročníku 1953/1954), že práve vtedy – už ako naozaj dospelý – začína na Filozofickej fakulte UK študovať filologickú aprobáciu, slovenský jazyk – ruský jazyk (1954 – 1958), zist'ujeme, že práve v tomto čase sa rozhodovalo a definitívne rozhodlo o jeho – športovou terminológiou povedané – prestupe do jazykovedy. Na tomto jeho novom smerovaní už zásadne nič nemení ani skutočnosť, že ešte niekoľko rokov pôsobí v Štátnom stenografickom ústave v Bratislave (1954 – 1960; spočiatku ako výskumný pracovník, neskôr aj ako riaditeľ): narastajúca bibliografia jeho uverejnených prác (zo začiatku najmä v Ľudových kurzoch ruštiny – z tejto tematickej oblasti je aj jeho prvá knižná publikácia – , ďalej v Slovenskom stenografe a hneď nato už aj v časopise Slovenský jazyk a literatúra v škole) zreteľne potvrdzuje, že jeho príklon k jazykovede je už definitívny. Jeho prechod do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka (pracoval v ňom v r. 1961 – 1965) a potom viac ako štvrtstoročie trvajúca práca na slovakistických pracoviskách Filozofickej fakulty UK (najskôr v Oddelení matematickej lingvistiky a potom na Katedre slovenského jazyka, kde svoje pôsobenie zavŕšil ako vedúci katedry v roku 1990) zase potvrdili, že z aprobačných

disciplín sa dominantným poľom jeho výskumného aj pedagogického záujmu stal slovenský jazyk. Práve z tejto oblasti sú aj všetky jeho kvalifikačné práce, ktoré sa stali podkladom na získanie všetkých vedeckých a vedecko-pedagogických titulov až po hodnosť doktora vied (1969) a univerzitného profesora (1979).

Jazykovedné dielo profesora J. Mistríka bolo od samých začiatkov v centre pozornosti našej domácej, ale v mnohých smeroch či konkrétnych prípadoch aj širšej medzinárodnej lingvistickej verejnosti. Potvrdzujú a dokazujú to desiatky jubilejných článkov, stovky recenzií o jeho početných knihách a tisíce odkazov či ohlasov na podstatnú časť jeho vedeckého diela. Preto tento náš text nemusí byť ani nepotrebné enumeratívny ani systematizujúco analytický: Príležitosť, pri ktorej on vzniká, nás vedie skôr k zamysleniu sa nad tým, ako a čím prispelo jazykovedné dielo J. Mistríka do slovenskej a slovanskej, ale aj do všeobecnej jazykovedy, k úvahe nad tým, bez ktorých Mistríkových pojmov, téz, myšlienok, formulácií a prác je slovenská jazykoveda vlastne nepredstaviteľná, bez ktorých by bola jednoducho celkom iná, v mnohom chudobnejšia, meravejšia, unifikovanejšia aj izolovanejšia. Skôr, ako sa začneme zamýšľať nad signalizovanými pojmami, myšlienkami, tézami, formuláciami či celými prácami profesora J. Mistríka, treba sa aj tu aspoň malou poznámkou pristaviť pri rozsahu jeho jazykovedného diela, lebo už sám elementárny kvantitatívny rozmer veľmi veľa a veľmi významne vypovedá o povahe tohto diela aj o jeho tvorcovi. Nech teda prehovorí fakty.

Ak spočítame bibliografické údaje J. Mistríka v Dvončových troch knihách („modrej“, „striebornej“ a „zlatej“) Slovenských jazykovedcov, prichádzame k súčtu okolo 730 záznamov. Je to úctyhodné číslo, ale predsa len číslo, ktoré ani v našich podmienkach samo o sebe ešte nehovorí o nejakej výnimočnosti. Ak k tomuto číslu pripočítame aj všetky údaje, ktoré nie sú osobitne očíslované, ale sa uvádzajú pri niektorých očíslovaných bibliografických položkách so známym odkazovacím „tamže“ – a v uvedených troch knihách je ich vyše 420 – , a ak zároveň pripočítame aj niekoľko prác profesora J. Mistríka, ktoré vyšli po roku 1995, dostávame sa k celkovému počtu okolo 1160 bibliografických jednotiek a to je už údaj naozaj nie bežný, ale skôr výnimočný. Ani uvedené číslo však nie je konečné. V 1. čísle obnoveného Kultúrneho života sme sa v stĺpčeku malých redakčných správ a glos dozvedeli, že J. Mistrík bol autorom mnohých odpovedí na Listy pre Alenu, ktoré sa celé roky uverejňovali v Smene na nedelňu a z ktorých veľmi mnohé smerovali k praktickým štylistickým radám, poučeniam či odporúčaniam, takže vlastne tiež patria do tohto bibliografického sumára jazykovedne orientovaných prác profesora J. Mistríka. Ich celkový počet sa však už hádam nikdy presne nezistí, a tak aj celkový súčet bibliografických jednotiek J. Mistríka zostane pravdepodobne navždy otvorený. Závažnejšia ako toto výsledné číslo je však aj z čisto kvantitatívneho hľadiska tá skutočnosť, že v tomto súčte je vyše 65 samostatných knižných titulov J. Mistríka, že vyše 10 je tu kníh, ktoré vznikli pri jeho spoluautorstve, že vyše 30 kníh vyšlo vďaka jeho redakčnej či editorskej (aj spoluautorskej) aktivite. Je to naozaj celá pyramída knižných prác, ako sa to predstavilo v jednom z jubilejných televíznych medailónov k životnému jubileu profesora J. Mistríka. A práve tento údaj robí už z kvantitatívneho hľadiska dielo J. Mistríka v našich reláciách celkom jedinečným a azda až neopakovateľným. Čo teda vypovedá už tento kvantitatívny údaj o J. Mistríkovi ako jazykovedcovi? Namiesto hľadania nových odpovedí tu stačí bona fide, teda naozaj s najlepším úmyslom a bez akejkoľvek záludnosti odčítať sumarizujúci výrok Š. Ondruša a J. Sabola z ich jubilejného príspevku *Jazykovedné dielo*

Jozefa Mistríka, ktorý vyšiel v 10. zväzku zborníka *Studia Academica Slovaca* (1981, s. 23 – 32). Píše sa v ňom: „Neobyčajne rozsiahla jubilančná činnosť vydáva svedectvo o vedcovi-teoretikovi, vytyčovateľovi výskumných trás, ale dialekticky aj o bádateľovi, ktorý svoje poznatky všestranne odovzdáva do povedomia širokej kultúrnej verejnosti, o pedagógovi, z ktorého srší prenikavosť myšlienky a originálnosť spôsobu argumentácie, o oduševnenom kultúrnom pracovníkovi, o precíznom organizátorovi“ (ibid., s. 26).

Uvedený výrok, ktorý si aj napriek neskoršiemu relativizovaniu jeho platnosti zo strany jedného z autorov naša jazykoveda aj celá kultúrna verejnosť osvojila, signalizuje, že sám rozsah prác profesora J. Mistríka je tu až druhoradý, že primárne je to, čo je za týmto rozsiahlym dielom, to, čo sa nám v ňom a ním ponúka, to množstvo nových myšlienok, ktoré obohatili slovenskú jazykovedu. Ani v tomto zmysle tu nemôžeme ani nechceme byť enumeratívni, a tak sa pristavíme iba pri istých okruhoch, ktoré sa nám javia ako podstatný prínos J. Mistríka do rozvoja slovenskej lingvistiky.

Impozantný bol už sám vstup J. Mistríka do slovenskej jazykovedy. Ako sa už uviedlo, v druhej polovici 50. rokov J. Mistrík dokončuje štúdium slovakistiky na filozofickej fakulte a uverejňuje jazykové drobnosti pre prax, ale v prvej polovici 60. rokov je už v samom centre vtedajšieho lingvistického diania: Patrí do skupiny siedmich popredných jazykovedcov, ktorí chystajú kľúčové dielo o slovenskej morfológii, ktoré vyšlo ako tzv. akademická *Morfológia slovenského jazyka* v roku 1966. J. Mistrík pritom plní neľahkú úlohu – má opísať slovný druh, ktorý sa v našej gramatickej tradícii buď vôbec nespomína, alebo sa spracúval iba celkom okrajovo. J. Mistrík podal v tomto diele taký opis častíc, s ktorým sa úspešne pracuje v našej jazykovede prakticky dodnes. Ak k tomuto konštatovaniu pridáme fakt, že vlastne v rovnakom čase vychádza aj jeho *Slovenská štylistika* (1965), ktorá ani zďaleka nie je iba nejakým doplnením jeho *Praktickej slovenskej štylistiky* (1961), ale je už skutočne vedeckým opisom tejto dimenzie jazykovej problematiky, ako aj zistenie, že v tom istom čase vychádza aj jeho monografia o slovoslede (1966), ktorá túto oblasť syntaxe spracúva spôsobom dovtedy u nás nepoznaným, potom musíme až v nedom obdive zaznamenať príchod bádateľa, ktorý dokázal formulovať celkom nové postoje hneď v troch oblastiach opisu súčasnej slovenčiny, v jej morfológii, v syntaxi aj v slovenskej štylistike. Takýto veľkolepý a slovenskú jazykovedu zásadne obohacujúci nástup zaznamenávame naozaj pri máloktorom aj spomedzi našich najpoprednejších lingvistov, azda iba pri E. Paulinym s jeho *Štruktúrou slovenského slovesa*, pri J. Stanislavovi s jeho *Liptovskými nárečiami*, možno ešte pri L. Novákovi a J. Horeckom, z „mladších“ pri V. Krupovi.

Vo viacerých jubilejných či iných hodnotiacich príspevkoch sa popri konštatovaní veľkého rozsahu jazykovedného diela J. Mistríka zvyčajne zdôrazňuje predovšetkým hĺbka autorových analýz sledovaných otázok, pričom sa v tejto dimenzii vidí – s odkazom na banské tradície rodu J. Mistríka – priam čosi archetypálne, podstatné. V našom pohľade na sledované dielo nechceme nič uberať na závažnosti a platnosti uvedených zistení, jednako v ňom chceme upriamiť pozornosť skôr na inú dimenziu jazykovedných prác J. Mistríka, a to na ich šírku, na ich obrovský tematický záber, na ich prienik a zároveň podstatný prínos do celého radu parciálnych disciplín jazykovedy, ale veľmi často aj do viacerých príbuzných disciplín a vedných či odborných odvetví. Pristavme sa v takto orientovanom pohľade aspoň pri niekoľkých skutočnostiach zo sledovaného diela. Logika veci si pritom žiada, aby sme postupovali od tých najširších záberov, od najširšie zameraných prác J. Mistríka k tým ostatným.

S prihliadnutím na takúto postupnosť treba na prvom mieste vyzdvihnúť fakt, že pre J. Mistríka bol jazyk predovšetkým nástrojom i súčasťou komunikácie, že všetko jazykové sa v jeho prácach vidí najmä so zreteľom na svoju úlohu, platnosť i svoje možnosti v komunikačnom procese. Nebolo nijako náhodné, že J. Mistrík sa už vo svojich prvých prácach – vtedy ešte viacej stenograf ako lingvista – zamýšľal nad vzťahom zvukovej stránky jazyka a spôsobov jej grafického zaznamenávania, nad možnosťami kondenzovania grafického zápisu, a že aj v celom svojom ďalšom skúmaní vždy venoval pozornosť aj neverbálnym, nejazykovým zložkám komunikácie. Práve vďaka takejto svojej orientácii mohol J. Mistrík povedať také zásadné slovo nielen o vlastnom jazyku, jazykovom kóde a o jeho fungovaní v komunikácii, ale aj o iných kódoch. V početných prácach obohatil už spomínanú teóriu slovenskej stenografie, zdokonalil jej „gramatiku“, prispel k rozvítiu posunkovej reči hluchonemých, vo viacerých smeroch prehĺbil slovenskú grafológiu. V každom z týchto odvetví, v stenografii, v teórii posunkovej reči aj v grafológii, patrí medzi najuznávanejších odborníkov nielen v našich domácich reláciách, ale aj v širšom kontexte.

S uvedeným širokým komunikačným zameraním súvisí aj rozpätie jeho záujmu o jazyk. J. Mistrík zavčas pochopil, že pri akomkoľvek prístupe ku komunikácii práve jazyk patrí k jej základným zložkám. Na takomto pozadí sa aj jeho spomínaný „prestup“ do jazykovedy aj to, ako sa rýchlo dostal priamo do centra nášho lingvistického diania, ba až na jeho vrchol, teda práve na takomto pozadí sa všetko uvedené javí ako náležité a plne odôvodnené. Rešpektovanie všetkých relevantných vektorov komunikácie ho pri výskume jazyka priviedlo k spomínanému širokému záberu do viacerých lingvistických disciplín. Ani zďaleka to nie sú iba spomínané tri disciplíny (morfológia, syntax a štylistika), ktoré tak výrazne obohatil už vo svojom prvom lingvistickom rozbehu. Jeho metodológia, prihliadajúca na zaradenosť jazyka do komunikácie, vedie ho k presadzovaniu nových metód v jazykovede, k aplikácii postupov štatistiky a tzv. matematickej jazykovedy (z tohto okruhu prác pripomeňme aspoň tri veľmi závažné monografie: *Frekvencia slov v slovenčine* – 1969, *Retrográdny slovník slovenčiny* – 1976, *Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine* – 1985), vedie ho k dôslednejšiemu rozlišovaniu pojmov jazyk a reč, ku skúmaniu rozličných podôb, variácií reči, ku skúmaniu modernizácie nášho jazyka aj k vydeľovaniu pojmu moderná slovenčina, vedie ho napokon – a predovšetkým – aj k odkrývaniu dovtedy u nás ani netušených dimenzií štýlu a štylistiky.

Práve v štylistike je šírka Mistríkovho záberu azda najpresvedčivejšia. Ak si totiž uvedomíme, že J. Mistrík vstúpil do našej štylistiky v situácii, keď moderná štylistická teória mala u nás za sebou iba prvé – hoci vážne – kroky, keď tu bola iba prvolezecká stať E. Paulinyho s názvom *O slohu zo Slovenskej gramatiky* troch autorov (E. Pauliny, J. Ružička a J. Štolc), prvé štylistické skriptá F. Miku s názvom jeho neskoršej osobitnej výrazovej koncepcie štýlu i niektoré štúdie M. Ivanovej-Šalingovej (jej *Štylistika* vyšla súčasne so Slovenskou štylistikou J. Mistríka v roku 1965), ak si teda uvedomíme toto všetko a porovnáme s tým stav jej rozpracovania v súčasnosti, všetky tie sféry a oblasti, ktorých štylistika sa osobitne u nás skúmala práve predovšetkým v diele J. Mistríka, potom musíme konštatovať všestranný rozmach aj celej tejto disciplíny aj viacerých špecifických oblastí.

Prehľbovanie, ale zároveň zreteľné rozširovanie štylistickej teórie u nás ako míľniky signalizujú už základné štylistické práce J. Mistríka, jeho štylistiky: po *Praktickej slovenskej štylistike* (1961) prichádza prehĺbená i rozšírená *Slovenská štylistika* (1965), po nej už výrazne teoreticky rozpracovaná *Štylistika slovenského jazyka* (1970) a napokon zasa po novom

koncipovaná *Štylistika* (1985). Všetky tieto knihy vyšli vo viacerých vydaniach. Každá z nich bola zavŕšením dovtedajšieho autorovho poznania, každá z nich však znamenala aj východisko autorových ďalších špecifických a prehĺbených výskumov niektorej oblasti štylistickej problematiky. A tak k uvedeným štylistikám postupne pristupujú jeho *Kompozícia jazykového prejavu* (1968), *Žánre vecnej literatúry* (1975), *Rétorika* (1978), *Dramatický text* (1979) a mnohé ďalšie práce tohto druhu.

Veľa pozornosti venoval J. Mistrík otázkam umeleckého štýlu. Jeho seriály rozborov umeleckých textov našich básnikov a prozaikov v Slovenských pohľadoch a textov našich vybraných dramatikov v Romboide spolu s jeho autorským príspevkom do ním zostavených *Štylistických rozborov umeleckých textov* (1964) a *Rozborov umeleckej prózy* (1967) natoľko zaujali odbornú verejnosť, že sa na dlhé roky stal predsedom odborných komisií na celoštátnych prehliadkach prednesu poézie a prózy Hviezdoslavov Kubín aj Vansovej Lomnička. Tento živý kontakt s recitátorskými interpretáciami umeleckých textov sa pre neho stal podnetom na spracovanie kníh *Hovory s recitátorom* (1971) a *Úvahy s recitátorom* (1974). Týmito titulmi sa však dostávame aj k ďalšej osobitnej a produktívnej forme Mistríkovo pôsobenia a publikovania, totiž k jeho popularizačným prácam.

Profesor J. Mistrík väčšinu svojho aktívneho života prežil v kontakte so školou. Možno práve osobná skúsenosť učiteľa základnej školy, stredoškolského aj vysokoškolského profesora ho priam „naprogramovala“ v tom smere, že výsledky vlastných výskumov, ale aj ostatné najnovšie lingvistické poznatky sa vždy usiloval transformovať aj didakticky a popularizujúco, aby ich mohol ponúknuť aj širšej, nielen úzkej odbornej verejnosti. Faktom pritom zostáva, že jeho popularizačné práce neboli pre neho iba nejakými „štylistickými cvičeniami“, že v každej svojej popularizačnej práci – najvýraznejšie azda v *Kapitolkách zo štylistiky* (1977) a vo *Variáciách reči* (1988), ale zreteľne aj v popularizačných prácach o administratívnom štýle pre sekretárky a napokon aj v už spomínaných knihách pre recitátorov – pri transformácii výskumných poznatkov do týchto polôh vždy hľadal aj osobitné, nové možnosti videnia a interpretácie príslušnej problematiky, a tak sa v prácach tohto druhu pomerne často objaví aj nový fakt, nový poznatok: Jeho popularizácia nie je iba sprístupňovaním čohosi už známeho, ale často býva aj objavovaním nového, takého, čo ani jeho vlastný ani ostatný výskum dovtedy ešte neponúkal. Pravdaže, pri hľadaní optimálnych proporcií medzi „objavovaním“ a sprístupňovaním môže v takýchto prácach niekedy dôjsť aj k istým zjednodušeniam, k formuláciám, v ktorých sa nejaký vedecký poznatok nielen príliš zjednodušuje, ale azda až skresľuje. Osihotené prípady takejto „dane za popularizáciu“ sa vyskytli aj v niektorých Mistríkových prácach tohto druhu. Nebolo však celkom etické, keď sa vychytením jednotlivostí práve z takýchto popularizačných diel, nie z jeho kľúčových vedeckých prác stúpalo do jeho vedeckého svedomia.

Organickou a veľmi rozsiahlou a mnohostrannou zložkou celého vedeckého pôsobenia J. Mistríka bola jeho organizátorská – dnes by sme povedali skôr manažérska – činnosť. Synekdochicky z nej pripomeňme aspoň tie dva-tri body, ktoré sa zreteľne zapísali do histórie rozvoja slovenskej jazykovedy. Prvým z nich bol tímový výskum mestskej reči na Slovensku, ktorý pod vedením profesora E. Paulinyho ako predsedu a profesora J. Mistríka ako vedeckého tajomníka v prvej polovici 60. rokov organizovalo vtedajšie Združenie slovenských jazykovedcov. A hoci sa tento výskum nedotiahol tak ďaleko ako paralelný výskum češtiny v českých mestách, mnohé jeho výsledky aj u nás ovplyvnili ďalší vývoj teórie spisovného

jazyka i jazykovej kultúry. Na tieto výsledky aj na zhromaždený materiál výberovo (a, pravdaže, aj kriticky) nadväzuje aj súčasný sociolingvistický výskum na Slovensku. Druhým dôležitým bodom organizátorskej činnosti J. Mistríka bola diskusia o novej koncepcii Pravidiel slovenského pravopisu, ktorú ako predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti podnietil a v mnohých smeroch aj ovplyvňoval v polovici 80. rokov. A napokon je tu jeho azda najdôležitejší organizátorský počin: Ako riaditeľ Letnej školy slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca dvadsať rokov udával smer tomuto podujatiu. Počas jeho pôsobenia sa táto akcia Filozofickej fakulty UK podstatne zmenila kvantitatívne i kvalitatívne, takže sa stala jednou z celospoločensky najuznávanejších foriem „zviditeľňovania“ Slovenska v zahraničí, a to už dávno predtým, ako sa toto slovo dostalo do ideologickej výzbroje niektorých našich politických aj spoločenských síl. Pre jazykovedu je pritom dôležité konštatovanie, že aj po Mistríkovom rozšírení tematického rozpätia „sasistických“ prednášok a ďalších zložiek programu jazykovedná problematika, prezentácia výskumov slovenských lingvistov pred zahraničnými prijímateľmi zostala kľúčovou zložkou náplne celého tohto podujatia. Pripomenutie významu tohto podujatia by však nebolo dostatočné, keby sme aj tu nevyzdvihli fakt, že práve J. Mistrík založil tradíciu vydávania zborníkov prednášok z tejto letnej školy. V súčasnosti už 29 zväzkov zborníka Studia Academica Slovaca so svojimi asi 480 jazykovednými štúdiami tvorí spolu s našimi základnými jazykovednými časopismi a viacerými monografiami doma i v zahraničí uznávanú bázu každého ďalšieho poznávania a skúmania slovenčiny.

Aj pri zámerne zúženom pohľade na jazykovedné dielo profesora J. Mistríka a na jeho ostatnú činnosť v oblasti slovenskej jazykovedy vychodí po predchádzajúcich poznámkach konštatovanie, že ide o osobnosť, ktorá aj rozsahom svojich prác, ale ešte viacej svojou bádateľskou podnetnosťou podstatne ovplyvnila a usmernila vývin slovenskej jazykovedy v celej druhej polovici 20. storočia. Mnohé jeho diela patria už dnes do zlatého fondu slovenskej jazykovedy. Celé jeho dielo je pritom dielom, ktoré nečaká na to, aby ho ozdobil patina nedotknuteľnosti, aby sa prijímalo ako dielo „klasika“. Naopak, mnohými svojimi komunikačnými vektormi priam vyzýva na pokračovanie, na rozvíjanie toho, pri čom on skončil. Nech je nám tu teda podnetom jeho vlastný prístup! Každý jeho ďalší dotyk s problematikou, ktorej sa už predtým venoval, znamenal aj pokus o jej nové uchopenie, jej novú, hlbšiu, všestrannejšiu interpretáciu. Aj pri očakávaní rozvíjania (a zaiste aj rektifikácie) jeho myšlienok sa nevdojak človeku na záver vtíska známe Horiatovo Exegi monumentum: Profesor Jozef Mistrík si naozaj v našej jazykovede aj v celej slovenskej kultúre postavil pamätník nad kov pevnejší, od kráľovských pyramíd vyšší.

Jozef Mlacek

ODIŠIEL DOBRÝ A VZÁCNÝ ČLOVEK
PROFESOR ALOIS JEDLIČKA (20. 6. 1912 – 13. 6. 2000)

Táto smutná správa prišla rovno v ten deň, keď by sa bol pán profesor dožil 88 rokov. Nič nemohlo byť v stručnom nekrológu výstižnejšie ako to, že „odišiel dobrý človek“ – a ja dodávam: aj vzácny, tolerantný, priateľský a mimoriadne skromný. Azda aj preto si v českej jazykovednej obci „nevyslúžil“ takú slávu, aká mu vedecky bezpochyby patrí.

Poslednou väčšou prácou, ktorej pán profesor venoval veľa času aj námahy, bolo 25. vydanie *Stručnej mluvnice českej* v r. 1996, lebo ju upravoval podľa nových Pravidiel českého pravopisu z r. 1993. Túto praktickú gramatiku po prvý raz vydali spolu s Bohuslavom Havránkom – najprv učiteľom a potom doživotným spolupracovníkom – ešte r. 1950, rok pred vysokoškolskou učebnicou *Česká mluvnice* (ktorá tiež vyšla v mnohých reedíciách). Zrejme ťažko by sme v slovanskej lingvistike našli dielo s takouto životnosťou a popularnosťou.

Pán profesor bol spoluautorom a vedúcim autorských kolektívov mnohých stredoškolských učebníc češtiny, ako autor alebo redaktor participoval na základných lexikografických dielach, akými sú deväťzväzkový *Průruční slovník jazyka českého* (vychádzal od r. 1935) a pôvodne štvorzväzkový *Slovník spisovného jazyka českého* (vychádzal od r. 1960). Celé jeho rozsiahle a mnohostranné dielo svedčí o tom, že zmysel individuálnej vedeckej práce nachádzal v spoločných dielach. Napokon to zvyrazňuje aj rozsiahla činnosť pána profesora v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy (príprava budúcich učiteľov češtiny na Karlovej univerzite v Prahe, spoluúčasť pri vydávaní praktických príručiek a výberov pre verejnosť), mnohoraké redakčné práce (napríklad dlhoročný hlavný redaktor časopisu *Naše řeč*).

Pre moju generáciu sa však meno pána profesora spája predovšetkým s jeho originálnou monografiou *Spisovný jazyk v současné komunikaci* z r. 1974 (2. vyd. 1977), preloženou do ďalších jazykov. Je to jeho chef-d'œuvre, v ktorom zúročil a zosyntetizoval svoje bohaté poznatky z oblasti skúmania slovnej zásoby, gramatiky, pravopisu, výslovnosti a štylistiky českého jazyka. Pán profesor vlastne „implementoval“ klasickú teóriu spisovného jazyka do nových spoločenských a komunikačných podmienok, a to najmä zavedením pojmov jazyková situácia, synchrónna dynamika, typológia noriem (rozlišovanie noriem jazykových, štýlových a komunikačných).

Pán profesor bol aj hlavným iniciátorom pri formovaní „inštitútu“, ktorý mal teóriu spisovných jazykov orientovať sociolingvisticky a komunikačne, a to bolo založenie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Iniciatíva vznikla na VI. medzinárodnom zjazde slavistov r. 1968 v Prahe, komisia bola potom ustanovená r. 1970 na zasadnutí Medzinárodného komitátu slavistov vo Fínsku a jej prvé zasadnutie bolo r. 1971 práve v Bratislave (pripravil ho profesor Eugen Pauliny). Pán profesor bol predsedom komisie od jej ustanovenia až do r. 1993.

Mal som šťastie spolupracovať s pánom profesorom v „našej“ medzinárodnej komisii od r. 1977 a od prvých chvíľ som si hlboko vážil jeho taktnosť, jemnosť, vyžarujúcu harmóniu a optimizmus, priateľskosť, rozvážnosť – všetko, čo utváralo čaro jeho osobnosti. Pán profesor nám bude chýbať, no jeho dielo a jeho noblesnosť, ktorá mu pomáhala prekonávať všelijaké nástrahy, bude stále s nami. Česť Tvojej pamiatke, milý pán profesor!

MENNÝ REGISTER/INDEX OF NAMES

- Adams V. 116
 Anderson S. R. 122
 Anusiewicz J. 4
 Apresian J. D. 24
 Arany L. 86, 90, 92
 Asher J. 97
 Bajžíková E. 148
 Baker C. 95
 Bakoš M. 83, 87
 Balážová L. 80
 Bartek H. 85
 Bauer L. 115, 119
 Bazel C. F. 89
 Beard R. 122
 Benedikt z Nudožer, V. 137–138
 Beniaková N. 83
 Benko V. 79, 80
 Bernolák A. 143
 Bešterová M. 141
 Blanár V. 27–34, 28, 29, 31, 79, 88, 89, 142–144
 Bloomfield L. 115, 120
 Boas F. 11
 Bolinger D. 12, 13, 14
 Bosák J. 76, 79, 116, 125, 127, 128, 129, 155
 Botha R. P. 121
 Brekle H. E. 114, 117, 118, 121, 122
 Brezina J. 93
 Broca P. P. 94
 Buzássyová K. 75, 78, 80, 116, 128, 130, 147, 148
 Buzássyová L. 148
 Bühler K. 35
 Bystrianska M. 78
 Bytel A. 109
 Chase S. 9, 14
 Chomsky N. 114, 120, 121
 Christoph E.-M. 32
 Commager H. S. 14
 Conrad J. 97
 Cummins J. 111
 Čechová M. 133, 148
 Čermák F. 79
 Čiževskij D. 93
 Čmejrková S. 75, 78
 Damborský J. 86
 Daneš F. 75, 76–78
 Daneš J. V. 77
 Dingwall W. O. 94
 Di Sciullo A. M. 115, 120
 Dobříková M. 144
 Dobrovský J. 28, 137
 Dokulil M. 38, 77, 115
 Dolník J. 35–38, 75, 126, 130, 143, 148
 Dorotjaková V. 146
 Dubnický J. 833
 Dudok M. 50, 80
 Ďurčo P. 146
 Ďurovič L. 17, 18, 81–93
 Dvonč L. 74, 91
 Dvončová J. 94, 96, 98
 Eco U. 4, 5
 Eichenbaum B. M. 83
 Engel U. 24
 Eroms H.-W. 24
 Ertl V. 86
 Fenk-Oczlonová G. 148
 Fenyvesi I. 135, 136
 Filkusová M. 146
 Fillmore C. J. 119
 Findra J. 53
 Flege J. 96
 Frisch K. von 95
 Furdík J. 75, 78
 Gajda S. 126, 129, 138
 Garcia R. 97
 Gebauer J. 86, 87, 137
 Genzor J. 36
 Gibbon E. 11
 Giger M. 17–26, 18
 Gladrowová A. 148
 Gladrow W. 148
 Gleitman H. 119
 Gleitman L. R. 119
 Glovňa J. 143
 Gložančevová A. 140
 Glušičová H. 141
 Grepl M. 18, 37, 44
 Greule A. 147
 Grice H. P. 37
 Groma M. 149
 Grosjean F.
 Gutschmidt K. 125, 147
 Hagège C. 4
 Hajič J. 19, 22
 Hajičová E. 75
 Hakuta K. 96
 Hansen K. 117
 Hašanová J. 80
 Hattala M. 81, 137
 Hausenblas K. 18
 Havránek B. 76, 91, 155
 Heidegger M. 5, 6
 Hjelmslev L. 35, 88, 89
 Hlavsa Z. 77
 Hoekstra T. H. 120
 Hoffmannová J. 75, 148
 Horák A. 141
 Horálek K. 88
 Horecký J. 3–6, 38, 39, 40, 43, 45, 46, 48, 51–53, 74, 75, 76, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 115, 128, 145, 147, 148, 151
 Hrušovský I. 87
 Hulst H. van der 120
 Iordanskaja L. 20, 23, 24
 Isačenko A. V. 18, 83, 84, 88, 89, 91
 Ivanová-Šalingová M. 152
 Jackendoff R. S. 120
 Jachontov S. J. 17, 18, 20
 Jakobson R. 76, 83, 85, 91, 93
 Jarošová A. 75, 148
 Jedlička A. 155
 Jespersen O. 76
 Kačala J. 18, 19, 20, 80, 143
 Kalinová-Globová M. 140
 Kamiš K. 129
 Karlík P. 18
 Kastovsky D. 116, 118
 Kim K. 109
 Kis T. 135, 136
 Klimeš L. 135, 136
 Kochoľ V. 83, 88
 Kollár J. 138
 Komenský J. A. 28
 Koncová M. 80
 Korošec T. 140
 Korzybski A. 14
 Kořenský J. 45, 75, 129, 130, 131, 132
 Kořínek J. M. 83, 84, 88, 90
 Kos M. 89
 Kostolanský E. 80
 Koziol H. 114
 Kövecses Z. 135
 Krajčovič R. 143
 Král' Á. 98, 109
 Králik L. 79
 Krashen S. 95, 96
 Kraus J. 75
 Krčmová M. 126, 133
 Križajová-Ortarová M. 140

- Kruisinga E. 114
 Krupa V. 7–15, 8, 17, 18, 19, 36, 75, 151
 Krystýnková J. 133
 Kržišniková E. 140
 Kučera H. 85
 Kuchar R. 78
 Kulak M. 116
 Landgrebe L. 93
 Lees R. B. 114, 117, 118, 119
 Lehr-Splawiński T. 89
 Lenneberg E. 95
 Levi J. N. 119
 Lieber R. 115, 119, 122
 Lipka L. 117
 Liptáková L. 78
 Loewenthal K. 97
 Loporcaro M. 23
 Lorenz K. 95
 Lotko E. 129
 Lotman J. 4
 Major R. 96, 97
 Majtán M. 78, 142
 Malíková M. O. 146
 Marchand H. 114, 115, 116, 118
 Markowski A. 126
 Martin A. 9
 Martincová O. 75, 79
 Masár I. 75
 Matejčík J. 29, 143
 Matějka L. 81, 93
 Mathesius V. 18, 76, 91
 Mečkovskaja N. B. 127, 128
 Meřčuk I. A. 20, 23, 24, 25
 Melicherčík A. 89
 Mezulánik J. 75
 Miko F. 152
 Mistřík J. 75, 149–154
 Mlacek J. 75, 128, 147, 154
 Mohanan K. P. 120
 Moortgat M. 120
 Moriss Ch. 35
 Moško G. 75, 79
 Motsch W. 119
 Mrózek R. 143
 Mukařovský J. 76, 83, 88, 89
 Müllerová O. 75, 148
 Nábělková M. 75, 128, 134
 Neďalkov V. P. 17, 18, 20
 Nekvapil J. 135, 136
 Neufeld G. 96
 Nižníková J. 40–43, 79, 144
 Novak F. 140
 Novák L. 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 151
 Novosad F. 5
 Nuolijärvi P. 135, 136
 Oberpfälzer F. 136
 Ogden C. K. 10, 11, 13, 14
 Ondrejovič S. 78, 80, 127, 136, 138
 Ondruš Š. 150
 Opavská Z. 79
 Orgoňová O. 128
 Orlovský J. 86, 91
 Orwell G. 11, 14
 Oyama S. 96, 97, 111
 Panevová J. 19, 22, 148
 Papierz M. 148
 Pauliny E. 6, 17, 77, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 151, 152, 153, 155
 Peciar Š. 86, 87, 88, 90, 91
 Penfield W. 95
 Pennanen E. V. 115, 116
 Percov N. V. 23
 Perniška E. 143
 Petrufová M. 145–147
 Pierce Ch. 35
 Piper P. 46–48
 Pleskalová J. 29, 33
 Pogorelcová B. 139
 Pogorielov V. 84
 Polovina V. 49–50
 Považaj M. 80
 Považan M. 83
 Povejšil J. 129
 Profous A. 28
 Puškelová K. 149
 Rácová A. 75
 Reisel V. 83, 93
 Ribay J. 143
 Richards I. A. 10, 11, 13, 14
 Rípková I. 79
 Roach P. 109
 Rorty R. 5
 Ruščák F. 75
 Ružička J. 18, 24, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 152
 Sabol J. 75, 98, 109, 150
 Samardžija M. 127
 Saussure F. de 35, 115
 Scalise S. 119, 120
 Scovel T. 96, 97, 98, 99, 105, 109, 110, 111
 Sejáková J. 18
 Selkirk E. 115
 Sgall P. 18, 20, 75
 Skalička V. 88, 89
 Skladaná J. 78
 Slančová D. 44–46, 75
 Smith N. S. 137
 Sokolová M. 18, 40–43, 44, 79, 144–145
 Součková M. 93
 Stabej M. 141
 Stanislav J. 82, 84, 87, 88, 151
 Stein G. 117
 Superannskaja A. V. 143
 Sün-c' 10, 13
 Světlá J. 78
 Svoboda J. 28
 Szabó D. 135
 Szabómihályová G. 79
 Šabecová N. 141
 Šafárik P. J. 138
 Ščerba L. V. 91
 Šikula V. 20
 Šimeček V. 133
 Šimková M. 80, 128
 Šklovskij V. 83
 Škultéty J. 81
 Škvareninová O. 79
 Šmilauer V. 28, 76
 Šrámek R. 27–33, 143
 Štefánek J. 94–113, 98, 109, 110, 149
 Štekauer P. 38–40, 75, 114–124, 116, 120, 122
 Štolc J. 86, 88, 89, 92, 152
 Štúr L. 143
 Tahta S. 96, 97
 Tender T. 135, 136
 Tesnière L. 24
 Tibenská E. 128
 Tichá Z. 79
 Tinbergen N. 95
 Tomaševskij B. V. 83
 Toporišič J. 139
 Trávníček F. 87
 Trnka B. 76
 Trubeckoj N. S. 76, 82
 Vachek J. 85, 90
 Vaňko J. 4
 Vidovič-Muha A. 138, 139
 Vinogradov V. V. 91
 Vodušek B. 139
 Wachtarczyková J. 80, 128
 Weiner A. B. 15
 Weingart M. 76
 Weiss D. 20
 Wellek R. 93
 Wenzel W. 33
 Wernicke C. 94
 Williams E. 115, 120
 Wood M. 97
 Wotjak G. 32
 Zamborová M. 80

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, 51, 2000

Zandvoort R. V. 115
Zimek R. 147

Zimmer K. E. 119
Zimová L. 148

Zwicky A. 115
Žigo P. 75, 143, 148

OBSAH

Eubomír Ď u r o v i ě: Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krúžok	
.....	81
Ján H o r e c k ý: Človek a jeho jazyk. Esej čiže pokus o charakteristiku vzťahu	
.....	3
Viktor K r u p a: O používaní a zneužívaní jazyka	
.....	7
Jozef Š t e f á n i k: Hypotéza kritického obdobia a slovenský jazyk	
.....	94

Diskusia

Markus G i g e r: Syntaktické modelovanie slovenských posesívnych rezultatívnych konštrukcií v rámci dependenčnej gramatiky	
.....	17

Rozhľady

Vincent B l a n á r: Znameníť úvod do všeobecnej onomastiky	
.....	27
Pavol Š t e k a u e r: K dvom medznikom vo vývoji (anglickej) slovtvorby	
.....	114

Recenzie

A szlengkutatás útjai és lehetőségei. [Cesty a možnosti výskumu slangu.] S. O n d r e j o v i ě	
.....	135
Dolník, J.: Základy lingvistiky. J. H o r e c k ý	
.....	35
Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. K. B u z á s s y o v á	
.....	125
Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk. M. N á b ě l k o v á	
.....	129

Nižníková, J. – Sokolová, M. a kol.: Valenčný slovník slovenských slovies. J. H o r e c k ý	40
Slančová, D.: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. J. H o r e c k ý	44
Štekauer, P.: An Onomasiological Theory of English Word-formation. J. H o r e c k ý	38
Teória sémantickej lokalizácie. [Piper, P.: Jзык i prostor.] J. H o r e c k ý	46

Referáty

Benedikt z Nudožer, V.: Grammaticae Bohemicae... libri duo. S. O n d r e j o v i č	137
Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenski jezik. A. H o r á k	138
Polovina, V.: Semantika i tekstlingvistika. M. D u d o k	49

Kronika

Jubileum docentky Míloslavy Sokolovej. J. H o r e c k ý	144
K osemdesiatke profesora Vincenta Blanára. M. D o b r í k o v á	142
Konferencia na počesť významného životného jubilea profesora Jána Horeckého. J. B o s á k	74
Lexikologicko-lexikografická konferencia <i>Lexicographica '99</i> . M. K o n c o v á	78
Lingvistická konferencia Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka. K. P u š k e l o v á	147
Na osemdesiatku profesora Jána Horeckého. J. F i n d r a	51
Na päťdesiatku PhDr. Magdalény Petrufovej. K. B u z á s s y o v á	145
Nad životom a dielom profesora Jozefa Mistrika (2. 2. 1921 – 14. 7. 2000). J. M l a c e k	149
Odišiel dobrý a vzácny človek. Profesor Alois Jedlička (20. 6. 1912 – 13. 6. 2000). J. B o s á k	155

Profesor František Daneš osemdesiatročný. S. O n d r e j o v i č	
76	
Súpis prác prof. Jána Horeckého za roky 1989 – 1999. L. D v o n ě	
54	

CONTENT

Lubomír Ďurovič: The Beginnings of Structuralism in Slovakia and the Bratislava Linguistic Circle	
.....	81
Ján Horecký: A Man and His Language. Essay or an Attempt to Characterize Relationship.....	
.....	3
Viktor Krupa: Use and Misuse of Language.....	
.....	7
Jozef Štefánik: The Critical Period Hypothesis and the Slovak Language.....	
.....	94

Discussion

Markus Giger: The Syntactic Modelling of Slovak Possessive Resultative Constructions in a Dependency Grammar Framework.....	
.....	17

Review Articles

Vincent Blánár: Remarkable Introduction to General Onomastics	
.....	27
Pavol ŠtekaUER: On Two Milestones in the Development of (English) Word-Formation.....	
.....	114

Book Review

A szlengkutatás útjai és lehetőségei. [The Ways and Possibilities of Slang Research]. By S. Ondrejovič	
.....	135
Dolník, J.: Principles of Linguistics. By J. Horecký	
.....	35
Internationalization in the Contemporary Slavonic Languages: for and against it. By K. Buzássyová ..	
.....	125
Nižníková, J. – Sokolová, M. et al.: The Valency Dictionary of the Slovak Verbs. By J. Horecký	
.....	40
Slančová, D.: The Speech of Authority and Love. The Speech of Playschool Teacher Directed to a Child – Description of Index. By J. Horecký	
.....	44
Štekauer, P.: An Onomasiological Theory of English Word-formation. By J. Horecký.....	
.....	38
The Czech Language. By M. Nábeřlková	
.....	129

Theory of Semantic Localization. [Piper, P.: Language and Space.] By J. H o r e c k ý	
.....	46

B o o k N o t i c e

Benedikt from Nudožer, V.: Grammaticae Bohemicae... libri duo. By S. O n d r e j o v i č	
.....	137
Polovina, V.: Semantics and Textlinguistics. By M. D u d o k	
.....	49
The Slovenian Language. By A. H o r á k	
.....	138

C h r o n i c l e

Anniversary of Doc. Miloslava Sokolová. By J. H o r e c k ý	
.....	144
Anniversary of Magdaléna Petrufová. By K. B u z á s s y o v á	
.....	145
Bibliography of the Writings of Professor Ján Horecký for the Period of 1989 – 1999. By L. D v o n ě	
.....	54
In Memory of Professor Alois Jedlička (20. 6. 1912 – 13. 6. 2000). By J. B o s á k	
.....	155
In Memory of Professor Jozef Mistrik (2. 2. 1921 – 14. 7. 2000). By J. M l a c e k	
.....	149
Professor František Daneš Eighty Years Old. By S. O n d r e j o v i č	
.....	76
Professor Ján Horecký Eighty Years Old. By J. F i n d r a	
.....	51
The Conference in Honour of Professor Ján Horecký. By J. B o s á k	
.....	74
The 80th Anniversary of Professor Vincent Blanár. By M. D o b r í k o v á.....	
.....	142
The Lexicologic and Lexicographic Conference <i>Lexicographica '99</i> . By M. K o n c o v á	
.....	78
The Linguistic Conference „Principles of Structure, Development and Function of Language“. By K. P u š k e l o v á	
.....	147

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Г о р е ц к и : Человек и его язык. Очерк или попытка характеризовать отношение	
.....	3
Любомир Д ю р о в и ч : Начала структурализма в Словакии и Братиславский лингвистический кружок.....	
.....	81
Виктор К р у п а : Употребление языка и злоупотребление языком.....	
.....	7
Йозеф Ш т е ф а н и к : Гипотез критического периода и словацкий язык	
.....	94

Д и с к у с с и я

Маркус Г и г е р : Синтаксическое моделирование словацких посессивных результативных конструкций в рамках грамматики зависимостей	
.....	17

О б з о р

Винцент Б л а н а р : Знаменитое введение в общую ономастику.....	
.....	27
Павол Ш т е к а у э р : О двух веках в развитии (английского) словообразования.....	
.....	114

Р е ц е н з и и

Долник, Ю.: Основы лингвистики. Я. Г о р е ц к и	
.....	35
Интернационализация в современных славянских языках: за и против. К. Б у з а ш и о в а	
.....	125
Нижникова, Й. – Соколова, М. и кол.: Словарь валентности глаголов словацкого языка. Я. Г о р е ц к и	
.....	40
Пути и возможности исследования сленга. С. О н д р е й о в и ч	
.....	135
Сланчова, Д.: Речь авторитета и любви. Речь учительницы детсада направленная на ребенка – описание реестра. Я. Г о р е ц к и	
.....	44
Теория семантической локализации. [П. Пипер: Язык и пространство.] Я. Г о р е ц к и	
.....	46

Чешский язык. М. На бел ко ва	129
Штекауэр, П.: Ономаσιологическая теория словообразования в английском языке. Я. Гор е ц к и .	38

С о о б щ е н и я

Бенедикт из Нудожер, В.: Grammaticae Bohemicae... libri duo. С. О н д р е й о в и ч.....	137
Половина В.: Семантика и текстлингвистика. М. Д у д о к	49
Словенский язык. А. Г о р а к	138

Х р о н и к а

В память профессора Алоиса Едлички (20. 6. 1912 – 13. 6. 2000). Я. Б о с а к	155
В память профессора Йозефа Мистрика (2. 2. 1921 – 14. 7. 2000). Й. М л а ц е к	149
Восмидесятилетие профессора Винцента Бланара. М. Д о б р и к о в а	142
Конференция в честь профессора Яна Горецкого. Я. Б о с а к	74
Лексикологическо-лексикографическая конференция <i>Lexicographica '99</i> . М. К о н ц о в а	78
Лингвистическая конференция „Принципы строя, развития и функционирования языка“. К. П у ш к е л о в а	147
Профессор Франтишек Данеш восьмидесятилетний. С. О н д р е й о в и ч.....	76
Профессор Ян Горецки восьмидесятилетний. Я. Ф и н д р а	51
Список работ проф. Яна Горецкого, опубликованных в 1989 – 1999 гг. Л. Д в о н ч.....	54
Юбилей доц. Милославы Соколовой. Я. Г о р е ц к и	144
Юбилей Магдалены Петруфовой. К. Б у з а ш и о в а	145

OBSAH

Lubomír Ď u r o v i č: Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krúžok	
.....	81
Jozef Š t e f á n i k: Hypotéza kritického obdobia a slovenský jazyk	
.....	94

R o z h Ľ a d y

Pavol Š t e k a u e r: K dvom medznikom vo vývoji (anglickej) slovotvorby	
.....	114

R e c e n z i e

Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. K. B u z á s s y o v á	
.....	125
Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk. M. N á b ě l k o v á	
.....	129
A szlengkutatás útjai és lehetőségei. [Cesty a možnosti výskumu slangu.] S. O n d r e j o v i č	
.....	135

R e f e r á t y

Benedikt z Nudožer, V.: Grammaticae Bohemicae... libri duo. S. O n d r e j o v i č	
.....	137
Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenski jezik. A. H o r á k	
.....	138

K r o n i k a

K osemdesiatke profesora Vincenta Blanára. M. D o b r í k o v á	
.....	142
Jubileum docentky Míloslavy Sokolovej. J. H o r e c k ý	
.....	144
Na päťdesiatku PhDr. Magdalény Petrufovej. K. B u z á s s y o v á	
.....	145
Lingvistická konferencia Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka. K. P u š k e l o v á	
.....	147
Nad životom a dielom profesora Jozefa Mistríka (2. 2. 1921 – 14. 7. 2000). J. M l a c e k	
.....	149
Odišiel dobrý a vzácny človek. Profesor Alois Jedlička (20. 6. 1912 – 13. 6. 2000). J. B o s á k	
.....	155

CONTENT

Lubomír Ďurovič : The Beginnings of Structuralism in Slovakia and the Bratislava Linguistic Circle.....	
.....	81
Jozef Štefánik : The Critical Period Hypothesis and the Slovak Language.....	
.....	94

Review Articles

Pavol Štekauer : On Two Milestones in the Development of (English) Word-Formation.....	
.....	114

Book Review

Internationalization in the Contemporary Slavonic Languages: for and against it. By K. Buzássyová ..	
.....	125
The Czech Language. By M. Nábelková ..	
.....	129
A szlengkutatás útjai és lehetőségei [The Ways and Possibilities of Slang Research]. By S. Ondrejovič ..	
.....	135

Book Notice

Benedikt from Nudožer, V.: Grammaticae Bohemicae... libri duo. By S. Ondrejovič ..	
.....	137
The Slovenian Language. By A. Horák ..	
.....	138

Chronicle

The 80 th Anniversary of Professor Vincent Blanár. By M. Dobříková.....	
.....	142
Anniversary of Doc. Miloslava Sokolová. By J. Horecký ..	
.....	144
Anniversary of Magdaléna Petrufová. By K. Buzássyová ..	
.....	145
The Linguistic Conference „Principles of Structure, Development and Function of Language“. By K. Pušklová ..	
.....	147
In Memory of Professor Jozef Mistrik (2. 2. 1921 – 14. 7. 2000). By J. Mláček ..	
.....	149
In Memory of Professor Alois Jedlička (20. 6. 1912 – 13. 6. 2000). By J. Bosák ..	
.....	155

СОДЕРЖАНИЕ

Любомир Д ю р о в и ч : Начала структурализма в Словакии и Братиславский лингвистический кружок.....	
81	
Йозеф Ш т е ф а н и к : Гипотез критического периода и словацкий язык	
94	

О б з о р

Павол Ш т е к а у э р : О двух веках в развитии (английского) словообразования.....	
114	

Р е ц е н з и и

Интернационализация в современных славянских языках: за и против. К. Б у з а ш и о в а	
125	
Чешский язык. М. Н а б е л к о в а	
129	
Пути и возможности исследования сленга. С. О н д р е й о в и ч	
135	

С о о б щ е н и я

Бенедикт из Нудожер, В: Grammaticae Bohemicae... libri duo. С. О н д р е й о в и ч	
137	
Словенский язык. А. Г о р а к	
138	

Х р о н и к а

Восмидесятилетие профессора Винченца Бланара. М. Д о б р и к о в а	
142	
Юбилей доц. Милославы Соколовой. Я. Г о р е ц к и	
144	
Юбилей Магдалены Петруфовой. К. Б у з а ш и о в а	
145	
Лингвистическая конференция „Принципы строя, развития и функционирования языка“. К. П у ш к е л о в а	
147	
В память профессора Йозефа Мистрика (2. 2. 1921 – 14. 7. 2000). Й. М л а ц е к	
149	

В память профессора Алоиса Едлички (20. 6. 1912 – 13. 6. 2000). Я. Б о с а к
.....
155

OBSAH

Jozef Štefánik – Milan Ruško – Dušan Považanec : Frekvencia slov, grafém, hlások a ďalších elementov slovenského jazyka.....	81
Alexandra Jarošová : Problém vyčleňovania ustálených lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov.....	94

Rozhľady

Daniela Slančová : Quo vadis, štylistika?.....	101
Marcela Molčanová : Syntaktický charakter slovotvorných princípov (švédčina z transformačno-generatívneho zorného uhla).....	112

Recenzie

Štylistik v textoch aj v iných kontextoch. [J. Findra: Jazyk, reč, človek.] J. Bosák.....	120
Nové práce o vzťahu žena – jazyk – spoločnosť. [Žena – jazyk – literatúra.] M. Sokolová.....	122
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. V. Krupa.....	125
Černík, V. – Viceník, J. – Višňovský, E.: Historické typy racionality. J. Horecký.....	129
Česká valenčná teória v praxi. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] M. Šimková.....	131
V čom spočíva (ne)praktickosť príručky. [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov.] V. Patráš.....	135

Referáty

Dialoganalyse VI. Referate der 6. Arbeitstagung. J. Horecký.....	139
Orientácia slovenskej hungaristiky. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpátskej kotline. – Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségéről. (Štúdie o maďarsko-slovenskej dvojjazyčnosti.) – Nyelvünkben otthon. (Náš jazyk doma.)] J. Horecký.....	141

Kronika

Vnímanie reálnej spisovnej slovenčiny. Docent Ján Bosák šesťdesiatročný. J. D o l n í k	144
Súpis prác doc. Jána Bosáka za roky 1989 – 1998. L. D v o n ě	146

CONTENT

Jozef Š t e f á n i k – Milan R u s k o – Dušan P o v a Ź a n e c : The Frequency of Words, Graphemes, Phones and Other Elements in Slovak	81
Alexandra J a r o š o v á : The Problem of Delimiting Fixed Collocations Using Some Statistical Tools.....	94

Review Articles

Daniela S l a n ě o v á : Quo vadis, stylistics?.....	101
Marcela M o l ě a n o v á : Syntactic Character of Word Formation Principles (Swedish from the Transformational and Generative Point of View)	112

Book Review

The Stylist in Texts and in Some Other Contexts. [J. Findra: Jazyk, reĉ, ĉlovek.] By J. B o s á k	120
New Works on the Relation Woman – Language – Society. [Žena – jazyk – literatura.] By M. S o k o l o v á	122
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. By V. K r u p a	125
Āerník, V. – Viceník, J. – Višňovský, E.: Historical Types of Rationality. By J. H o r e c k ý	129
The Czech Valency Theory in Practice. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenĉní slovník nejĉastĉjších ĉeských sloves.] By M. Š i m k o v á	131
Where Does the Impracticality of Handbook Lie? [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-ĉeský, ĉesko-slovenský slovník rozdielnych výrazov.] By V. P a t r á š	135

Book Notices

Dialogue Analysis. VI. By J. H o r e c k ý	139
--	-----

Orientation of the Hungarian Studies in Slovakia. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline.– Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségéről. – Nyelvünkben otthon.] By J. H o r e c k ý	141
---	-----

Chronicle

The Perception of Real Literary Slovak Language. Docent Ján Bosák Sixty Years Old. By J. D o l n í k	144
Bibliography of the Writings of Ján Bosák for the Period 1989 – 1998. By L. D v o n ě	146

СОДЕРЖАНИЕ

Йозеф Ш т е ф а н и к – Милан Р у с к о – Душан П о в а ж а н е ц : Частота слов, графем, звуков и остальных элементов словацкого языка	81
Александра Я р о ш о в а : Вопрос выделения устойчивых словосочетаний при помощи статистических средств	94

Обзор

Даниела С л а н ч о в а : Quo vadis, стилистика?	101
Марцела М о л ч а н о в а : Синтаксический характер словообразовательных принципов (шведский язык с трансформационно-порождающей точки зрения)	112

Рецензии

Стилистик в текстах и в других контекстах. [J. Findra: Jazyk, reč, človek.] Я. Б о с а к	120
Новые работы о взаимоотношении „женщина – язык – общество“. [Žena – jazyk – literatura.] М. С о к о л о в а	122
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. В. К р у п а	125
Черник, В. – Виценик, Й. – Вишнёвски, Э.: Исторические типы рациональности. Я. Г о р е ц к и	129

Чешская теория валентности в практике. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] М. Ш и м к о в а	
	131
В чем (не)практичность справочника? [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov.] В. П а т р а ш	
	135

С о о б щ е н и я

Анализ диалога. Сообщения 6-го рабочего заседания. Я. Г о р е ц к и	
	139
Ориентация венгерской филологии в Словакии. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline. – Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségéről. – Nyelvünkben otthon.] Я. Г о р е ц к и	
	141

Х р о н и к а

Восприятие реального словацкого литературного языка. Доцент Ян Босак шестидесятилетний. Ю. Д о л н и к	
	144
Список работ доц. Яна Босака, опубликованных в 1989 – 1998 гг. Л. Д в о н ч	
	146

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 51, 2000

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1

ROČNÍK 50, 1999

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Ľudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 50, 1999
Published semianually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 50, 1999
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

J. Bosák (hlavný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horecký, J. Kačala, R. Krajčovič,
Ľ. Králik, V. Krupa, S. Ondrejovič, V. Patráš, M. Petrufová (výkonná redaktorka), I. Ripka,
J. Sabol, E. Sekaninová.

MIČ 49 263

ISSN 0021-5597

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 51, 2000, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Magdaléna Petrufová

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., PhDr. Ľubomír Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., doc. Paedr. Vladimír Patráš, CSc., PhDr. Magdaléna Petrufová,
PhDr. Ivor Ripka, DrSc., prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.,
prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000 München,
Germany

Ročné predplatné Sk 70,-, jednotlivé číslo Sk 35,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 343-RPP/94.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2000

